

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
VIEŠOJO SAUGUMO AKADEMIJA**

KRISTINA DEGENIENĖ
APLINKOSAUGOS TEISĖ

TEISĖ Į VANDENĮ TARPTAUTINĖJE TEISĖJE
Magistro baigiamasis darbas

Vadovas: profesorė dr. Violeta Vasiliauskienė

.....

(parašas)

Darbo autorius: Kristina Degenienė

.....

(parašas)

Kaunas, 2023

TURINYS

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	3
ĮVADAS.....	4
1. ŽMOGAUS TEISĖS Į ŠVARŲ GERIAMĄ VANDENĮ PRIPAŽINIMAS	
TARPTAUTINIAME LYGMENYJE	7
1.1. Tarptautinių žmogaus teisių reglamentavimas Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje	7
1.2. Žmogaus teisės į vandenį susiformavimo prielaidos.....	10
1.3. Žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį įtvirtinimo tarptautinėse sutartyse eiga	16
2. ŽMOGAUS TEISĖS Į ŠVARŲ GERIAMĄ VANDENĮ TEISINIS	
REGLAMENTAVIMAS.....	20
2.1. Tarptautiniai įpareigojantys teisės šaltiniai dėl žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį užtikrinimo	20
2.2. Žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį norminis turinys.....	28
2.3. Tarptautiniai neįpareigojantys teisės šaltiniai dėl žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį	34
2.4. Žmogaus teisė į vandenį kaip paprotinės teisės norma	39
3. ŽMOGAUS TEISĖS Į ŠVARŲ GERIAMĄ VANDENĮ PRAKTINIS	
ĮGYVENDINIMAS	45
3.1. Žmogaus prieigos prie švaraus geriamo vandens statistiniai duomenys.....	45
3.2. Žmogaus teisės į vandenį praktinio įgyvendinimo problematika.....	50
IŠVADOS	56
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	58
SANTRAUKA.....	67
SUMMARY	68

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

EK – Europos Komisija

LR – Lietuvos Respublika

ES – Europos Sąjunga

JT – Jungtinių Tautų organizacija / Jungtinės Tautos

PSO – Pasaulio sveikatos organizacija

UNICEF – Jungtinių Tautų Vaikų fondas

FAO – Jungtinių Tautų maisto ir žemės ūkio organizacija

UNEP – Jungtinių Tautų aplinkos apsaugos programa

ILO – Tarptautinė darbo organizacija

IFAD – Tarptautinis žemės ūkio plėtros fondas

TVF – Tarptautinis valiutos fondas

WBG – Pasaulio banko grupė

JMP – Jungtinė PSO ir UNICEF monitoringo programa

IVADAS

Pasaulinės sveikatos organizacijos (toliau – PSO) ir Jungtinių Tautų vaikų fondo (toliau – UNICEF) 2021 metų duomenimis 2 milijardai žmonių, o tai yra apie 26 procentai viso pasaulio gyventojų, 2020 metais negalėjo naudotis saugiu geriamu vandeniu savo namuose. Vandeniui, kuris nebuvo tiekiamas į jų namus, arba tiekiamo vandens kokybė neatitiko bazinių švaraus ir saugaus vandens standartų.¹ Skaičiai neraminantys, juk vandens svarba visiems gyviems organizmams yra akivaizdi – be vandens gyvastis yra negalima. Suprantame ir tai, kad apribotas vandens vartojimas ar nešvarus ir nesaugus vandens tiekimas, kenkia žmogaus sveikatai, stipriai apriboja individo socialines ir ekonomines galimybes, varžo žmogaus teises į vandenį.

Švaraus, geriamo vandens trūkumas ypač aktualus geografinėse teritorijose, kuriose vandens išteklių labai riboti. Gyventojai, kad gautų geriamo vandens, keliauja iki nuo namų nutolusių geriamo vandens telkinių. Įvairiose pasaulio regionuose švaraus geriamo vandens stokoja ir mažos etninės grupės, kurios dėl diskriminavimo, persekiojimo, ekonominės nelygybės arba tiesiog abejingumo, kenčia švaraus geriamo vandens nepriteklių. Taip pat švaraus geriamo vandens vartojimo problema globaliu mastu jaučiama tarp miesto ir kaimo gyventojų. Pastarieji dažnai apsirūpina geriamu vandeniu iš privačių šulinių, kuriuose dažnai geriamas vanduo kelia riziką sveikatai dėl jame esančių taršių medžiagų.²

Tikslai tarptautiniu lygmeniu yra iškelti, teisinė bazė kuriama, tarptautinės organizacijos, nevyriausybines organizacijos, valstybės, aktyvūs piliečiai tikslingai dirba ir siekia mažinti atskirtį tarp vandens vartotojų. Tačiau didėjanti populiacija, vykstanti klimato kaita, pramonės plėtojimas, kariniai konfliktai, netinkamai tvarkomos nuotekos ir kiti veiksniai lemia situacijos sudėtingumą bei pasaulinės vandens krizės didėjimą dėl natūralaus išteklių – vandens, mažėjimo.³

Baigiamojo darbo aktualumas ir mokslinis naujumas. Susiduriant su švaraus geriamo vandens trūkumu bei problemai tampant dideliu XXI amžiaus iššūkiu, natūraliai kyla klausimas, kaip galima spręsti šią problemą? Atsakant į kylančius klausimus yra reikalinga analizuoti žmogaus teisės į geriamą vandenį pripažinimo tarptautiniu lygmeniu eigą. Būtent tarptautinis žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį pripažinimas buvo ir yra būtinybė, mažinanti problemos mastą. Laiku priimami ir įgyvendinami tarptautiniai teisės aktai, kuriais nustatomos priemonės valstybėms, bei pastarųjų įpareigojimai efektyviai spręsti vandens trūkumą regionuose, leidžia

¹ „Water supply, sanitation and hygiene monitoring“, World Health Organization, žiūrėta 2023 m. sausio 23 d., <https://www.who.int/teams/environment-climate-change-and-health/water-sanitation-and-health/monitoring-and-evidence/wash-monitoring>

² Laurence Boisson de Chazournes, Professor of International Law, University of Geneva, Christina Leb and Mara Tignino, *International law and freshwater*, (MPB Books group, UK, 2013, ISBN: 978 1 78100 508 8), 69.

³ „10 Causes of the global water crisis“, CONSERN worldwide US, žiūrėta 2023 m. sausio 8 d., <https://www.concernusa.org/story/global-water-crisis-causes/>

globaliai spręsti kilsius iššūkius. Kol žmogaus teisė į geriamą švarų vandenį nebuvo pripažinta tarptautiniu lygmeniu, buvo sudėtinga spręsti problemą, „išeinančią“ už nacionalinės teisės ribų.

Darbas aktualus norint atkreipti dėmesį į esančios problemos mastą bei parodyti tarptautinės bendruomenės požiūrį bei atsaką į susidariusią situaciją. Su švaraus geriamo vandens trūkumu susiduria arba netolimoje ateityje susidurs didelė dalis pasaulio valstybių. Diskusija, kaip sparčiau, efektyviau bei didesne apimtimi, spręsti vandens trūkumo klausimus yra ypač aktuali. Nes globaliu mastu kovojama su žinomais iššūkiais, ir tuo pat metu mus „pasiveja“ nauji. Reikalinga tarptautiniame ir nacionaliniame lygmenyje aktyviai diskutuoti šiuo klausimu, skatinant labiau atkreipti dėmesį į sistemingai besiplečiančią problemą, bei skatinti kiekvieną visuomenės narį prisidėti prie jos mažinimo. Mokslinis naujumas – tarptautinė teisinė bazė, kuri reglamentuoja žmogaus teises, žiūrint istoriniu mastu, nėra „sena“ ir plati. Tik XX amžiuje tarptautiniame lygmenyje kilusi diskusija ar žmogaus teisė į švarų geriamą vandenį yra pamatinė žmogaus teisė, nesulaukė vieningos valstybių nuomonės, kas ilgai sąlygojo neapibrėžtumą šios teisės kaip vienos iš esminių žmogaus teisių. Tuo pačiu ilgai nebuvo pradėtos kurti tarptautinės normos ir įgyvendinamos priemonės šios teisės užtikrinimui. Tarptautiniu lygmeniu susitarti ir pripažinti žmogaus teisę į vandenį buvo per ilga pradžia, nes užtikrinti teisės įgyvendinimą praktiškai – ilgas ir sudėtingas procesas, reikalaujantis laiko ir išteklių, kurių šiai dienai stokojame. Diskusija bei tarptautinis pripažinimas dėl žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį užtruko per ilgai, todėl dėmesys į tarptautinių teisės normų kūrimą, problemą ir priežastis bei jų šalinimą turi vykti žymiai sparčiau.

Šiame magistro baigiamajame darbe yra nagrinėjami žmogaus teisės į vandenį istoriniai pagrindai, teisinis reglamentavimas t. y. analizuojami tarptautiniai ir Europos Sąjungos (toliau – ES) teisės aktai, kuriais siekiama mažinti globalią vandens trūkumo problemą. Baigiamajame darbe žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį klausimai yra nagrinėjami remiantis užsienio autorių darbais, kadangi Lietuvos teisės moksluose ši tema nėra aktuali. Stephen'as McCaffrey, Eibe Riedel'is, Laurence Boisson'as de Chazournes, Waseem'as Ahmad'as Quereshi ir kiti įnešė svarų indėlį analizuojant žmogaus teisę į vandenį tarptautinėje bendruomenėje. Taip pat paminėtini autoriai: Michael'is Tiboris, Ndjodi Ndeunyema'as, Stephan'as Talmon'as, Inga Winkler ir kiti, rašantys apie žmogaus teisės į vandenį įgyvendino problematiką.

Tiriamą problema. Tarptautiniame lygmenyje pripažįstama žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį, tačiau ilgos diskusijos bei vieningos nuomonės nebuvimas tarp valstybių, stabdo tarptautinių teisės normų, įgalinančių praktinį šios teisės įgyvendinimą, kūrimą bei įgyvendinimą.

Darbo tiriamasis objektas. Žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį teisinis reglamentavimas ir šios teisės įgyvendinimo praktinės problemos.

Rašto darbo tyrimo tikslas. Išanalizuoti žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį tarptautinį teisinį reglamentavimą ir atskleisti žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį įgyvendinimo praktines problemas.

Darbo uždaviniai:

1. Supažindinti su žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį pripažinimo tarptautiniame lygmenyje raida.
2. Išnagrinėti žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį teisinį reglamentavimą.
3. Atlikti pripažintos žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį praktinio taikymo analizę Afrikos kontinente ir Europos Sąjungoje, siekiant atskleisti šios teisės praktinių problemų esmę tarptautiniame lygmenyje.

Ginamasis teiginys. Tarptautiniame lygmenyje pripažįstama žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį, tačiau praktinis šios teisės įgyvendinimas nėra pakankamas.

Rašto darbe taikyti šie tyrimo metodai: *Dokumentų turinio analizės metodas* naudojamas tiriant rašytinius duomenis, analizuojant užsienio teisės šaltinius. Metodo pagalba analizuojama teisės doktrina, aktuali įvertinant darbe plėtojamus teorinius samprotavimus. *Lyginamosios analizės metodas* taikytinas nagrinėjant tarptautinio teisinio reglamentavimo taikymo būdus. *Analitinis – kritinis metodas* naudojamas vertinant žmogaus teisės į vandenį teisinį reglamentavimą ir atskleidžiant praktines šios teisės įgyvendinimo problemas. Šis metodas bus naudojamas apibendrinamoms, išvadoms ir / ar rekomendacijoms formuoti. *Sisteminės analizės metodo pagalba sisteminami mokslinio tyrimo metu gauti duomenys* – padės pateikti sisteminių požiūrį į mokslinio tyrimo objektą siekiant jį matyti platesniame kontekste.

Turinio struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro šios struktūrinės dalys: titulinis lapas, turinys, santraukų sąrašas, įvadas, trys dėstomosios dalys. Pirmoje dalyje supažindinama su žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį pripažinimo tarptautiniame lygmenyje raida. Antroje darbo dalyje nagrinėjamas žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį teisinis reglamentavimas. Remiamasi tarptautiniais teisės šaltiniais, moksliniais straipsniais, lyginami teisės aktai tarptautiniame lygmenyje reglamentuojantys žmogaus teisę į vandenį. Trečioje darbo dalyje analizuojamas pripažintos žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį praktinis taikymas Afrikos kontinente ir Europos Sąjungoje, siekiant atskleisti šios teisės praktinių problemų esmę tarptautiniame lygmenyje. Taip pat magistro baigiamąjį darbą sudaro: išvados, literatūros ir kitų informacijos šaltinių sąrašas (103 pozicijos), santrauka lietuvių kalba, santrauka anglų kalba. Darbo apimtis – 69 puslapiai.

1. ŽMOGAUS TEISĖS Į ŠVARŲ GERIAMĄ VANDENĮ PRIPAŽINIMAS TARPTAUTINIAME LYGMENYJE

Pasibaigus kruviniausiam, šešerius metus trukusiam, apėmusiam virš trisdešimt šalių ir daugiausiai gyvybių pareikalavusiam II pasauliniam karui⁴, pasaulis išvydo siaubingas vykdyto holokausto bei karo pasekmes. Šie įvykiai paskatino Tarptautinės žmogaus teisių teisės atsiradimą. Buvo siekiama uždrausti valstybių valdymo organams savavališkai atimti žmogaus turtą, neleisti jiems reikalauti, kad piliečiai aprūpintų valdininkus materialinėmis gėrybėmis, bei neaukotų žmonių gyvybių savanaudiškais tikslais.⁵ Pirmasis rašytinis dokumentas, apibrėžiantis pagrindines ir visuotinai saugomas žmogaus teises, JT Generalinės Asamblėjos priimta ir paskelbta 1948 m. gruodžio 10 d. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija.⁶ Dokumentas paskelbtas *„kaip bendras idealas, kurio turi siekti visos tautos ir visos valstybės, kad kiekvienas asmuo ir kiekvienas visuomenės organas, <...> stengtųsi pasinaudodami mokymu ir švietimu skatinti pagarbą šioms teisėms ir laisvėms ir <...> užtikrinti, kad jos būtų visuotinai ir tikrai pripažįstamos bei taikomos tiek pačių valstybių narių tautoms, tiek jų jurisdikcijai priklausančių teritorijų tautoms.“*⁷

1.1. Tarptautinių žmogaus teisių reglamentavimas Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje

Pažymėtina, kad Visuotinė žmogaus teisių deklaracija pati savaime (lot. *per se*) neturėjo teisinio privalomumo valstybėms. Nes JT Generalinės Asamblėjos deklaracijos, kaip ir daugumos kitų tarptautinių organizacijų priimami dokumentai, nesusaisto valstybių privalomais teisiniais įsipareigojimais. Tačiau deklaracijose išreikštos normos dėl valstybių palaikymo, galima sakyti, tampa paprotine tarptautinės teisės norma, kurios laikosi valstybės. Taip pat dažnai, būtent rekomendacinio pobūdžio dokumento priėmimas, paskatina šalis sudaryti tarptautines sutartis ir įsipareigoti dokumente skelbiamiems principams ir vertybėms.⁸ Taigi tuo metu ir šiai deklaracijai daugelis valstybių suteikė teisinį privalomumą, ypač Afrikos kontinente dėl jų kolonijinės kilmės, įtraukdamos į nacionalinę teisę bei taikydamos teisminėje praktikoje. Taip pat tarpvyriausybinių organizacijos įtraukė dokumentą į savo nuostatus bei taikė vykdomoje veikloje. Beje JT irgi

⁴ „World War II: causes and timeline“, History, žiūrėta 2023 m. vasario 17 d., <https://www.history.com/topics/world-war-ii>

⁵ Stephen C. McCaffrey, *The Human Right to Water: A False Promise?*, University of the Pacific Law Review 47, no. 2 (2016), p. 224 <https://scholarlycommons.pacific.edu/uoplawreview/vol47/iss2/10>

⁶ „Universal Declaration Of Human Rights“, United Nations, žiūrėta 2023 m. vasario 17 d., <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

⁷ „Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Generalinės Asamblėjos priimta ir paskelbta 1948 m. gruodžio 10 d. rezoliucija 217 A (III)“, TAR, žiūrėta 2023 m. vasario 17 d., <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=TAR.181EDAC3A371>

⁸ „Sources of international law“, Diakonia International Humanitarian law center, žiūrėta 2023 m. vasario 17 d., <https://www.diakonia.se/ihl/resources/international-law/sources-of-international-law/>

praktikoje rėmėsi šia deklaracija iki pastarosios kodifikavimo tarptautinėse sutartyse.⁹ Taigi galima teigti, kad deklaracijos teisinė galia buvo reikšmingas indėlis įgyvendinat tarptautines žmogaus teises.

Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje skelbiamų ir pripažintų prigimtinėmis žmogaus teisėmis kodifikavimas dviejuose tarptautinėse sutartyse įpareigojo jas pasirašiusias šalis, gerbti žmogaus teises bei suteikė joms tarptautiniu įstatymu saugomą galią. JT Generalinės Asamblėjos priimti 1966 m. gruodžio 16 d., įsigalioję 1976 m. kovo 23 d.,¹⁰ Jungtinių Tautų tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (toliau – TPPTP) ir Tarptautiniu ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (toliau – TESKTP) yra laikomi pamatiniais žmogaus teisių dokumentais šiuolaikinėje tarptautinėje žmogaus teisių sistemoje.

TPPTP aiškiai apibrėžia šias ginamas žmogaus teises:

- 2 str. Teisė į veiksmingą teisinę gynybą;
- 3 str. Teisė į lygybę tarp moterų ir vyrų, įgyvendinant politines ir pilietines teises;
- 6 str. Teisė į gyvybę;
- 7 str. Laisvę nuo kankinimų, žiauraus, nežmoniško ar žeminančio orumą elgesio;
- 8 str. Laisvę nuo bet kokios formos vergijos;
- 9 str. Teisė į laisvę ir saugumą, laisvę nuo savavališko arešto ar sulaikymo;
- 11 str. Laisvę nuo įkalinimo esant sutartiniams įsipareigojimams;
- 12 str. Teisė laisvai judėti ir laisvai pasirinkti gyvenamąją vietą;
- 14 str. Teisė į teisingą teismą, lygybę į teisingą gynybą bei teisę būti laikomas nekaltu tol, kol jo kaltė neįrodyta pagal įstatymą;
- 16 str. Teisė būti pripažintas teisinių santykių subjektu;
- 17 str. Teisė į privatumą;
- 18 str. Teisė į minties, sąžinės ir religijos laisvę;
- 19 str. Teisė į nuomonės ir saviraiškos laisvę;
- 20 str. Teisė būti saugomam nuo religinės, rasinės, tautinės neapykantos;
- 21 str. Teisė į taikius susirinkimus;
- 22 str. Teisė laisvai jungtis į asociacijas;
- 23 str. Teisė į tuoktuves ir šeimos kūrimą;
- 24 str. Vaiko teisė į šeimos, visuomenės ir valstybės apsaugą;

⁹ M. Glen Johnson, Janusz Symonides, *The Universal Declaration of Human Rights: a history of its creation and implementation 1948-1998*, UNESCO: 1998, p 65. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000114488>

¹⁰ „International Covenant on Civil and Political Rights. Human right instruments“, UN, žiūrėta 2023 m. vasario 20 d., <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>

- 25 str. Teisę balsuoti, būti išrinktam, dalyvauti tvarkant viešuosius reikalus;
- 26 str. Teisę į nediskriminuojančią įstatymo apsaugą;
- 27 str. Teisę tautinėms, religinėms ir kalbinėms mažumoms turėti savo kultūrą, išpažinti ir praktikuoti savo religiją ar vartoti gimtąją kalbą.¹¹

Pažymėtina, kad TPPTP iki šių dienų buvo papildytas du kartus. Pirmasis protokolas, įsigaliojęs 1976 m. kovo 23 d., numatė skundų nagrinėjimo tvarką. Šia tvarka gali vadovautis asmenys, kurie mano, kad jų teisės numatytos pakte, buvo pažeistos. Antrasis protokolas, įsigaliojęs 1991m. liepos 11 d., numatė mirties bausmės panaikinimą šalyse.¹² Taigi abu papildantys protokolai, pripažintų ir tiesiogiai apibrėžtų TPPTP, prigimtinių žmogaus teisių sąrašo neapaplėtė.

TESKTP reglamentuoja teises šaliai laisvai vykdyti savo ekonominę, socialinę ir kultūrinę plėtrą bei numato žmogaus teises:

- 6 str. Teisę laisvai pasirinkti darbą;
- 7 str. Teisę į teisingas ir palankias darbo sąlygas;
- 8 str. Teisę steigti ir/ar stoti į profesines sąjungas ir teisę streikuoti;
- 9 str. Teisę į socialinę apsaugą, įskaitant socialinį draudimą;
- 10 str. Teisę į motinų, vaikų ir jaunuolių socialinę apsaugą;
- 11 str. Teisę į pakankamą maitinimąsi, aprangą ir būstą;
- 12 str. Teisę į psichinės ir fizinės sveikatos užtikrinimą ir kitos teises.¹³

Reikalinga paminėti, kad Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos kodifikavimas dviejuose skirtinguose dokumentuose buvo tikslingas. Politinėms ir pilietinėms žmogaus teisėms įgyvendinti delsimas yra negalimas, šių teisių įgyvendinimą šalis privalo užtikrinti iš karto, kilus grėsmei ar sužinojus, kad žmogaus teisės bus / yra pažeistos. Tuo tarpu ekonominėms, socialinėms ir kultūrinėms teisėms užtikrinti šaliai leidžiama laipsniškai įgyvendinti esminius įsipareigojimus. Sprendimas priimtas atsižvelgiant į skirtingus šalių ekonominius, socialinius ir kultūrinius rodiklius.¹⁴

¹¹ „Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas“, LRS, žiūrėta 2023 m. vasario 20 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.174848>

¹² „Background of the International Covenant on Civil and Political Rights and Optional protocols“, Human rights Committee, UN, žiūrėta 2023 m. vasario 20 d., <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/ccpr/background-international-covenant-civil-and-political-rights-and-optional-protocols>

¹³ „Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas“, LRS, žiūrėta 2023 m. vasario 20 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.174850>

¹⁴ Stephen C. McCaffrey, *Supra note*, 5:225.

1.2. Žmogaus teisės į vandenį susiformavimo prielaidos

Taigi dokumentai, sukūrę pagrindus tarptautinei žmogaus teisių teisei, žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį neapibrėžė. Galima suvokti tokio „aplaidumo“ priežastis. Tuo metu kai buvo rengiami minėti pamatiniai dokumentai, apibrėžiantys tarptautines žmogaus teises, nebuvo poreikio diskutuoti apie švaraus geriamo vandens trūkumą globaliu mastu. Pažymėtina, kad „praėjusio amžiaus viduryje didžiojoje pasaulio dalyje buvo vidutiniai ar didesni negu vidutiniai vandens ištekliai (5,1–10 tūkst. m³ gyventojui per metus ir daugiau) ir tik Šiaurės Afrikoje vandens ištekliai buvo labai maži (1,1–2,0 tūkst. m³ gyventojui per metus). Katastrofiškai mažų (mažiau nei 1 tūkst. m³ gyventojui per metus) vandens išteklių nebuvo pastebėta nei viename pasaulio regione. Situacija drastiškai pasikeitė paskutiniame XX a. dešimtmetyje. Daugelyje pasaulio regionų vandens ištekliai sumažėjo ir tapo katastrofiškai maži Šiaurės Afrikoje, Arabų pusiasalyje, Šiaurės Kinijoje ir Pietų bei Vakarų Azijoje“.¹⁵ Taigi situacijai dėl vandens trūkumo, ypač gėlo vandens, ženkliai pablogėjo XX a. pabaigoje, nuo tada globaliu mastu diskutuojama dėl žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį. Kokios priežastys sąlygojo šią situaciją?

Ženklų išteklių mažėjimą lemia keltą veiksnių. Visų pirma pačio vandens atsinaujinimo savybės. Kadangi gėlas vanduo visų vandens išteklių sudaro tik 2,5 proc., likusi dalis, net 97,5 proc. yra sūrus vanduo. Be to tik 30 proc. gėlo vandens dalyvauja vandens apytakos cikle, likusi 70 proc. dalis, sukaupta kaip ledas ir sniegas, vandens apytakoje nedalyvauja. Nors gamtoje vyksta nenutrūkstantis hidrologinis ciklas, tačiau vandens telkinių atsinaujinimo laikotarpis yra labai skirtingas.¹⁶

1. paveikslas. Hidrosferos vandens atsinaujinimo Žemėje laikotarpiai.¹⁷

Hidrosferos dalys	Atsinaujinimo laikotarpis
Pasaulinis vandenynas	2500 metų
Požeminis vanduo	1400 metų
Poliariniai ledynai	9700 metų
Kalnų ledynai	1600 metų
Ledynai amžino išalo zonoje	10000 metų
Ežerai	17 metų
Pelkės	5 metai
Dirvožemio drėgmė	1 metai
Upės	16 parų
Atmosferos drėgmė	8 paros
Gyvų organizmų vanduo	kelios valandos

Šaltinis: VDU Žemės ūkio akademija.

¹⁵ Midona Dapkienė, Renė Kustienė, *Vandens išteklių naudojimas*, Lietuvos žemės ūkio universitetas, 2008, ISBN 978-9955-896-33-3, p. 10–17.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Ibid.*

Atsižvelgiant į pateikiamus duomenis, galima teigti, kad vandens išteklių atsinaujinimas, sąlygotas upių baseinų, yra reikšmingas dėl pakankamai trumpo šio proceso laikotarpio. Tačiau upės ir ežerai sudaro tik 0,3 proc. visų pasaulio vandens išteklių,¹⁸ be to upių baseinai ir kiti telkiniai geografiškai pasiskirstę labai netolygiai. Taigi sausieji regionai (paminėtina – Afrika) arba pusiau sausieji (paminėtina Arabų pusiasalis) dėl natūralių gamtinių veiksnių stokoja vandens išteklių.

Deja, bet ne tik sausringa geografija lemia švaraus geriamo vandens trūkumą. Atsižvelgiant į šalių, itin stokojančių vandens išteklių, situaciją, galima teigti, kad priežastys yra labai panašios. Vienos didžiausių labdaros ir humanitarinės pagalbos organizacijų „Concern Worldwide“ duomenimis, Libane dėl dažnų sausrų, 2019 m. prasidėjusios didelės ekonominės krizės, sukėlusios vandens kainas, bei netinkamo vandens sistemų valdymo 71 proc. gyventojų kritiškai stokoja švaraus geriamo vandens.¹⁹ Baugią statistika pateikia UNICEF organizacija ir apie kitą Artimųjų Rytų valstybę. UNICEF duomenimis Afganistane 8 žmonės iš 10 vartoja nesaugų vandenį. 2021 m. šioje šalyje dėl kilusio sausros išdžiūvo 53 proc. vandens telkinių. Dėl Afganistane ilgai trunkančių karinių konfliktų, politinio nestabilumo, nesirūpinama vandens tiekimo atstatymu bei gerinimu. Net 30 proc. šalies gyventojų priversti vandeniu apsirūpinti iš privačių pardavėjų, deja, ne visi išgali susimokėti už kasdieninėms reikmėms reikalingą vandens kiekį.²⁰ 2021 m. kilusi didžiulė sausra Sirijoje ženkliai sumažino Eufrato upės baseino vandens lygį, kas pablogino ir taip sunkią karo nuniokotos šalies gyventojų padėtį.²¹ Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus komiteto duomenimis Sirijoje iki karo pradžios apie 95 proc. šalies gyventojų naudojami patikimu geriamu vandeniu. Tačiau daugiau kaip dešimtmetį trunkantis karinis konfliktas sunaikino apie 50 proc. šalies vandens ir nuotekų sistemų.²²

Pagal 2 paveikslėlyje pateiktą žemėlapią galima matyti, kad labiausiai kenčiantys regionai yra Azijos bei Afrikos žemynuose. Tokiose šalyse kaip Katara, Izraelyje, Indijoje, Libane, Irane, Jordanijoje, Kuveite, Saudo Arabijoje ir kitose šalyse vandens išteklių lygis yra ypatingai žemas.²³ Statistiniai duomenys leidžia teigti, kad visuose žemynuose yra teritorijų, kuriose yra žemesnis arba aukštesnis vandens trūkumo lygis.

¹⁸ Midona Dapkienė, Renė Kustienė, *supra note*, 15: 17.

¹⁹ „10 countries with water stress and scarcity“, Concern Worldwide US, žiūrėta 2023 m. vasario 21 d. <https://www.concernusa.org/story/countries-with-water-stress-and-scarcity/>

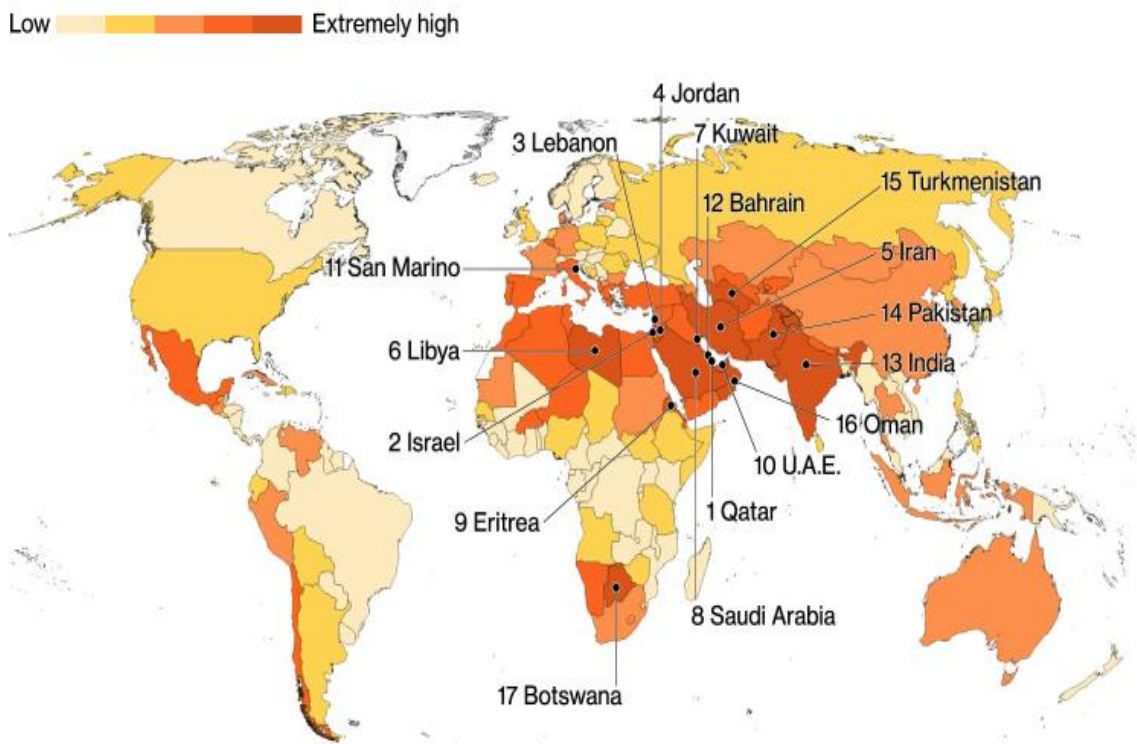
²⁰ „Afghanistan: wash on the brink“, UNICEF 2022, p-3, žiūrėta 2023 m. vasario 21 d. <https://www.unicef.org/media/118356/file/%20UNICEF%20Afghanistan%20WASH%20on%20the%20Brink%202022.pdf>

²¹ „10 countries with water stress and scarcity“, Concern Worldwide US, *op.cit.*

²² „Syria water crisis: Up to 40 % less drinking water after 10 years of war“, International Committee of Red Cross, žiūrėta 2023 m. vasario 21 d. <https://www.icrc.org/en/document/syria-water-crisis-after-10-years-war>

²³ „These countries are the most at risk from a water crisis“, Bloomberg, žiūrėta 2023 m. vasario 21 d. <https://www.bloomberg.com/graphics/2019-countries-facing-water-crisis/>

2. paveikslas. Šalys, patiriančios švaraus geriamo vandens trūkumą.²⁴

Šaltinis: Pasaulio išteklių institutas, „Aqueduct“ vandens rizikų žemėlapis.

Minėtos priežastys, tokios kaip sausringa geografinė padėtis, kariniai konfliktai, ar netinkamai vykdoma ekonomika, žinoma, kad sąlygoja vandens trūkumą. Tačiau jau per amžius šios bėdos egzistavo pasaulyje, o vandens ištekliai ženkliai pradėjo mažėti XX a. pabaigoje. Taigi kokios priežastys lėmė tokią sparčią kaitą:

– Auganti populiacija. XX a. viduryje, kada dar globaliu mastu nebuvo aktualu diskutuoti apie švaraus geriamo vandens resursų mažėjimą, planetoje gyveno apie 2.5 milijardai gyventojų. Tačiau nuo 1960 m. iki 1975 m. žmonių populiacija išaugo papildomu milijardu gyventojų. Dar po trylikos metų – pasaulyje buvo dar vienu papildomu milijardu daugiau. Taigi 1988 m. Žemės planetoje jau gyveno 4.5 milijardai gyventojų.²⁵ 2022 m. lapkričio mėn. žmonių skaičius pasaulyje pasiekė 8 milijardus ir tai yra 6.5 milijardais gyventojų daugiau nei 1950 m. Mokslininkai paskaičiavę, kad per ateinančius 30 metų šis skaičius išaugs dar 2 milijardais žmonių, o 2050 m. Žemės planetoje gyvens 9,7 milijardai gyventojų.²⁶ Didėjantis gyventojų skaičius planetoje

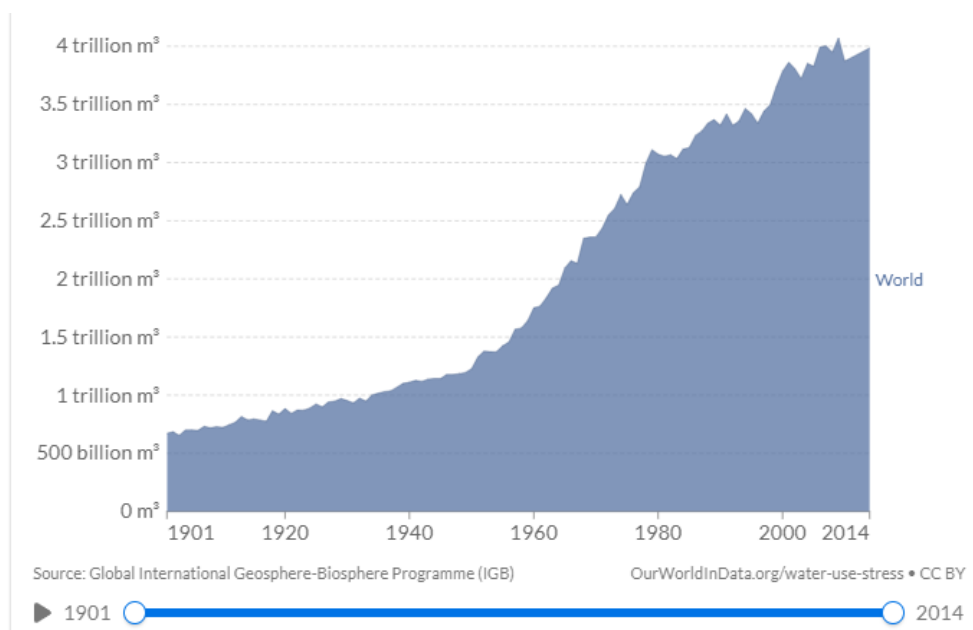
²⁴ „These countries are the most at risk from a water crisis“, Bloomberg, žiūrėta 2023 m. vasario 21 d. <https://www.bloomberg.com/graphics/2019-countries-facing-water-crisis/>

²⁵ Jorge Martinez, *Too Many Humans, Dwindling Resources, and Not Enough Space*, Environmental and Earth Law Journal 6 (2016): 108-130, 113. https://heinonlineorg.skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?public=true&handle=hein.journals/earjujo6&div=5&start_page=108&collection=usjournals&set_as_cursor=3&men_tab=srchresults

²⁶ „Population“, United Nation, žiūrėta 2023 m. vasario 22 d., <https://www.un.org/en/global-issues/population>

sąlygoja didesnę gėlo vandens suvartojimą, kuris, kaip minėta anksčiau, neatsinaujina tokia pat sparta kaip kylanti populiacija.

3. paveikslas. Gėlo vandens suvartojimas pasaulyje 1900 m.–2014 m.²⁷

Šaltinis: Our Worl in Data, vandens sunaudojimas.

Apibendrinat, galima teigti, kad ženklus vandens resursų sunaudojimas, prasidėjęs XX a. antroje pusėje, praėjus šiek tiek daugiau nei šimtmečiui išaugo aštuonis kartus.

– Globali klimato kaita. Pagrindinis veiksnys lemiantis klimato kaitą – nesibaigiantys ir vis didėjantys žmogaus poreikiai, kurie auga kartu su sparčiai augančia žmonių populiacija. Žmogaus vykdoma veikla įtakoja klimato pokyčius. Paminėtini keli faktoriai, padedantys suvokti sąsajas tarp žmogaus veiklos, klimato kaitos bei besikeičiančių vandens išteklių. Pavyzdžiui siekiant išmaitinti besiplečiančią žmoniją, valstybės didina auginamų gyvulių sektorių, tuo pačiu yra didinami ganyklų plotai. 2016 m. duomenimis 30 proc. dirbamos žemės buvo naudojamos ganykloms.²⁸ Kad būtų pakankamai vietos ganyti gyvuliams yra naikinami miškai, tačiau po panaudos arba perteklinio kirtimo net 20 proc. kirtimų, skirtų ganykloms, yra apleisti.²⁹ Tenkinant kylančius ir kitus individo poreikius dėl to sparčiai naikinant miškus, sumažėja planetos galimybės absorbuoti anglies dioksidą. Būtent miškai sugeria trečdalį viso, į atmosferą išmetamo, anglies dioksido. Dėl sparčiai kertamų miškų, neišsivintas anglis dioksido perteklius taip pat prisideda

²⁷ „Water use and stress“, Our Worl in Data, žiūrėta 2023 m. vasario 22 d., <https://ourworldindata.org/water-use-stress>

²⁸ Jorge Martinez, *supra note*, 25: 113.

²⁹ *Ibid.*

prie klimato šiltėjimo.³⁰ Vykdamt gyvulininkystę, kuri yra plačiai paplitus, sunaudojami vandens ištekliai sparčiai neatsistato. Be to auginant gyvulius dirvožemis yra teršiamas srutomis, chemikalais, hormonais ar trąšomis. Svarbu pažymėti, kad gyvulių išmetamas mėšlas gamina azoto oksido dujas, sukeliančias šiltnamio efektą. Net 65 proc. į atmosferą išmetamo azoto oksido yra iš gyvulių mėšlo.³¹

Šiltnamio efektas keičia regionų klimato charakteristikas, kurie sukelia rimtas pasekmes vandens ištekliams, ypač sausuose regionuose. „Metinei temperatūrai pakilus 1–2°C ir 10% sumažėjus krituliams, galima tikėtis 40–70% metinio upių nuotėkio sumažėjimo regionuose, kur drėgmės nepakanka, o vandens ištekliai gali sumažėti nuo 1,5 iki 2 kartų, jei šalis yra sauso klimato zonoje“.³² Ne tik šiltnamio efektas lemia klimato kaitą. Pasaulinė meteorologijos organizacijos duomenimis, klimato kaita keičia „tradicines“ dykumų bei lietaus juostų vietas bei sukelia ekstremalius, vietovėms nebūdingus gamtos reiškinius. Kylant oro temperatūrai, pagreitėja hidrologinis ciklas, kuris padidina garavimo greitį dėl ko iškrenta daugiau, bet netolygiai pasiskirsčiusių kritulių, lemiančių sausras ir potvynius.³³ Taigi potvyniai daro žalą vandens tiekimo infrastruktūrai, tuo tarpu vandens stokojantys gyventojai susiduria su vis mažėjančiais vandens ištekliais. Klimato kaita yra itin kritinė problema globaliu mastu, apie kurią pasaulis turi diskutuoti bei veikti vieningai. Šios diskusijos atkreipia pasaulio galingųjų dėmesį į kitą, neatsiejamą problemą, – vandens resursų mažėjimą.

– Pramonės augimas. Nors vandens vartojimas pramonėje skirtingose šalyse skiriasi, tačiau naftos ir dujų gavybai, statybos sektoriui, energetikos pramonei ir daugeliui kitų gamybos veiklų yra sunaudojama 19 proc. pasaulyje esamų vandens išteklių.³⁴ Pažymėtina, kad ES statistikos tarnybos „Eurostat“ duomenimis, nuo 2000 m. iki 2011 m. Rumunijoje vandens išteklių sunaudojimas išaugo 231 proc., Nyderlanduose 129 proc., Austrijoje 32 proc., tuo tarpu Švedijoje 3 proc.³⁵ Pramonės šakos, kurios daugiausia sunaudoja vandens išteklių, yra elektros gamyba ir tiekimas bei žemės ūkis (4 paveikslas).³⁶

³⁰ „Kaip ir kokie miškai gali kovoti su klimato kaita?“, Vilniaus universitetas, žiūrėta 2023 m. vasario 22 d., <https://naujienos.vu.lt/kaip-ir-kokie-miskai-gali-padeti-kovoti-su-klimato-kaita/>

³¹ Christopher Matthews, *Livestock a major threat to environment*, Food and Agriculce Organization of the United Nations (Newsroom :News stories :2006), <http://www.abolitionistapproach.com/media/links/p90/environmental-disaster.pdf>

³² Midona Dapkienė, Renė Kustienė, *supra note*, 15: 23.

³³ „Climate Change and Water“, World Meteorological Organization, žiūrėta 2023 m. vasario 22 d. <https://public.wmo.int/en/resources/world-meteorological-day/previous-world-meteorological-days/climate-and-water/climate-change-water>

³⁴ „UN Worl Water Development Report 2022“, UNESCO, žiūrėta 2023 m. vasario 22 d., <https://www.unesco.org/reports/wwdr/2022/en/groundwater-and-industry>

³⁵ „Water use in industry“, Eurostat, žiūrėta 2023 m. vasario 22 d., https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Water_use_in_industry#Water_use_in_industry

³⁶ *Ibid.*

4. paveikslas. Pramonės sritis bei vandens išteklių suvartojimas (%)³⁷

	Manufacture of food products	Manufacture of textiles	Manufacture of paper and paper products	Manufacture of refined petroleum products, chemicals and chemical products	Manufacture of basic metals	Manufacture of motor vehicles, trailers, semi-trailers and of other transport equipment	Other manufacturing	Construction	Production and distribution of electricity (incl. cooling purposes)	Mining and quarrying
Belgium (2009)	2.2	0.1	0.9	16.6	2.2	0.0	0.7	0.0	76.5	0.8
Bulgaria (2011)	0.7	0.1	0.6	1.9	0.5	0.1	0.8	0.1	94.6	0.6
Czech Republic	1.5	0.5	4.5	10.5	3.0	0.1	1.3	0.0	75.4	3.3
Germany (2010)	1.6	0.1	1.9	10.7	2.6	0.2	1.2	0.0	78.3	3.4
Spain (2010)	3.2	0.4	2.0	5.9	2.5	0.2	0.9	0.4	84.4	0.1
Cyprus (2010)	0.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.2	0.0	99.4	0.1
Latvia (2007) (1)	10.4	9.4	0.2	4.1	16.8	0.5	4.4	1.3	52.2	0.7
Lithuania (2011)	2.9	0.5	0.6	7.7	0.0	0.0	0.9	0.0	87.3	0.2
Malta (2009) (1)	58.3	8.3	0.0	8.3	0.0	8.3	16.7	0.0	0.0	0.0
Netherlands (2010)	2.0	0.0	0.7	21.5	2.0	0.0	0.5	0.0	73.3	0.0
Poland (2011)	1.0	0.1	1.2	5.1	0.5	0.0	0.8	0.1	90.6	0.7
Slovenia (2011)	10.4	1.5	31.4	24.5	15.5	1.6	12.8	0.0	0.4	2.0
Sweden (2010)	0.5	0.0	7.0	4.3	2.8	0.1	0.5	0.0	84.6	0.1
Norway (2009)	3.2	0.1	16.8	46.0	14.3	0.2	11.9	3.4	0.0	4.0
FYR of Macedonia (2009) (1)	90.4	0.3	3.4	4.5	0.9	0.3	0.2	0.0	0.0	0.0
Serbia (2011)	0.6	0.0	0.1	0.4	1.1	0.1	0.3	0.0	97.1	0.3
Turkey (2010)	3.8	2.4	0.5	2.3	15.6	0.1	1.5	0.6	72.3	0.9

(1) Only public water supply.

Šaltinis: Eurostat Statistic Explained

2015 m. duomenimis vandens išteklių suvartojimas pietinėje Europoje nuo 1990 m. išaugo 30 proc. elektros pramonei ir 9 proc. žemės ūkiui.³⁸ Skirtingose valstybėse minėtoms pramonės šakoms augimo procentas skiriasi. Pavyzdžiui Turkijoje vandens suvartojimas žemės ūkiui išaugo 70 proc., tuo tarpu Graikijoje – tik 11 proc. Elektros gavybai ir tiekimui Nyderlanduose vandens poreikis pakilo 23 proc., Slovėnijoje – 18 proc.³⁹ Daugiausia vandens išteklių Europoje žemės ūkiui suvartoja pietų valstybės: Ispanija, Graikija, Albanija, Portugalija, Serbija ir kitos pietinės valstybės. Tuo tarpu elektros pramonei didelius vandens išteklius naudoja vakarinės valstybės: Austrija, Belgija, Šveicarija, Vokietija, Prancūzija, Nyderlandai, Liuksemburgas, Lichtenšteinas. Šiaurinės bei rytinės Europos valstybės didžiausius vandens išteklius sunaudoja elektros pramonei.⁴⁰

Apibendrinant pažymėtina, kad XX a. antroje pusėje ženkliai išaugus vandens išteklių poreikiui, kurį iki šių dienų sąlygoja auganti populiacija, klimato kaita, besivystanti pramonė, kariniai konfliktai, netinkami ekonominiai ir politiniai sprendimai, pasaulis susiduria su gyvybiškai svarbaus vandens trūkumu. Ženklaus pokyčiai paskatino tarptautinę bendruomenę veikti, siekiant apsaugoti labiausiai stokojančius vandens, bei norint išvengti kylančių šios

³⁷ “Share of industrial categories in the total water use in industry (%)”, Eurostat Statistic Explained, žiūrėta 2023 m. vasario 22 d., [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Share_of_industrial_categories_in_the_total_water_use_in_industry_\(%25\).png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Share_of_industrial_categories_in_the_total_water_use_in_industry_(%25).png)

³⁸ „Water resources of Europe“, WISE freshwater_Freshwater information system for Europe, žiūrėta 2023 m. vasario 23 d., <https://water.europa.eu/freshwater/europe-freshwater/freshwater-themes/water-resources-europe>

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ *Ibid.*

problemos mastų. Globalias problemas galima spręsti tik tarptautiniu lygmeniu, kuriant bendradarbiavimą, paremtą teisinėmis normomis bei įsipareigojimais. Žmogui susiduriant su švaraus geriamo vandens trūkumu ir problemai vis augant, reikalinga analizuoti tarptautinės žmogaus teisių teisės normas atsakant į klausimą ar žmogus turi teisę į švarų geriamą vandenį ir kiek tokia teisė ginama tarptautinių teisės aktų?

1.3. Žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį įtvirtinimo tarptautinėse sutartyse eiga

Tarptautiniame lygmenyje pradinės diskusijos dėl žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį kilo siekiant neleisti, kad vandens išteklių, skirti žmogaus poreikiams, būtų suvokiami tik kaip „prekė“.⁴¹ Vandens išteklių gretinimas su ekonomine nauda yra suprantamas, nes iš esmės, vandens negalime atskirti nuo ekonominio vertinimo. Juk vanduo praktiškai neatsiejamas nuo daugelio žmogaus veiklų. Tačiau tuo metu (ir dabar) buvo baiminamasi, kad vandenį susiejant tik su ekonomine nauda, patys silpniausi – moterys, vaikai, etninės grupės, nepasiturintys gyventojai, ligoniai ir kiti vandens stokojuojantys, negalės arba neišgalės patenkinti net bazinių vandens poreikių.⁴² Taigi atribojant vandenį vien tik nuo ekonominių paskatų bei iškeliant idėjas, kad teisė į vandenį yra prigimtinė žmogaus teisė, būtų galima kurti tarptautines teisės normas, įpareigojančias tarptautinę bendruomenę ginti bei užtikrinti šią teisę. „Žmogaus teisės į vandenį aiški politinė funkcija yra sukurti (arba apibrėžti esamas) pareigas, nurodyti kas yra šių funkcijų vykdytojas ir sukurti kontrolės bei žalos atlyginimo sistemą. Labai svarbu apibrėžti, kas atleidžiamas nuo pareigos (kaip filosofinis dalykas) ir ką daryti esant konfliktui tarp kitų teisių bei politinių tikslų (kaip praktinis dalykas).“⁴³ Taigi tarptautiniame lygmenyje mintis, kad kiekvienas žmogus turi teisę į bazinius vandens išteklius, pirmą kartą buvo paskelbta 1977 m. Jungtinių Tautų Vandens konferencijoje, Argentinoje.⁴⁴ Dokumente teigiama, kad „*kiekvienas žmogus, neatsižvelgiant į jo amžių, socialinę ar ekonominę padėtį, turi teisę turėti prieigą prie tinkamo vartoti geriamo vandens tiek kiek reikalinga jo baziniams poreikiams įgyvendinti*“.⁴⁵ Reikalinga pažymėti, kad formaliai dokumentas teisinės galios neturėjo. Rezoliucijos, išaiškinimai, deklaracijos, nuomonės ar rekomendacijos bei panašaus pobūdžio „*soft law*“ teisės aktai nesukelia privalomumo narėms, tačiau reguliuoja bei padeda aiškinant aktualius teisės klausimus⁴⁶. Šiame

⁴¹ Michael Tiboris, *Against the human right to water?*, Human Rights Quarterly 41, November 2019, p-923.

⁴² Michael Tiboris, *op. cit.*

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ „The right to water. Fact Sheet No.35“, United Nations Human Rights, Printed at United Nations (Geneva, 2010 ISSN 1014-5567), p-3, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/FactSheet35en.pdf>

⁴⁵ „Mar de Plata action plan“ resolution adopted by United Nation Water conference in 1977, UN, žiūrėta 2023 m. kovo 3d., <https://digitallibrary.un.org/record/724642>

⁴⁶ Jolita Miliuvienė „*Soft Law* įtaka konstitucinės jurisprudencijos raidai“, (daktatro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, Vilnius 2020)

kontekste pažymėtina, kad minėtame dokumente aiškinamosios nuostatos nors ir neįpareigojo valstybių, bet padėjo pamatus žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį pripažinimui kaip esmine žmogaus teise tarptautinėje bendruomenėje. Kartu paminėtina, kad rezoliucijoje buvo akcentuota svarba dėl valstybių dalyvavimo užtikrinant žmogui prieinamumą prie vandens išteklių nacionaliniu bei tarpvalstybiniu lygmeniu.⁴⁷

„Teisė į švarų geriamą vandenį ginama ir paremta tarptautine žmonių teise, būtų tinkamiausia priemonė kovojant su globaliu vandens trūkumu ir netolygiu jo paskirstymu.“⁴⁸ Augant vandens trūkumui, ši teiginį XX a. pabaigoje iškėlė ir atliko svarbų darbą jį plėtojant, vienas didžiausių tarptautinės vandens teisės autoritetų, teisės mokslų profesorius iš Jungtinių Amerikos Valstijų dr. Stephen'as McCaffrey. Profesorius atkreipė tarptautinės bendruomenės dėmesį į Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją, teigdamas, „kad jei yra teisė, kuri pripažįstama, kaip tarptautinė žmogaus teisė, vadinasi ji turi atsispindėti pagrindiniame tarptautinės teisės įrankyje.“⁴⁹ Nors nei Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, nei TPPTP ar TESKTP tiesiogiai neapibrėžia žmogaus teisės į vandenį, tačiau po beveik du dešimtmečius trukusių diskusijų, galima teigti, kad žmogaus teisė į švarų geriamą vandenį yra išvestinė teisė ir kodifikuota viename iš minėtų paktų.⁵⁰

TESKTP 11 straipsnis reglamentuoja, „*Valstybės, šio Pakto Šalys, pripažįsta kiekvieno teisę į pakankamą savo ir savo šeimos gyvenimo lygį, įskaitant teisę turėti pakankamai maisto, drabužių ir būstą, taip pat į nuolatinį gyvenimo sąlygų gerinimą.*“⁵¹ XX a. devinto dešimtmečio pabaigoje į kilusias diskusijas, kad minėto straipsnio dalis neapima teisės į vandenį, vokiečių viešosios ir tarptautinės teisės profesorius Eibe Riedel'is akcentavo, kad teisės į vandenį papuola į šią dalį kaip savaime suprantamas dalykas, nes protokolo priėmimo metu vandens buvo gausu.⁵² Laurence Boisson'as de Chazournes, tarptautinės teisės profesorius iš Šveicarijos, akcentavo protokolo minėto straipsnio sąvokos reikšmę „*įskaitant*“. Šio žodžio reikšmė, neapibrėžia griežtų ribų, apimančių tik tam tikrą grupę ar seką, tik ją papildo. Žmogus turi teisę į pakankamą gyvenimo lygį, kurį papildo „*maistas, drabužiai ir būstas*“, taigi šis sąrašas nėra baigtinis todėl vanduo ir sanitarija, nors ir nėra aiškiai nurodyti, bet šia protokolo dalimi yra reglamentuojami.⁵³

https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/17046/Disertacija_Miliuvien%C4%97.pdf?sequence=1&isAllowed=y

⁴⁷ UN, *supra note*, 44.

⁴⁸ Malgosia Fitzmaurice, *The Human Right to Water*, Fordham Environmental Law Review 18, no. 3 (2007), p-539.

⁴⁹ Malgosia Fitzmaurice, *op cit*.

⁵⁰ P. Nanda, *The Human Right to Water: Challenges of Implementation*, University of the Pacific Law Review 50, No 1, (2018), p-18. <https://heinonline-org.skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?handle=hein.journals/mcglr50&id=17&collection=usjournals&index=>

⁵¹ LRS, *supra note*, 11.

⁵² Laurence Boisson de Chazournes, Christina Leb and Mara Tignino, *supra note*, 2: 53.

⁵³ *Ibid*.

2002 metais JT Ekonominių, Socialinių ir Kultūrinių teisių komitetas priėmė Bendrąjį Komentarą Nr. 15 (toliau – Komentaras Nr. 15), kuriame pateikė aiškinimą, kad žmogaus teisė į vandenį įeina į TESKTP 11 straipsnio sudėtį. Komentare teigiama, kad „Žmogaus teisė į vandenį apima kiekvieno individo teisę į pakankamą, saugų, priimtina, fiziškai prieinamą ir įperkama vandenį asmeniniam ir buitiniam vartojimui. Žmogui yra reikalingas būtinas kiekis saugaus vandens norint išvengti mirties nuo dehidratacijos, sumažinti su vandeniu susijusių ligų riziką, taip pat vartojimui, maisto ruošimui, asmeniniai higienai bei buičiai. <...> Teisė į vandenį patenka į garantijų, kurios užtikrina tinkamą gyvenimo lygį, sąrašą. Ypač dėl to, kad vanduo yra pagrindinis žmogaus išgyvenimo šaltinis.“⁵⁴ Visumoje šiame dokumente apibrėžiamas: teisinis žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį turinys; rekomendacijos konvencijos šalims, kaip palaipsniui užtikrinti prieinamumą prie saugaus vandens; įpareigojimai valstybėms dėl minėtos teisės pažeidimų ir kita.⁵⁵ Taigi Komentaras Nr. 15 gan plačiai interpretavęs protokolo 11 ir 12 straipsnius ir paaiškinęs žmogaus teisės į švaraus geriamo vandens apibrėžtumą, buvo labai svarbus žingsnis siekiant pripažinimo dėl žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį.⁵⁶ Taip pat pažymėtina, kad dokumentas vieningo pritarimo nesulaukė. Prieštaraujantys teigė, kad JT Ekonominių, Socialinių ir Kultūrinių teisių komitetas nuėjo per toli ir kuria „naują“ teisę.⁵⁷ Taigi ir toliau vyko tolimesni teisiniai ginčai dėl žmogaus moralinės teisės į vandenį.

Praėjus aštuoneriems metams po aiškinamojo Komentario Nr. 15 priėmimo, 2010 m. JT GA priėmė rezoliuciją A/RES/64/292 Žmogaus teisė į vandenį ir sanitarines paslaugas, kur pirmą kartą formaliai pripažinta žmogaus teisė į švarų geriamą vandenį ir sanitariją.⁵⁸ 122 šalys balsavo už, 41 šalis – susilaikė, ir nebuvo nei vienos, kuri balsuotų prieš⁵⁹ dokumentą, kuriame „pripažįstama teisė į saugų, švarų geriamą vandenį kaip žmogaus teisė, kuri yra būtina pilnavertiškam gyvenimui ir visom žmogaus teisėm“.⁶⁰ Po šios rezoliucijos sekė JT Komisijos Žmogaus teisių tarybos rezoliucija, priimta 2010 m. rugsėjo mėn. A/HRC/RES/15/9, kur patvirtinama, kad žmogaus teisė

⁵⁴ General Comment No. 15 (2002) „The right to water (arts. 11 and 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)“, UN Committee on Economic, Social and Cultural rights (E/C.12/2002/11), žiūrėta 2023 vasario 28 d., p-2. <https://digitallibrary.un.org/record/486454>

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ Malgosia Fitzmaurice, *supra note*, 48: 554.

⁵⁷ Sharmila L. Murthy, "The Human Right(s) to Water and Sanitation: History, Meaning, and the Controversy over-Privatization," *Berkeley Journal of International Law* 31, no. 1 (2013), p-101.

⁵⁸ P. Nanda, *supra note*, 50: 50.

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ Resolution adopted by the General Assembly on 28 July 2010, „64/292 The human right to water and sanitation“, UN, žiūrėta 2023 m. vasario 28 d. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/479/35/PDF/N0947935.pdf?OpenElement>

į švarų geriamą vandenį yra sudėtinė žmogaus teisių grupės dalis.⁶¹ Rezoliucijoje raginamos šalys siekti palaipsniui visavertiškai įgyvendinti įsipareigojimus, susijusius su fizišku vartotojo prieinamumu prie švaraus geriamo vandens bei sanitarijos.⁶²

Šiame kontekste apibendrinant galima teigti, kad nuo pirmą kartą 1977 m. tarptautinėje bendruomenėje Argentinoje paskelbtos minties, kad teisė į vandenį yra žmogaus prigimtinė teisė, neatsiejama nuo kitų žmogaus teisių, iki šios teisės kaip tokios pripažinimo 2010 m. praėjo keleri dešimtmečiai. Teisinės diskusijos dėl šios teisės pripažinimo, atsižvelgiant į mažėjančius vandens išteklius bei netolygų vandens prieinamumą tarp žmonių, dėl sudėtingo problemos kompleksiskumo, užtruko ilgai. Nėra lengva apsispręsti, nes tarptautiniame lygmenyje pripažinus žmogaus teisę į švarų geriamą vandenį, reikės ją ir įgyvendinti. Tarptautiniai įsipareigojimai sąlygos milžiniškus finansinius resursus šalims, kurių vandens trūkumo problema tiesiogiai neliečia.

⁶¹ Resolution adopted by the Human Rights Council on 6 October 2010, „15/9 Human rights and access to safe drinking water and sanitation“, žiūrėta 2023 m. vasario 28 d., <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/166/33/PDF/G1016633.pdf?OpenElement>

⁶² P. Nanda, *supra note*, 50.

2. ŽMOGAUS TEISĖS Į ŠVARŲ GERIAMĄ VANDENĮ TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

Ar įgyvendindami vieną fundamentalią žmogaus teisę, nepažeisime kitų, taip pat svarbių žmonių teisių? Jungtinių Amerikos Valstijų politikas dr. Michael'is Tiboris, daug dėmesio skiriantis vandens politikai, teigia „mažus vandens išteklius lemia ir natūralūs veiksniai, už kuriuos nėra konkretaus kalto asmens. <...> Jei žmogui priklauso teisė į švarų geriamą vandenį, tai įgyvendinat šias teises stokojančiams, užkrausime didžiulę naštą žmonėms, kurie nėra už tai atsakingi. Jiems vykdyti šią prievolę gali būti per sunku.“⁶³ Visada bus svarbių prieštaraujančių nuomonių, tačiau mes esame atsakingi, kad paliktumėme planetą ateities kartoms, tokią, kurioje patys norime gyventi. 2010 m. JT Generalinės Asamblėjos priimtas sprendimas buvo itin reikšmingas, nes žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį moralinė pozicija buvo apginta ir nebekelianti abejonių. Tačiau reikalinga akcentuoti, kad pripažinimo nepakanka, būtinos tarptautinės teisinės normos, kurios užtikrintų praktinį žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį įgyvendinimą.

Jungtinių Amerikos Valstijų mokslininkas dr. Peter'is Gleick'as, pasisakantis vandens ir klimato kaitos klausimais, pabrėžia „žmogaus teisės į vandenį koncepcija skamba iš esmės teisingai ir netgi paprastai. Bet tikrovėje šios teisės įgyvendinimas visai nėra paprastas. <...> Žmonės sako, „juk tai ne mokslas apie raketas“, bet aš kaip mokslininkas galiu atsakyti „mokslas apie raketas yra lengva. Vanduo – nėra lengva“.⁶⁴

Toliau šiame skyriuje bus analizuojama tarptautinė teisinė bazė, kuri yra reikalinga praktiniam žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį įgyvendinimui. Įpareigojantys ir rekomendacinio pobūdžio teisės aktai, veikiantys kartu, yra lemiamas instrumentas užtikrinant minėtos teisės įgyvendinimą.

2.1. Tarptautiniai įpareigojantys teisės šaltiniai dėl žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį užtikrinimo

Valstybė įsipareigoja vadovautis viena ar kita tarptautine teisės norma tada, kai išreiškia pripažinimą bei normos privalomumą sudarydama tarptautinę sutartį arba savo praktikoje laikosi nusistovėjusios normos, tuo patvirtindamos, kad paprotys yra privalomas. Būtent tarptautinės sutartys (pagal rūšį sutartis dar gali būti: konvencijos, paktai, protokolai) ir visuotinės praktikos

⁶³ Michael Tiboris, *supra note*, 41: 922.

⁶⁴ Jennifer L. Harder, *The Human Right to Water: Turning Principles Into Action*, The University of the Pacific Law Review/ Vol.50, (2018): p-5.

pripažintas tarptautinis paprotys yra laikomi įpareigojančiomis tarptautinės teisinės normomis.⁶⁵ Kiti tarptautiniame lygmenyje priimti teisės aktai yra rekomendacinio pobūdžio, tačiau ne ką mažiau svarbūs, nes „turi tam tikrą pranašumą prieš universalias konvencijas ar paprotį. Jos priimamos greičiau negu sudaromos universalios tarptautinės sutartys, nes pastarųjų parengimas reikalauja ilgų daugiašalių derybų, kompromisų ir dažniausiai daug laiko joms įsigaliooti.“⁶⁶ Svarbu akcentuoti, kad tarptautinių organizacijų priimtas tarptautinis susitarimas pats savaime jokia forma valstybės neįpareigoja. Šalis turi teisę apsispręsti ar būti tarptautinio susitarimo dalimi ar ne; pasirašyti tarptautinę sutartį ar ne; laikytis siūlomų rekomendacijų ir veikimo plano ar ne. Šiame kontekste pažymėtina, kad tarptautiniame lygmenyje įgyvendinti užsibrėžtus tikslus, paremtus tarptautinėmis sutartimis ar kitais teisės aktais, dėl valstybių skirtingų ekonominių, socialinių ir kultūrinių skirtumų yra „gyvas“ procesas. Todėl nenuostabu, kad tarptautinės teisinės bazės kūrimas dėl žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį užtikrinimo yra ilgai trunkantis, tęstinis ir dėl kintančių globalių procesų, nuolatos reikalaujantis papildymų procesas.

1979 m. gruodžio 18 d. priimta Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims aiškiai apibrėžia teisę į vandenį. Konvencijos 14 str. reglamentuoja, „*Valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių, kad būtų panaikinta kaimo moterų diskriminacija ir vienodomis teisėmis su vyrais jos galėtų dalyvauti kuriant kaimo ateitį ir turėti iš to naudos, ir garantuoja tokioms moterims teisę: <...>*

h) naudotis tinkamomis gyvenimo sąlygomis, ypač gyvenamosiomis patalpomis, sanitarijos paslaugomis, elektros ir vandens tiekimu, taip pat transportu ir ryšiais.“⁶⁷

Reikalinga paminėti, kad vadovaujantis JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto priimtomis bendrosiomis rekomendacijoms, kurios skirtos konvencijos nuostatų aiškinimui bei tolesniam taikymui, galima teigti, kad konvencijos taikymo subjektas yra moteris. Būtent moters teisės saugo dokumentas dėl jos pažeidžiamumo, kuris ypač aktualus tarp migrančių, pabėgėlių, iškeldintų, ligotų, senų, etninių grupių ir kitų moterų.⁶⁸ Nors dokumento 14 str. skirtas ne visų moterų teisėms apibrėžti, o konkretaus teisės subjekto – kaimo moters, o būtent šiame straipsnyje apibrėžiamas privalomumas užtikrinti teisę į vandenį, tačiau tolimesnis konvencijos aiškinimas leidžia teigti, kad šalis turi užtikrinti teisę į vandenį visoms moterims. Tokia pozicija išreikšta JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto priimtoje Bendrojoje rekomendacijoje Nr. 24,

⁶⁵ Vilenas Vadapalas, *Tarptautinė teisė*, „Eugrimas“, 2006, ISBN 9955-682-48-5, p-112

⁶⁶ *Ibid*, p-125

⁶⁷ „Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims“, TAR, žiūrėta 2023 m. vasario 28 d., <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=TAR.8AA8BB1C3C27>

⁶⁸ „General recommendations made by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women“, UN Women, žiūrėta 2023 m. vasario 28 d., <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm>

kuri aiškina konvencijos 12 str. nuostatas dėl moters sveikatos užtikrinimo. „*Valstybės Šalys įgyvendindamos konvencijos 24 straipsnio nuostatas yra raginamos pripažinti sąsajas su kitais Konvencijos straipsniais <...> 14 straipsnio 2 dalies (b) <...> ir (h), kuris reikalauja Šalims imtis visų reikiamų priemonių užtikrinant tinkamas gyvenimo sąlygas, ypač gyvenamąsias patalpas, sanitarijos paslaugas, elektros ir vandens tiekimą, taip pat transportą ir ryšius.*“⁶⁹

Iš konteksto dėl žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį yra pažymėtina reikšminga Jungtinių Tautų konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims svarba. Nors konvencija skirta konkrečiau teisės subjekto apsaugai, tačiau pažymėtina, kad 1979 m. priimant šį dokumentą ir apibrėžiant Šalių pareigą užtikrinti subjekto aprūpinimą vandeniu, jau tada vanduo buvo suvokiamas kaip neatsiejamas žmogaus teisių užtikrinimo objektas. Tai tik dar kartą akcentuoja žmogaus moralinę teisę į švarų geriamą vandenį ir paneigia nuomonę, kad tai „naujos“ teisės reguliavimo objektas.

1989 m. lapkričio 20 d. priimta Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, kurios apsauga taikoma „*kiekvienam vaikui, priklausančiam jos jurisdikcijai, be jokios diskriminacijos, nepriklausomai nuo vaiko, jo tėvų arba teisėtų globėjų rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautybės, etninės ar socialinės kilmės, turto, sveikatos, luomo ar kokių nors kitų aplinkybių*“⁷⁰, taip pat reglamentuoja teisę į švarų geriamą vandenį. Konvencijos 24 str. 2 d. apibrėžia, „*Valstybės dalyvės siekia visiškai įgyvendinti šią teisę ir imasi priemonių, leidžiančių: <...> c) kovoti su ligomis ir pusbadžiuo panauojant pirmąją medicinos ir sanitarijos pagalbą, be viso kito, taikant lengvai prieinamą technologiją ir apsirūpinant pakankamai maistingais produktais ir, atsižvelgiant į aplinkos užterštumo pavojų ir riziką, švariu geriamuoju vandeniu.*“⁷¹

Dar viena tarptautinė privalomojo pobūdžio sutartis, skirta žmogaus teisėms apsaugoti, tačiau taip pat numatanti specialų subjektą dėl jo pažeidžiamumo yra 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija dėl elgesio su karo belaisviais. Konvencijos apsauga taikoma karo belaisviams, taip kaip tai apibrėžiama dokumento 3 str. „*asmenimis, aktyviai nedalyvaujančiais karo veiksmuose, įskaitant ir ginkluotųjų pajėgų narius, sudėjusius ginklus, taip pat tapusius hors de combat dėl ligos, sužeidimų, sulaikymo arba kokios nors kitos priežasties, visada elgiamasi humaniškai, nepaisant jų rasės, odos spalvos, religijos arba tikėjimo, lyties, kilmės arba turtinės*

⁶⁹ General Recommendation on Article 14 of CEDAW Rural Women , UN, žiūrėta 2023 m. kovo 2 d. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CEDAW/30thAnniversaryCEDAW/GeneralRecommendationOnArticleNaelaGabr.pdf>

⁷⁰ Vaiko teisių konvencija, priimta Generalinės Asamblėjos 44/25 rezoliucija pagal Trečiojo komiteto pranešimą (A/44/736 ir Corr. 1), LRS, žiūrėta 2023 m. kovo 2 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19848>

⁷¹ *Ibid.*

padėties ar kitų panašių skirtybių.“⁷² Konvencijos 20 str., 26 str., 46 str., reglamentuoja šalių prievolę užtikrinti karo belaisvių pakankamu kiekiu geriamo vandens.⁷³

1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijos dėl civilių apsaugos karo metu 89 str., 127 str., reglamentuoja karo metu civilio statusą turinčio asmens teisę į vandenį.⁷⁴

2006 m. gruodžio 13 d. priimta Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolas apibrėžia neįgaliųjų teisę į švarų vandenį. Konvencijos 28 str. reglamentuoja „*Šalys narės imasi priemonių <...> užtikrinti neįgaliųjų lygias galimybes gauti švarų vandenį.*“⁷⁵

Pažymėtina, kad šios privalomojo pobūdžio žmogaus teisės reglamentuojančios tarptautinės sutartys, aiškiai apibrėžia žmogaus teisę į švarų geriamą vandenį. Nors kaip pastebi profesorius McCaffrey, žmogaus teisės į vandenį suvokimo kontekste, šie dokumentai nepakankamai užtikrina žmogaus teisę į vandenį, nes yra skirti tam tikrų žmonių grupei, kurie reikalauja specialios apsaugos,⁷⁶ tačiau pasikartosiu teigdama, kad šiuose dokumentuose reglamentuojama teisės, yra nepaneigiamos žmogaus moralinės teisės į švarų geriamą vandenį rašytinė išraiška.

Prie minėtų žmogaus teisėms apsaugoti skirtų teisinių instrumentų, reikalinga paminėti ir aplinkos apaugos konvenciją, kurioje taip pat pripažįstama žmogaus teisė į geriamą vandenį. 1997 m. gegužės 21 d. JT Konvencija ne laivybos tikslams skirtų tarptautinių vandens telkinių naudojimo (angl. *UN Convention on the Law of Non-Navigational Uses of Watercourses*), kurios normos taikomos apsaugoti tarptautinius paviršinius ir gruntinius vandens telkinius, tarpusavyje natūraliai susijungusius gamtinėmis sistemomis, paprastai sutekančius į bendrą telkinį, ir kurių gamtinė sistemos dalis yra kitos šalies teritorijoje.⁷⁷ Konvencijos 10 str. 2 d. reglamentuoja „*kilus konfliktui dėl tarptautinio vandens telkinio naudojimo, tai turi būti sprendžiama vadovaujantis konvencijos 5 ir 7 straipsnių nuostatomis, ypatingą dėmesį skiriant gyvybiškai svarbių žmogaus poreikių užtikrinimui.*“⁷⁸ JT Tarptautinės Teisės Komisija, kurios viena iš funkcijų yra aiškinti tarptautinių teisės normų taikymą, komentare dėl minėtos konvencijos 10 str. 2 d. nuostatų taikymo

⁷² „1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija dėl elgesio su karo belaisviais“, TAR, žiūrėta 2023 m. kovo 2 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.106268?jfwid=q86m1vvng>

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ „1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijos dėl civilių apsaugos karo metu“, LRS, žiūrėta 2023 m. kovo 2 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.106269?jfwid=>

⁷⁵ „Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolas“, LRS, žiūrėta 2023 m. kovo 2 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.335882>

⁷⁶ Malgosia Fitzmaurice, *supra note*, 48: 544.

⁷⁷ „Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses“, Adopted by the General Assembly of the United Nations on 21 May 1997, UN, žiūrėta 2023 m. kovo 2 d., https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf

⁷⁸ *Ibid.*

apibrėžia, kad ypatingas dėmesys turi būti skirtas užtikrinant pakankamą geriamo vandens kiekį, reikalingą žmogaus gyvybei palaikyti. Žmogaus poreikiams užtikrinti reikalingas geriamo vandens kiekis tai ne tik geriamas vanduo, bet ir vanduo, skirtas maisto gamybai.⁷⁹ Atkreiptinas dėmesys, kad šioje konvencijoje nėra išskiriamos specialios apsaugos reikalaujančios ar pažeidžiamos teisės subjektų grupės. Dokumento 10 str. 2 d. nuostatos turi būti taikomos užtikrinti visų žmonių teisę į geriamą vandenį, atitinkant sąlygas, numatytas šioje tarptautinėje sutartyje.

Pakistano Aukščiausio Teismo teisininkas Waseem'as Ahmad'as Quereshi, analizuodamas Indijos-Pakistano konfliktą, pradėtą Indijai pastačius Beglehar'o užtvanką ant Chenab'o upės kranto ir toliau regione plečiant užtvankų statybą, rėmėsi ir JT Konvencija dėl ne laivybos tikslams skirtų tarptautinių vandens telkinių naudojimo ginant pažeistas žmogaus teises į geriamą vandenį.⁸⁰ Pasak teisininko, konvencijos nuostatos pripažįsta, kad geriamo vandens užtikrinimas žmogui yra svarbiau už ekonominius poreikius bei plėtrą. Analizuodamas konfliktą Quereshi cituoja dr. Stephen'ą McCaffrey, tuo metu specialųjį reporterį Ne laivybos tikslams skirtų tarptautinių vandens telkinių naudojimo klausimams, „šalis negali sustabdyti vandens tekėjimo <...> remdamasi tik ekonomine plėtra, ypač kai tai gali pakenkti žmonių išgyvenimui, nes jie priklausomi nuo iš gretutinės valstybės atitekančios upės tėkmės.“⁸¹ Taigi ši konvencija, kurios normos iš esmės skirtos aplinkos apsaugai, reglamentuoja žmogaus teisę į geriamą vandenį bei naudojama praktikoje šiai teisei ginti.

Toliau analizuojant privalomojo pobūdžio tarptautinius teisės aktus, reikalinga akcentuoti JT TESKTP, kuris yra skirtas žmogaus teisėms į švarų geriamą vandenį įgyvendinimui. Dokumente pripažįstama *kiekvieno* žmogaus teisė į švarų geriamą vandenį, „išplaukianti“ iš pakto 11 ir 12 str.⁸² Nors pakte netiesiogiai apibrėžiama žmogaus teisė į švarų geriamą vandenį, tačiau Komentaras Nr.15, 2002 m. priimtas JT ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto, skirtas išsamiai reglamentuoti minėtų straipsnių aiškinimą, leidžia teigti, kad pakto nuostatos turi būti taikomos išvestinei žmogaus teisei į vandenį. Komentario Nr. 15 aiškinamojo pobūdžio nuostatos apibrėžia, kad: 1) žmogaus baziniams poreikiams turi būti tiekiamas pakankamas kiekis vandens, 2) vandens kokybė turi atitikti saugos reikalavimus tiek geriamam vandeniui, tiek naudojamam buičiai, 3) valstybės tiekdamos vandenį, pirmenybę suteikia individualiems žmonių poreikiams užtikrinti, 4) bei užtikrinama galimybė įpirkti vandens paslaugas ir vargingiausioms

⁷⁹ The law of the non-navigational uses of international watercourses, Report of the International Law Commission on the work of its forty-sixth session, UN 2005, žiūrėta 2023 m. kovo 2 d., https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/8_3_1994.pdf

⁸⁰ Waseem Ahmad Qureshi, "Water as a Human Right: A Case Study of the Pakistan-India Water Conflict," Penn State Journal of Law and International Affairs 5, no. 2 (2017): p-379.

⁸¹ *Ibid*, p-386.

⁸² P. Nanda, *supra note*, 50: 18.

visuomenės grupėms.⁸³ Šiame kontekste reikalinga akcentuoti, kad šalys, ratifikavusios dokumentą, tokiu būdu pritarė „stengtis, skatinti, įtvirtinti šiame Pakte pripažįstamas teises ir siekti, kad jų būtų laikomasi“.⁸⁴ Žmogaus teises ginančios normos, nustato Šalims trijų rūšių pareigas: pareigą *gerbti*, pareigą *apsaugoti* ir pareigą *įgyvendinti*.⁸⁵

Tačiau atkreiptinas dėmesys į keletą faktų dėl tolimesnio temos plėtojimo. JT TESKTP įsigaliojo 1976 m., kai 35 Šalys narės ratifikavo šią tarptautinę sutartį.⁸⁶ Tuo metu nebuvo aktualu diskutuoti: „ar žmogaus turi teisė į vandenį?“ bei „ar tarptautinėse teisės normose kodifikuota ši sutartis?“ Šiai dienai, minėtą sutartį yra ratifikavusios 171 šalys.⁸⁷ Dauguma jų, sutartį ratifikavo dar iki 2002 m. priimto aiškinamojo Komentarą Nr. 15, ir tuo labiau iki 2010 m. GA pripažintos žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį, todėl natūralu, kad konvencijos narės, įsipareigojusios tarptautine sutartimi, turėjo (turi) teisę nesutikti ar skirtingai interpretuoti naujas išvestines sutarties sąlygas. 2008 m. JT priimtas Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto papildantis protokolą⁸⁸ situacijos nepakeitė. Dokumentas skirtas pripažinti JT GA Komiteto teisę nagrinėti pažeistas individo kultūrinės, socialinės, ekonominės teises. Taip pat aptariamą procedūrą, įsipareigojimai ir pan.⁸⁹ Papildančiajame protokole bendrai akcentuojama minėtų teisių nauda žmogaus pilnvertiškam gyvenimui, jų neišskiriant ir nedetalizuojant. Be to minėtą dokumentą šiai dienai yra ratifikavusios tik 26 šalys.⁹⁰ Toliau svarbu akcentuoti, kad yra likusios 22 JT narės, neratifikavusios JT „Tarptautiniu ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto“⁹¹, dėl to sutarties įsipareigojimai jų nesaisto. Tarp neratifikavusių šalių yra ekonomikos milžinė Jungtinės Amerikos Valstijos, kuri beje, taip pat susilaikė 2010 m. balsuodama už GA rezoliucijas dėl žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį pripažinimo.⁹²

Šiame kontekste apibendrinant galima teigti, kad aukščiausių institucijų, atsakingų už žmogaus teisių gynimą, tarptautiniuose privalomojo pobūdžio teisės aktų normose, yra netiesiogiai

⁸³ Waseem Ahmad Qureshi, *The Emerging Human Right to Water in International and Domestic Law*, University of Denver Water Law Review 21, no. 2 (Spring 2018): p-167.

⁸⁴ LRS, *supra note*, 11.

⁸⁵ Laurence Boisson de Chazournes, Christina Leb and Mara Tignino, *supra note*, 2: 58.

⁸⁶ „Background to Covenant“, UN, žiūrėta 2023 m. kovo 9 d., <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cescr/background-covenant>

⁸⁷ United Nations Treaty Collection, UN, žiūrėta 2023 m. kovo 3 d., https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-3&chapter=4&clang=en

⁸⁸ United Nations Treaty Collection, UN, žiūrėta 2023 m. kovo 9 d., https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-3-a&chapter=4&clang=en

⁸⁹ „Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights“, Adopted by the General Assembly on 10 December 2008, UN, žiūrėta 2023 m. kovo 9 d., https://treaties.un.org/doc/source/docs/A_RES_63_117-Eng.pdf

⁹⁰ United Nations Treaty Collection, UN, žiūrėta 2023 m. kovo 9 d., https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-3-a&chapter=4&clang=en

⁹¹ *Ibid.*

⁹² Stephen C. McCaffrey, *The Human Right to Water: A False Promise?*, The University of the Pacific Law Review / Vol.47, (2016): p-227.

reglamentuojama kiekvieno žmogaus teisė į švarų geriamą vandenį, o normų, tiesiogiai apibrėžiančių kiekvieno žmogaus teisę į švarų geriamą vandenį, nėra. Minėtuose pagrindiniuose, tarptautiniuose žmogaus teises ginančiuose instrumentuose, kiekvieno žmogaus teisė į švarų geriamą vandenį „išplaukia“ iš apibrėžtų normų. Pažymėtina, kad netiesioginis kiekvieno žmogaus teisės į vandenį pripažinimas, pagrindiniuose tarptautinės žmogaus teisių teisės dokumentuose, sulaukia daug kritikos. Signatarų bei politikų neryžtingumas, negebėjimas tiesioginiai reglamentuoti žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį, trukdo tolesniam šalių bendradarbiavimui sudarant tarptautinius susitarimus bei sėkmingai pripažįstant bei įgyvendinat žmogaus teisę į geriamą vandenį.⁹³ Atkreiptinas dėmesys, kad toks teisės neapibrėžtumas nepanaikina jau pripažintos žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį, tačiau sukuria sąlygas skirtingam teisės normų interpretavimui, kurį sąlygoja skirtingas teisinis požiūris, politiniai, ekonominiai ir kiti motyvai.

Pažymėtina, kad yra keletas ir tarpvalstybinių, daugiašalių, dvišalių privalomojo pobūdžio tarptautinių susitarimų, taip pat tiesiogiai arba netiesiogiai reglamentuojančių žmogaus teisę į geriamą vandenį. Pavyzdžiui profesorė iš Kanados dr. Margot Hulbert pažymi, 2012 m. Londone priimta ir 17 šalių apimanti Pagalbos aprūpinant maistu konvencija (ang. *Food Assistance Convention*) netiesiogiai reglamentuoja žmogaus teisę į vandenį, kuri kildinama iš žmogaus teisės į maistą.⁹⁴ Taip pat paminėtina: Afrikos žmogaus bei tautų teisių chartija (1981 m.), bei du jos protokolai: Moters teisės Afrikoje (2004 m.), Afrikos chartija dėl vaiko teisių ir gerovės (1990 m.); Arabijos žmogaus teisių chartija (1994 m.), Europos socialinė chartijos protokolas dėl vandens ir sveikatos (1999 m.)⁹⁵ ir kiti.

Šiame kontekste reikalinga išskirti 27 valstybių sąjungos (ES)⁹⁶, viršnacionalinės teisės privalomojo pobūdžio teisės aktus, skirtus šių valstybių vandens politikai įgyvendinti. 1998 m. lapkričio 3 d. Europos Taryba priėmė direktyvą 98/83/EB dėl žmonėms vartoti skirto vandens kokybės, kuria siekiama apsaugoti žmonių sveikatą nuo neigiamo bet kokio vandens užterštumo poveikio užtikrinant, kad žmonėms vartoti skirtas vanduo būtų sveikas ir švarus.⁹⁷ Iki 2000 m. gruodžio 25 d. direktyvos nuostatos turėjo būti įtrauktos į šalių nacionalinę teisę.⁹⁸ Pažymėtina,

⁹³ Waseem Ahmad Qureshi, *supra note*, 80: 146.

⁹⁴ Margot Hurlbert, *Access and Allocation: Rights to Water, Sanitation and Hygiene*, International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics 20, no. 2 (June 2020): 339-358

⁹⁵ Norbert Brunner, Vijay Mishra, Ponnusamy Sakthivel, Markus Starkl and Christof Tschohl, *The Human Right to Water in Law and Implementation*, Laws ISSN 2075-471X (2015): p-421, <https://www.mdpi.com/2075-471X/4/3/413>

⁹⁶ „The European Union, What it is and What it does“, EU, žiūrėta 2023 m. kovo 19 d <https://op.europa.eu/webpub/com/eu-what-it-is/en/>

⁹⁷ „1998 m. lapkričio 3 d. Tarybos Direktyva 98/83/EB dėl žmonėms vartoti skirto vandens kokybės“, EUR-lex, žiūrėta 2023 m. kovo 19 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A31998L0083>

⁹⁸ „Drinking water – essential quality standards (until 2023)“, EUR-lex, žiūrėta 2023 m. kovo 19 d., <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/drinking-water-essential-quality-standards-until-2023.html>

kad šiuo metu direktyva, netekusi galios, nes ji yra pakeista kita direktyva (ES) 2020/2184. Svarbu pažymėti, kad senojoje direktyvoje šalims buvo nustatyti reikalavimai:

- imtis priemonių, kad užtikrintų, jog vandenyje nėra jokių mikroorganizmų, parazitų ar bet kokių medžiagų, kurių koncentracijos gali kelti pavojų žmonių sveikatai, ir jis atitinka minimalius mikrobiologinius bei cheminius standartus;
- užtikrinti, kad vandentiekio vanduo ir vanduo iš talpyklos atitiktų standartus;
- reguliariai stebėti vandenį nustatytose bandinių ėmimo vietose, siekiant užtikrinti, kad jis atitinka mikrobiologinių, cheminių ir indikatorinių parametrų vertes;
- nedelsdamos atlikti tyrimą, jei nesilaikoma standartų, ir imtis reikalingų taisomųjų veiksmų;
- uždrausti arba apriboti vandens tiekimą, jei manoma, kad jis potencialiai kelia pavojų žmonių sveikatai;
- informuoti visuomenę apie įgyvendinamus taisomuosius veiksmus;
- kas trejus metus paskelbti ataskaitą apie geriamojo vandens kokybę. Ši visuomenei skirta informacija yra siunčiama Europos Komisijai.⁹⁹

Dabartinė direktyva (ES) 2020/2184 praplečia šalių pareigas ir nustato higienos reikalavimus medžiagoms, kurios liečiasi su geriamuoju vandeniu, kaip antai vamzdžiams, siekdamas pagerinti prieigą prie žmonėms vartoti skirto vandens ir nustatyti ekonomiškai efektyvų, rizika grindžiamą požiūrį į vandens kokybės stebėseną.¹⁰⁰ Vadovaujantis šia direktyva šalys privalo:

- pagerinti ar išlaikyti prieigą prie geriamojo vandens visiems gyventojams, visų pirma pažeidžiamoms ir marginalizuotoms grupėms;
- užtikrinti reikiamos naujausios informacijos apie geriamąjį vandenį prieinamumą;
- ne vėliau kaip 2029 m. sausio 12 d. parengti duomenų rinkinį, kuriame pateikiama informacija apie priemones, kurių imtasi siekiant pagerinti prieigą prie geriamojo vandens ir skatinti jo vartojimą;
- ne vėliau kaip 2027 m. liepos 12 d. parengti duomenų rinkinį, kuriame pateikiama informacija apie vandens gavybos vietoms skirtų vandens baseinų rizikos vertinimo ir rizikos valdymo rezultatus;

⁹⁹ EUR-lex, *supra note*, 97.

¹⁰⁰ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2020/2184 2020 m. gruodžio 16 d. dėl žmonėms vartoti skirto vandens kokybės, EUR-lex, žiūrėta 2023 m. kovo 19 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:32020L2184>

– parengti duomenų rinkinį, kuriame pateikiama informacija apie vandens kokybės stebėsenos rezultatus, incidentus ir visas nukrypti leidžiančias nuostatas, kurias leista taikyti.¹⁰¹

Direktyva yra taikoma nuo 2021 m. sausio 12 d. ES šalys turi ją perkelti į savo teisę ne vėliau kaip 2023 m. sausio 12 d. (kai kurie aspektai turi būti perkelti ne vėliau kaip 2026 m. sausio 12 d.).¹⁰²

Taigi skyriuje išsamiau aptarti pagrindinių institucijų, ginančių žmogaus teises, bei ES privalomojo pobūdžio teisės aktai, suvokiant, kad pavyzdžiui JT, kurios narės yra 193 valstybės, yra pagrindinis tarptautinis organas, kurio viena iš funkcijų yra leisti teisės aktus, ginančius visuotinai pripažintas žmonių teises. Dauguma valstybių narių yra vienu ar kitu sutarčių narės. Valstybės narės ratifikuodamos JT sutartis, siekia įgyvendinti apibrėžtus įsipareigojimus, bei globaliu mastu spręsti globalias problemas. Todėl toks globalus teisės akto pripažinimas bei iš jo kildinami įsipareigojimai nurodo gaires kitiems kontinentiniams, regioniniams ar tarpvalstybiniais įsipareigojimams, kuriais Šalys palaipsniui įgyvendina JT iškeltus tikslus.

2.2. Žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį norminis turinys

Šiame skyriuje apžvelgsime JT TESKTP aiškinamojo Komentaro Nr. 15 normas. Šis komentaras tai „išsamus ir autoritetingas žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį detalizavimas, parengtas Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto, kuris atsakingas už pakto normų aiškinimą bei jų įgyvendinimo stebėjimą“.¹⁰³ Komentaro normos tai gairės Šalims, reikalingos įgyvendinant žmogaus teisę į švarų geriamą vandenį.

Komentaro Nr. 15 12 skiltyje apibrėžiami **pagrindiniai veiksniai**, kurių Šalims siūloma laikytis, įgyvendinant žmogaus teisę į vandenį. „*Kadangi vandens prieinamumas dėl skirtingų sąlygų gali kisti, tačiau toliau nurodyti veiksniai yra būtini esant bet kokiomis sąlygomis: Pakankamumas. <...> Kokybė. <...> Prieinamumas*“.¹⁰⁴ Teisės mokslų profesorė iš Ženevos universiteto dr. Laurence Boisson de Chazournes, bei kiti autoriai išskiria dar du rodiklius, reglamentuotus Komentaro Nr. 15 dvyliktame skirsnyje, kurie pasak autorių yra taip pat būtini.¹⁰⁵ Be vandens pakankamumo, kokybės ir prieinamumo veiksnių, priskirtina: *vandens įperkamumas ir tinkamas paskirstymas*.

Pakankamumas. Tai reiškia, kad žmogus kasdieniniams poreikiams patenkinti turi turėti pakankamą kiekį tinkamo vartoti vandens. Žmogaus baziniai poreikiai: geriamas vanduo,

¹⁰¹ EUR-lex, *supra note*, 100.

¹⁰² EUR-lex, *supra note*, 98.

¹⁰³ Vicente Carlos S. Lo, *Right to Water, Right to Life*, Ateneo Law Journal 55, no.4 (2011), p-1058.

¹⁰⁴ UN, *supra note*, 54: 5.

¹⁰⁵ Laurence Boisson de Chazournes, Christina Leb and Mara Tignino, *supra note*, 2: 64.

sanitarija, skalbimas, maisto ruošimas, asmeninė bei buities higiena.¹⁰⁶ „Šis aspektas nereiškia, kad žmogui vanduo turi būti tiekiamas neribotai, veikiau tai reiškia, kad žmogui turi būti užtikrintas pakankamas kiekis vandens, kad būtų patenkinti būtinieji žmogaus poreikiai“.¹⁰⁷ Vandens ribojimas numatant tik bazinius žmogaus poreikius yra pagrįstas, nes vandens tiekimo galimybės yra nevienodos. Jos priklauso nuo fiziškai turimo paviršinio ir požeminio vandens kiekio, nuo to kaip jis yra saugomas ir administruojamas bei kaip paskirstomas vartotojui.¹⁰⁸ Kiekviena šalis nusistato minimalų ir pagrįstą vandens kiekį, reikalingą baziniams asmeniniams bei buitiniams žmogaus poreikiams.¹⁰⁹ Komentare Nr. 15 reglamentuojamas siūlymas šalims, nustatant minimalų vandens kiekį, atsižvelgti į PSO rekomenduojamas vandens normas.¹¹⁰ Vadovaujantis PSO duomenimis, žmogaus baziniams vandens poreikiams patenkinti, skirtiems individualiam bei buitiniam vartojimui, yra reikalinga nuo 50 iki 100 litrų vandens per parą.¹¹¹

Kokybė. „Vanduo skirtas asmeniniam bei buitiniam vartojimui turi būti saugus. Jame neturi būti mikroorganizmų, cheminių ir radiologinių medžiagų, kurios kelia grėsmę žmogaus sveikatai. <...> priimtinos spalvos, kvapo ir skonio“.¹¹² Kokia turi būti vandens kokybė, atitinkanti švaraus geriamo vandens standartus, nustato PSO, „Geriamo vandens kokybės gairėse“, atnaujintose 2017 m.¹¹³ Gairėse nustatyti vandens standartai taikomi tiek mega miestams, tiek vienkiesiems, centralizuotai tiekiamam vandeniui ar individualiam žmogaus vandens šaltiniui, neišskiriant vartojimo aplinkybių ir sąlygų.¹¹⁴ Dokumente nustatytos geriamajame vandenyje galimų medžiagų ribos, įvertintos užterštumo rizikos, teikiamos rekomendacijos rizikoms mažinti. PSO duomenimis, didžiausia rizika užsikrėsti mikrobu sukeliomomis ligomis, kyla pavartojus žmogaus ar gyvūnų fekalijomis užteršto geriamo vandens. Tuo tarpu cheminis vandens užterštumas kyla neatsakingai tvarkant chemines medžiagas bei atsikratant cheminiais teršalais išleidžiant juos į gruntą ar vandenį. Radiologinis vandens užterštumas nėra dažnas, tačiau sunkiai aptinkamas. Radionuklidai į geriamą vandenį gali patekti bet kokiam vandens lygyje (į gruntą ar paviršinį vandenį) bei bet kurioje vandens tiekimo stadijoje. Be to gamtinės kilmės radionuklidai

¹⁰⁶ UN, *supra note*, 54.

¹⁰⁷ Waseem Ahmad Qureshi, *supra note*, 80: 154.

¹⁰⁸ „UN World Water Development Report 2019“, United Nations, žiūrėta 2023 m. kovo 7 d., <https://www.unwater.org/publications/un-world-water-development-report-2019>

¹⁰⁹ Laurence Boisson de Chazournes, Christina Leb and Mara Tignino, *supra note*, 2.

¹¹⁰ UN, *supra note*, 54.

¹¹¹ „International Decade of Action „WATER FOR LIFE 2005-2015“, United Nations Department of Economic and Social Affairs, žiūrėta 2023 kovo 7 d., https://www.un.org/waterforlifedecade/human_right_to_water.shtml

¹¹² UN, *supra note*, 54.

¹¹³ Laurence Boisson de Chazournes, Christina Leb and Mara Tignino, *supra note*, 2: 64.

¹¹⁴ „Guidelines for drinking water quality“, World Health Organization, ISBN 978-92-4-004506-4 (electronic version), p-4, <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/352532/9789240045064-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=29>

(paminėtini – uranas, kalis, radis) vandenyje randami dažniau nei dirbtinės kilmės šio pobūdžio medžiagos (paminėtini – cezis, siera).¹¹⁵ Teisininkas Waseem'as Ahmad'as Qureshi pažymi „neperdirbamos nuotekos, nesaugi vandens tiekimo infrastruktūra, netinkamas atliekų šalinimas, išmetami cheminiai teršalai yra pagrindinės vandens taršos priežastys <...> todėl, tinkamas atliekų administravimas bei tinkamas sanitarijos užtikrinimas patenka į *Kokybės* rodiklius, reikalingus žmogaus teisei į vandenį užtikrinimui“.¹¹⁶ Kaip minėta, Komentare Nr. 15 keliamus kokybės standartus turi atitikti taip pat vandens skonis, kvapas ir spalva. Nors šie rodikliai nustatomi remiantis individualiais žmogaus pojūčiais, tačiau taip pat svarbūs, nes paprastai tokie vandens pokyčiai atsiranda dėl mikrobiologinio, cheminio ar radioaktyvaus užterštumo.¹¹⁷

Prieinamumas. „Vanduo, vandens įrenginiai ir paslaugos nediskriminuojant turi būti prieinamos visiems be išimties, esantiems Šalies narės jurisdikcijoje“.¹¹⁸ Tai reiškia, kad fiziškai vanduo turi būti tiekiamas visoms įstaigoms bei visoms žmonių grupėms. Šio skirsnio nuostatos skirtos vandens infrastruktūros vystymo bei paslaugos tiekimo politikai. „Rengiant vandens infrastruktūrą diskriminacija yra negalima, tačiau tai nereiškia, kad kiekviename name turi būti vandens jungtis ir vandens vamzdynai. Veikiau, tai reiškia, kad geriamo vandens šaltinis turi būti artimiausioje aplinkoje ir būti prieinamas.“¹¹⁹ PSO „Geriamo vandens kokybės gairėse“ vandens tiekimo įrenginių prieinamumas vartotojui yra apibrėžtas lygiais: netinkamas, bazinis, tarpinis ir optimalus. *Netinkamas lygis* – tinkamo vartoti vandens išteklių yra nutolę toliau nei 1 km. arba daugiau nei 30 min. kelio pirmyn ir atgal, įskaitant stovėjimą dėl vandens eilėje. *Bazinis lygis* – ne toliau kaip nuo 100 m. iki 1 km. arba 30 min. kelio pirmyn ir atgal, įskaitant ir laiką stovint eilėje. *Tarpinis lygis* – vanduo yra 100 m. ar 5 min. atstumu. *Optimalus lygis* – vandens jungtis įrengta kiekvienoje patalpoje, kuri reikalinga žmogaus vandens poreikiams tenkinti¹²⁰. Šiame kontekste reikalinga pažymėti, kad tiek PSO gairės, tiek Komentaro Nr. 15 nuostatos siūlo ne žemesnį kaip tarpinį vandens prieinamumo lygį, nes atsižvelgiant į PSO rekomendacijas, šiame lygyje žmogus gali apsirūpinti vidutiniškai apie 50 litrų vandens per parą¹²¹.

Minėto skirsnio nuostatos taikomos ir fizinė apsaugos, skirtos vandens infrastruktūrai apsaugai, ribojimais. „*Fizinė apsauga neleidžianti pasinaudoti esama vandens paslauga yra negalima*“.¹²² 2010 m. Filipinuose dėl ilgais užsitęsusių sausrų buvo sumažintas vandens

¹¹⁵ World Health Organization, *supra note*, 114: 220.

¹¹⁶ Waseem Ahmad Qureshi, *supra note*, 80: 155.

¹¹⁷ World Health Organization, *op. cit.* 6-7.

¹¹⁸ UN, *supra note*, 54:6.

¹¹⁹ Waseem Ahmad Qureshi, *op. cit.*

¹²⁰ „World Health Organization, *op. cit.* 86.

¹²¹ *Ibid*, 87.

¹²² Laurence Boisson de Chazournes, Christina Leb and Mara Tignino, *supra note*, 2: 66.

tiekinimas laukų drėkinimui, pramonei bei kasdieniniam vartojimui. Sausros itin paveiktame Metro Manila regione dėl vandens trūkumo kilo riaušės. Filipinų prezidento nurodymu apie 2000 karių buvo išsiųsti į regioną „atstatyti tvarką 177 kaimuose bei numalšinti riaušes.“¹²³ Kaip paaiškėjo vėliau, kariuomenė buvo naudojama ne tik riaušėms malšinti, bet ir vandens komunalinių paslaugų įmonės „Manylan“, tiesiogiai vandens paslaugas teikiančiai tik savo įmonės vartotojams, vandens talpykloms saugoti.¹²⁴ Šiame kontekste pažymėtina, kad Komentaro Nr. 15 nuostatos, siūlo valstybėms vadovautis nediskriminavimo politika įrenginėjant vartotojams vandens tiekimo infrastruktūrą bei skirstant vandens tiekimą.

Vandens įperkamumas. „*Vanduo, vandens paslaugos ir įrenginiai turi būti įperkami. Tiesioginiai ar netiesioginiai mokesčiai vartotojui dėl tiekiamo vandens, turi būti įgyvendinami nepažeidžiant kitų Konvencijoje saugomų žmogaus teisių įgyvendinimo*¹²⁵.“ Ši rekomendacija apima kelis aspektus. Vienas jų yra siūlymas užtikrinti nepasiturinčiam vartotojui prisijungimą prie jau įrengtų sistemų, sudarant jam palankias ekonomines sąlygas. Taip pat regionuose, kuriuose iš vis nėra vandens tiekimo sistemų, valstybėms rekomenduojama suteikti vartotojams subsidijas vandens ir sanitarijos įrenginiams įsirengti.¹²⁶ Kitas aspektas – valstybės vykdoma mokesčių politika turi būti draugiška vartotojui, kad ir vargingai gyvenantys galėtų įpirkti vandens paslaugas. JT pateikė gaires dėl vandens įperkamumo apmokestinimo. „Vandens sąnaudų dydis neturėtų viršyti 3 proc. namų ūkio pajamų, o bendros vandens ir sanitarijos išlaidos, neturėtų viršyti 5 proc.“¹²⁷

Paskirstymas. Valstybės skirstydamos vandens išteklius ne visada pirmenybę teikia buitiniam vandens vartojimui, bet pramonei, žemės ūkiui ar pan. Kartais golfo laukams skiriamas didesnis vandens kiekis nei individualių asmenų poreikiams¹²⁸ Netinkamas vandens paskirstymas sąlygoja vandens trūkumą buitiniam vartojimui bei komunalinių paslaugų ribojimą.

Taigi aptarėme Komentaro Nr. 15 12 skiltyje apibrėžiamus veiksnius, kurių Šalims siūloma laikytis įgyvendinant žmogaus teisę į vandenį. Pažymėtina, kad įgyvendinant minėtas sąlygas visada reikalinga vadovautis ne diskriminavimo principu. Jokios formos diskriminacija netoleruotina ir kiekviena pakto norma turi būti taikoma atsižvelgiant į šį principą.¹²⁹

¹²³ Vicente Carlos S., *supra note*, 103: 1043.

¹²⁴ *Ibid.*

¹²⁵ UN, *supra note*, 54.

¹²⁶ Laurence Boisson de Chazournes, Christina Leb and Mara Tignino, *op.cit.*

¹²⁷ „Challenges and Innovations: Current and Future States of Water Affordability“, UNC Environmental Finance Center, žiūrėta 2023 m. kovo 8 d., <https://efc.web.unc.edu/2019/04/22/challenges-and-innovations-current-and-future-states-of-water-affordability/>

¹²⁸ „Legal Resources of the Right to Water and Sanitation“, Right to Water and Sanitation Programme CENTRE ON HOUSING RIGHTS AND EVICTIONS January 2008, ISBN 92-95004-11-6, p-6.

¹²⁹ UN, *supra note*, 54.

Toliau skyriuje aptarsime **valstybių įsipareigojimus**, kuriuos reglamentuoja tarptautinės žmogaus teisių teisės normos. JT „Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto“ normas aiškinantis Komentaras Nr. 15 detalizuoja ir apibūdina valstybėms apibrėžtus įsipareigojimus. Valstybės narės, įgyvendindamos žmogaus teisę į švarų geriamą vandenį, turi pareigą *gerbti, saugoti ir įgyvendinti*.¹³⁰ Komentario Nr. 15 20 skirsnis reglamentuoja „*Teisė į vandenį, kaip ir bet kuri kita žmogaus teisė, nustato trijų rūšių įsipareigojimus Šalims: įsipareigojimą gerbti, įsipareigojimą saugoti ir įsipareigojimą įgyvendinti*.“¹³¹

Pareiga gerbti. „*Pareiga gerbti reiškia kad Šalys tiesiogiai ar netiesiogiai neturi trukdyti naudotis žmogaus teise į vandenį. Įsipareigojimai, tarp visų kitų, apima susilaikymą nuo bet kokios praktikos ar veiklos, kuri neleidžia arba riboja visiems vienodą prieigą prie tinkamo vandens; <...> neteisėtai mažinant ar teršiant vandenį; <...> vandens mažinimą ar vandens įrenginių ir infrastruktūros gadinimą siekiant nubausti, pavyzdžiui karinių konfliktų metu <...>*.“¹³² Dėl pareigos *gerbti* termino platesnio suvokimo, galima paminėti didžiausios gaiviųjų gėrimų gamintojos *Coca Cola* veiksmus Plachimados kaime, Kerala regione, pietų Indijoje.¹³³ Šio kaimo teritorija tankiai apgyvendinta, joje gyveno apie 800 ūkininkaujančių šeimų. 1998 / 1999 m. įmonė išsinuomotoje 40 arų teritorijoje įrengė infrastruktūrą gaiviųjų gėrimų išpilstymui. Gamybos vykdymui žemės sklype buvo iškasta apie 60 gręžinių iš kurių kiekvieną dieną buvo išgaunama apie 1,5 milijonų litrų vandens. 2000 m. prasidėjo konfliktai dėl vandens trūkumo bei rimtų ligų protrūkių, ko pasėkoje 2003 m. vietos valdžia nutraukė gamyklos licenciją. Teisminių ginčų metu buvo nustatytas požeminių vandenų užterštumas, kurį sąlygojo gamybos atliekos. Beje, jos taip pat buvo dalinamos vietiniams gyventojams „dirvai trešti“. Paminėtina, kad licencija kompanijai buvo gražinta. Galutinai *Coca cola* savo veiklą Plachimados regione sustabdė 2004 m., kada aukštesniojo regiono valdžia priėmė sprendimą veiklą sustabdyti.¹³⁴

Taigi valdžios neveiknumas yra akivaizdus žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį pažeidimas, bei tarptautinėje žmogaus teisių teisėje numatyto įsipareigojimų *gerbti, saugoti ir įgyvendinti* nevykdymas. Beje *The Economic Times* duomenimis 2016 m. *Coca Colos* įmonė Indijos teritorijoje turėjo 54 gaiviųjų gėrimų pilstymo gamyklų.¹³⁵

¹³⁰ David Lark, *Advancing the Human Rights to Water and Sanitation under International Law: Human Rights vs. Investor Rights*, LawNow 45, no. 4 (March/April 2021): p-36.

¹³¹ UN, *op. cit.* p-9.

¹³² *Ibid.*

¹³³ Maik Gorsboth, Ester Wolf, *Identifying and addressing Violations of the Human Right to Water Applying the Human Rights Approach*, Brot für die Welt (Bread for the World), Germany (2008): p-12, <https://www.aas.org/sites/default/files/s3fs-public/violations-of-the-human-right-to-water.pdf>

¹³⁴ *Ibid.*

¹³⁵ „Coca Cola suspends manufacturing at 3 plants in India“ *The Economic Times*, žiūrėta 2023 m. kovo 9d., <https://economictimes.indiatimes.com/industry/cons-products/food/coca-cola-suspends-manufacturing-at-3-plants-in-india/articleshow/50941342.cms?from=mdr>

Pareiga ginti. „Įpareigojimas ginti reiškia, kad Šalis privalo išvengti trečiųjų asmenų bet kokio kišimosi ar trukdymo naudotis teise į vandenį. Tretieji asmenys suprantami kaip individualus asmuo, grupė, organizacija ar kiti subjektai, ir asmenys dirbantys pastariesiems. Pareiga ginti taip pat apima būtinų ir efektyvių teisės aktų priėmimą bei kitų priemonių įgyvendinimą, kurie yra būtini apsaugoti žmogaus teisę į vandenį nuo trečiųjų asmenų veiksmų...“¹³⁶ Kaip pavyzdys aiškinant pareigos ginti esmę, paminėtinas Pedro Arrojo Agudo, JT specialiojo pranešėjo žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį klausimams, kreipimasi į Etiopijos Respublikos prezidentą.¹³⁷ Pranešėjas pažymi, kad pasaulį sukėtusios COVID-19 pandemijos metu, daug vartotojų įsiskolino vandens tiekėjams. Dėl šios priežasties 2020 m. kovo 25 d. Windhoek'o miesto vietinis vandens tiekėjas atjungė vandens tiekimą įsiskolinusiems miesto gyventojams. 2020 m. balandžio 21 d. Etiopijos valdžia priėmė direktyvą, kurioje vietinei valdžiai nurodoma atstatyti vandens tiekimą. Apie 30 dienų užtruko politinių sprendimų priėmimas kol vanduo vėl buvo pajungtas vartotojams. Specialusis pranešėjas išreiškė didžiulį susirūpinimą dėl politinės valios trūkumo, ilgai priimant staigaus sprendimo reikalaujančias teises priemones. Tuo pačiu pranešėjas priminė šalies pareigą ginti žmogaus teises ir užtikrinti, kad tretieji asmenys, be įspėjimo ir galimybės išspręsti skolos klausimus, neatjungtų vandens vartotojams.¹³⁸ Iš tarptautinių teisės normų išplaukianti tiesioginė atsakomybė šalims užtikrinti tinkamą žmogaus teisių gynimą.

Pareiga įgyvendinti. Komentare Nr. 15 ši pareiga numato, kad Šalys turi priimti pozityvias priemones, kurios padėtų individui ar bendruomenei naudotis pilnavertišku vandens tiekimu. Taip pat turi rūpintis visuomenės švietimu, susijusiu su tinkamu vandens naudojimu, apsauga, švaistymo mažinimu. Minėta pareiga apima ir prievolę tiekti vandenį individui ar bendruomenei, jei ne dėl pastarųjų valios, jie negali patys įgyvendinti šios teisės.¹³⁹ Šalių pareiga maksimaliomis pastangomis palaipsniui įgyvendinti visas teises priemones, joms nesant, kurti efektyvią teisinę bazę, bei užtikrinti jos funkcionavimą. Taip pat įgyvendinti strategijas, planus ar programas, kurios užtikrintų vandens išteklių pakankamumą ateities kartoms.¹⁴⁰

Kaip pavyzdį čia galima paminėti 2006 m. tarptautinės humanitarinės organizacijos FIAN kreipimasi į Uttar'o Pradech'o regiono valdžią (Indija). Dokumente prašoma imtis kuo skubesnių veiksmų užtikrinant švaraus geriamo vandens tiekimą 10 000 gyventojų, gyvenančių Meerut'o miesto lūšnyne. Tuometinė regiono valdžia patvirtino vandens rezervuaro įrengimo darbų projektą. Atlikus visas procedūras buvo numatyta darbų pradžia – 2007 m. gruodžio mėn.

¹³⁶ UN, *supra note*, 54.

¹³⁷ Pedro Arrojo Agudo, Special Rapporteur on the human rights to safe drinking water and sanitation, UN, Ref.: OL NAM 1/2022, 12 May 2022, <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gId=27022>

¹³⁸ *Ibid.*

¹³⁹ UN, *op. cit.*

¹⁴⁰ UN, *supra note*, 54.

Tačiau 2007 m. gegužės mėn. išrinkta nauja regiono valdžia projekto nerealizavo. Lūšnyno gyventojai buvo priversti toliau vartoti užterštą paviršinį vandenį bei toliau sirgti įvairiomis infekcinėmis ligomis. Po pakartotino FIAT kreipimosi projektas pradėtas įgyvendinti 2008 m. Taigi, Indijos atsakingos institucijos, neatliko pareigos įgyvendinti įsipareigojimų ir taip pažeidė žmogaus teises į švarų geriamą vandenį.

Apibendrinant skyrių atkreiptinas dėmesys, kad Komentarai Nr. 15 neapsiriboja tik šių normų aiškinimu. Dokumente detalizuojami teisės įgyvendinimo principai, tarptautiniai įsipareigojimai, procedūrinės šalies pareigos ir kita. Visos normos yra svarbios ir skirtos maksimaliam žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį užtikrinimui. Pažymėtina, kad Komentarai Nr. 15 apibrėžia sąrašą tarptautinių sutarčių bei kitų dokumentų, reglamentuojančių žmogaus teisę į geriamą vandenį, ir kuriuos realizuojant yra reikalinga vadovautis ir šio komentaro nuostatomis.¹⁴¹ Tačiau šis dokumento nuostatos gairės ir kitoms tarptautinėms sutartims, įsigaliojusioms po 2002 m. Tuo tarpu tarptautinės sutartys, kurios paminėtos Komentario Nr. 15 nuostatose – Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims, Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, Ženevos konvencija dėl elgesio su karo belaisviais, Ženevos konvencija dėl civilių apsaugos karo metu (ir du jos protokolai), Jungtinių Tautų konvencija ne laivybos tikslams skirtų tarptautinių vandens telkinių naudojimo.¹⁴²

2.3. Tarptautiniai neįpareigojantys teisės šaltiniai dėl žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį

Šiame skyriuje bus analizuojami neįpareigojančio pobūdžio tarptautiniai teisės aktai, kurie padeda įgyvendinti žmogaus teisę į švarų geriamą vandenį. Neįpareigojantys tarptautinės teisės šaltiniai, kitaip buvo minėta ankstesniuose skyriuose, nėra teisiškai privalomi valstybėms, tačiau labai reikalingi. Praeityje jie suvaidino svarbų vaidmenį pripažįstant žmogaus teisę į švarų geriamą vandenį. Dabar ne mažiau svarbūs šią teisę įgyvendinat. Kiekvieno tarptautinio dokumento priėmimas tai priminimas tarptautiniai bendruomenei apie problemą, bei postūmis ją spęsti. Žiūrint į žmogaus teisės į vandenį raidos laiko ašį, nuo Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos priėmimo iki šių dienų, ji yra gausi priimtais dokumentais. Reikalinga paminėti keletą jų, susijusių su šios teisės raida: nuo pradinio etapo – idėjos iškėlimo; toliau sekusio etapo – šios teisės pripažinimo fundamentalia žmogaus teise; iki šių dienų – šios teisės įsitvirtinimo tarptautinėje teisinėje sistemoje.

¹⁴¹ UN, *supra note*, 54.

¹⁴² *Ibid.*

Tarptautinės žmogaus teisių teisės pagrindas 1948 m. gruodžio 10 d. JT GA priimta Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Šalys narės apsisprendė „siekti, kad būtų skatinama visuotinė pagarba žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms ir jų būtų paisoma.“¹⁴³ Pati deklaracija neįpareigojanti, tačiau jos normos kartu su Tarptautiniu pilietinių ir politinių teisių paktu ir Tarptautiniu ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktu sudaro Tarptautinį žmogaus teisių bilį.¹⁴⁴ Taigi iš šio dokumento kildinama pagarba bei apsauga ir žmogaus teisei į švarų geriamą vandenį.

Nors 1977 m. Jungtinių Tautų Vandens konferencijoje pirmą kartą buvo paminėta žmogaus teisė į geriamą vandenį, tačiau visame dokumento kontekste, tai nebuvo žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį kaip fundamentalios žmogaus teisės kildinimo pradžia. Kaip minėta pirmame skyriuje, vienas iš konferencijos tikslų buvo atriboti vandenį vien tik nuo ekonominės išraiškos, atkreipiant dėmesį, kad šis išteklius negali būti suvokiamas tik kaip „prekė“, kuri laikui bėgant įgaus milžinišką vertę ir nebus įperkama labiausiai vandens stokojantiems.¹⁴⁵

Teisinėje literatūroje, akcentuojama 1992 m. Airijoje įvykusios pirmos Tarptautinės vandens ir aplinkos konferencijos svarba.¹⁴⁶ Jos metu buvo priimtas Dublino reglamentas bei suformuoti keturi Dublino principai. Šie principai: „1. Gėlo vandens ištekliai, palaikantys gyvybę, evoliuciją ir gamtą, yra išsenkantys ir pažeidžiami. 2. Vandens ūkio sektoriaus plėtroje ir valdyme būtinas visų lygių vandens vartotojų, planuotojų ir politikų dalyvavimas. 3. Moterų vaidmuo yra labai svarbus vandens tiekimo, valdymo ir apsaugos srityse. 4. Vanduo turi ekonominę vertę visose vartojimo srityse, todėl turi būti laikomas ekonomine vertybe.“¹⁴⁷ Šie principai yra svarbūs tuo, kad suformavo kompleksinį požiūrį į vandenį. Kas reiškia, kad visi principai sąveikauja kartu ir negali būti taikomi atskirai. Reikalinga paminėti, kad šie principai yra dinaminiai, kintantys. Bet 1992 m. konferencijoje suformuotas ketvirtasis principas, kuris gali atrodyti kontraversiškas dėl noro aprūpinti žmogų vandeniu, siejamas su žmogaus teisės į vandenį kaip tokios akcentavimo. Šis principas žmogaus teisės į vandenį pripažinimo kontekste reiškia, „kad pirma reikia pripažinti, kad žmogus iš vis turi teisę į švarų vandenį ir sanitarijos paslaugas, už kurias taip pat jis turi išgalėti susimokėti prieinamą kainą.“¹⁴⁸

¹⁴³ LRS, *supra note*, 7.

¹⁴⁴ *The Human Rights to Water and Sanitation: An annotated selection of international and regional law and mechanisms*, Geneva: WaterLex (2017), p-80, <http://humanright2water.org/wp-content/uploads/2020/03/International-and-Regional-Law-and-Mechanisms.pdf>

¹⁴⁵ UN, *supra note*, 45.

¹⁴⁶ Malgosia Fitzmaurice, *supra note*, 48: 545.

¹⁴⁷ Midona Dapkienė, Renė Kustienė, *supra note*, 15: 56.

¹⁴⁸ Water-lex, *supra note*, 144:87.

Tais pačiais metais (1992 m.) Rio konferencijoje dėl žmogaus vystymosi ir jo aplinkos priimta deklaracija Agenda 21. Dokumente prieita bendro sutarimo kad, „visi žmonės, nesvarbu kokio jie amžiaus, ar kokia jų socialinė ar ekonominė padėtis, turi teisę turėti geriamo vandens tiek kiek yra reikalinga jų baziniams poreikiams patenkinti. <...> Vanduo yra išsenkantis išteklius, turintis didelę ekonominę vertę, kuri sukelia reikšmingus ekonominius ir socialinius padarinius pasireiškiančius pagrindinių poreikių tenkinime.“¹⁴⁹ Taigi tai pat formuojamas požiūris, kad baziniai žmogaus poreikiai neatsiejami nuo geriamo vandens.

Kontekste dėl žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį pripažinimo bei konkrečių darbų dėl žmogaus teisės įgyvendinimo svarbu paminėti JT Tūkstantmečio projektą. 2002 m. inicijuotas projektas, apimantis konkrečių veiksmų planą dėl skurdo ir bado sumažinimo pasaulyje. Vienas iš dokumente minimų tikslų – iki 2015 m. per pusę sumažinti žmonių, neturinčių prieigos prie švaraus geriamo vandens ir sanitarijos paslaugų, skaičių.¹⁵⁰ Šiame kontekste pažymėtina, kad 2000 m. 38 proc. pasaulio populiacijos neturėjo prieigos prie švaraus geriamo vandens. Tuo tarpu iki 2015 m. šis rodmuo sumažėjo iki 30 proc.¹⁵¹ Šis procentas paskaičiuotas įvertinus globalų populiacijos padidėjimą nuo 2000 m. iki 2015 m., nuo 6.1 iki 7.3 milijardo žmonių.¹⁵² Taigi 2015 m. žmonių, neturinčių prieigos prie švaraus geriamo vandens, skaičius sumažėjo 8 proc., nors JT Tūkstantmečio projekto tikslas buvo 16 proc.

Toliau analizuojant neįpareigojančio pobūdžio tarptautinius teisės aktus, negalima nepaminėti 2002 JT GA priimto Komentaro Nr. 15. Tai yra vienas svarbiausių neįpareigojančių teisės dokumentų, kurio reikšmė, žmogaus teisei į švarų geriamą vandenį pripažinimui ir įgyvendinimui, buvo aptarta ankstesniuose skyriuose.

Teisinėje literatūroje akcentuojamos tris rezolucijos, kurios svarbios dėl postūmio įgyvendinat žmogaus teisę į švarų geriamą vandenį.¹⁵³ Tai 2010 m. JT GA priimta rezolucija A/RES/64/292, kurioje pirmą kartą buvo pripažinta, kad žmogaus teisė į vandenį yra fundamentali žmogaus teisė.¹⁵⁴ Toliau tais pačiais metais JT Komisija priėmė rezoluciją A/HRC/RES/15/9, kuria patvirtino, kad žmogaus turi teisę į švarų geriamą vandenį.¹⁵⁵ 2015 m. JT GA rezolucija

¹⁴⁹ United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992, *AGENDA 21*, UN, žiūrėta 2023 m. kovo 11 d. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>

¹⁵⁰ Malgosia Fitzmaurice, *supra note*, 48: 547.

¹⁵¹ „Progress on household drinking water, sanitation and hygiene 2000-2020, Five years into SDGs“, WHO, JMP, UNICEF (2021): p-28, <https://www.unwater.org/sites/default/files/app/uploads/2021/07/jmp-2021-wash-households-LAUNCH-VERSION.pdf>

¹⁵² „The World Population Prospects: 2015 revisions“, UN (2015): p-7, https://population.un.org/wpp/Publications/Files/Key_Findings_WPP_2015.pdf

¹⁵³ UN, *op cit*.

¹⁵⁴ UN, *supra note*, 60.

¹⁵⁵ UN, *supra note*, 61.

A/RES/70/169, atskyrė žmogaus teisę į švarų geriamą vandenį nuo žmogaus teisės į sanitarijos paslaugas tuo pripažindama, kad teisė į vandenį yra individuali ir nepriklausoma žmogaus teisių teisė.¹⁵⁶

2015 m. rugsėjį JT priėmė dokumentą „Keiskime mūsų pasaulį: Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 metų“. Dokumente yra nustatyta 17 kompleksinių ir lygiaverčių darnaus vystymosi tikslų (angl. *goals*) ir 169 uždaviniai (angl. *targets*), apimantys daugelį politikos sričių bei reguliuojami ekonominiai, socialiniai ir aplinkosaugos darnaus vystymosi aspektai. Darbotvarkę pasirašiusios valstybės (193 JT narės) siekia įgyvendinti užsibrėžtus tikslus ir uždavinius iki 2030 m.¹⁵⁷ Darbotvarkės 6 tikslas (toliau – SDG 6) yra skirtas: „Užtikrinti visiems vandens prieinamumą, darnų valdymą ir sanitariją:

6.1. Iki 2030 metų pasiekti, kad visiems būtų užtikrintos visuotinės ir lygiateisės galimybės gauti saugų ir prieinamą geriamąjį vandenį.

6.2. Iki 2030 metų užtikrinti visiems tinkamas ir lygiateises sanitarijos bei higienos sąlygas ir panaikinti tuštinimąsi atvirose erdvėse, ypatingą dėmesį skiriant moterų ir mergaičių bei pažeidžiamoje padėtyje esančių asmenų poreikiams.

6.3. Iki 2030 metų pagerinti vandens kokybę, mažinant taršą, naikinant sąvartynus ir kuo labiau sumažinant pavojingų chemikalų ir medžiagų išskyrimą, per pusę sumažinant nevalytų nuotekų kiekį ir labai padidinant atliekų perdirbimą ir saugų pakartotinį naudojimą pasauliniu mastu.

6.4. Iki 2030 metų labai padidinti vandens naudojimo veiksmingumą visuose sektoriuose ir užtikrinti tausų gėlo vandens paėmimą ir tiekimą, siekiant išspręsti vandens stygiaus problemą ir labai sumažinti žmonių, kenčiančių dėl vandens stygiaus, skaičių.

6.5. Iki 2030 metų įdiegti kompleksinį vandens išteklių valdymą visais lygiais, įskaitant atitinkamai ir tarpvalstybinį bendradarbiavimą.

6.6. Iki 2020 metų apsaugoti ir atkurti su vandeniu susijusias ekosistemas, įskaitant kalnus, miškus, pelkes, upes, vandeninguosius sluoksnius ir ežerus.

6a. Iki 2030 metų plėsti tarptautinį bendradarbiavimą ir paramą gebėjimams stiprinti, skirtą besivystančioms šalims, įgyvendinant su vandeniu ir sanitarija susijusią veiklą ir

¹⁵⁶ Resolution adopted by the General Assembly on 17 December 2015, „70/169. The human rights to safe drinking water and sanitation“, žiūrėta 2023 m. kovo 10 d., <https://digitallibrary.un.org/record/821067>

¹⁵⁷ „JT Darbotvarkė 2030, darnaus vystymosi tikslai ir kiti tarptautiniai susitarimai“, Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija, žiūrėta 2023 m. sausio 23 d., <https://am.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/es-ir-tarptautinis-bendradarbiavimas/darnus-vystymasis/darnus-vystymasis-ir-lietuva/jt-darbotvarke-2030-darnaus-vystymosi-tikslai-ir-kiti-tarptautiniai-susitarimai>

programas, įskaitant vandens surinkimą, gėlinimą, vandens naudojimo veiksmingumą, nuotekų tvarkymą, atliekų perdirbimo ir pakartotinio naudojimo technologijas.

6b. Remti ir stiprinti vietos bendrovių dalyvavimą vandens valdymo ir sanitarijos gerinimo procese.¹⁵⁸

2018 m. Brazilijoje vykusiame aštuntame Pasaulio vandens forume, kuriame dalyvavo virš 100 šalių delegacijų, priimta deklaracija, raginanti imtis skubių veiksmų sprendžiant problemas, susijusias su vandeniu bei sanitarija. „Šalys dalyvės patvirtina <...> savo įsipareigojimus dėl žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį ir sanitarines sąlygas, kurie turi būti palaipsniui įgyvendinami, visapusiškai gerbiant nacionalinį suverenitetą. <...> sutinkame <...> 21. Vykdyti šalių pareigą gerbti žmogaus teisę į švarų geriamą vandenį ir sanitarines sąlygas <...> nes tai fundamentalios žmogaus teisės, numatytos tarptautiniame žmogaus teisių įstatyme.“¹⁵⁹

2018 m. Pakistane vykusioje Septintoje pietų Azijos konferencijoje dėl sanitarijos priimtoje deklaracijoje Afganistano, Bangladešo, Butano, Indijos, Maldyvų, Nepalo, Pakistano ir Šri Lankos atstovai taip pat apibrėžia žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį užtikrinimo svarbą, siekiant mažinti regiono nuosmukį bei žmonių sergamumą.¹⁶⁰

2018 m. tarptautinė konferencija Vanduo darniai plėtrai 2018–2028, vykusį Dušanbė, kurią organizavo Tadžikistano valdžia remiama JT, ir kurioje dalyvavo 120 konferencijos dalyvių, buvo aptarta SDG 6 tikslų įgyvendinimo pasiekimai ir planai. Konferencijoje akcentuota, kad siekiant tvaraus vystymosi itin svarbu užtikrinti vandens ir sanitarijos prieinamumą kiekvienam žmogui. Aptarti pasiekti rezultatai, numatyti veiksmai, finansavimo galimybės, nauji projektai ir pan. Konferencijoje priimtos deklaracijos tekstas leidžia teigti, kad abejonių dėl žmogaus teisės į švarų vandenį nebelikę ir ši teisė įsitvirtinusi tarptautinėje bendruomenėje.¹⁶¹

JT Žmogaus teisių komitetas, kurio viena iš funkcijų yra priimti rekomendacinio pobūdžio teisės aktus, skirtus aiškinti JT tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto normas, 2019 m. priėmė Bendrąjį komentarą Nr. 36.¹⁶² Šis komentaras pakeitė bendruosius komentarus Nr. 6 (1982 m.) ir Nr. 14 (1984 m.) bei yra skirtas pakto 6 str. „Teisė į gyvybę“ detaliam

¹⁵⁸ JT rezoliucija A/RES/71/1 priimta Generalinės asamblėjos 2015 m. rugsėjo 25 d. „Keiskime mūsų pasaulį: Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 m.“, Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos ministerija, žiūrėta 2023 m. kovo 11 d., <https://am.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/es-ir-tarptautinis-bendradarbiavimas/darnus-vystymasis/darnus-vystymasis-ir-lietuva/jt-darbotvarke-2030-darnaus-vystymosi-tikslai-ir-kiti-tarptautiniai-susitarimai>

¹⁵⁹ „Ministerial declaration and urgent call for decisive action on water“, 8th World Water Forum, žiūrėta 2023 m. kovo 11 d., <http://8.worldwaterforum.org/en/news/ministerial-declaration-seeking-decisive-action-water>

¹⁶⁰ „South Asian nations declaration for better sanitation“, news.lk., žiūrėta 2023 m. kovo 11 d., <https://www.news.lk/news/world/item/20299-south-asian-nations-declaration-for-better-sanitation>

¹⁶¹ „High level international conference on international decade for action „Water for sustainable development“ 2018-2028, žiūrėta 2023 m. kovo 11 d. https://dushanbewaterprocess.org/wp-content/uploads/2021/12/outcome_document-original.pdf

¹⁶² Ashley Otilia Nemeth, *Privatizing the Provision of Water: The Human Right to Water in Investment-Treaty Arbitration*, New York University Law Review 97, no. 2 (May 2022): p-758

aiškinimui.¹⁶³ Komentare Nr. 36 aiškinant šalių pareigą *ginti* teisę į gyvybę reglamentuojama, kad „*Priemonės, kurių reikalaujama imtis siekiant užtikrinti tinkamas sąlygas apsaugoti teisę į gyvybę <...> nedelsiant užtikrinti būtiniausias dalykus ir paslaugas, tokius kaip maistas, vanduo, pastogė, sveikatos paslaugos...*“¹⁶⁴ Taigi komitetas aiškindamas pakto normas, kurį yra ratifikavusios 173¹⁶⁵ šalys ir kurio normos reikalauja neatidėliojamo šalių veikimo, žmogaus teisę į švarų vandenį įtraukia į žmogaus teisės į gyvybę sudėtį.¹⁶⁶

Apibendrinant galima teigti, kad neįpareigojančio pobūdžio teisės dokumentai įnešė svarų indėlį vystant bei įgyvendinant žmogaus teisę į švarų geriamą vandenį. Be to analizuojant paskutiniųjų metų priimtų tarptautinių dokumentų nuostatas, tampa aišku, kad kiekvieno žmogaus teisę į švarų geriamą vandenį nebekelia jokių abejonių. Akcentuotina Brazilijoje vykusio konferencija, kurioje nespekuluojama nuomone, kad žmogaus teisę į vandenį nėra aiškiai apibrėžta privalomojo pobūdžio tarptautinėse sutartyse. Kaip tik, minėtoje deklaracijoje šalys patvirtina, kad minėta teisė egzistuoja pagrindiniame žmogaus teises ginančiame įstatyme. Dušanbė vykusio konferencija iš vis nebekelia šio pobūdžio diskusijų, deklaracijos reglamentuojami realūs veiksmai SDG 6 tikslams pasiekti. Taigi tarpvalstybinės bendruomenės priimami ir vykdomi įsipareigojimai leidžia teigti, kad požiūris į žmogaus teisę į švarų geriamą vandenį yra nusistovėjęs ir nuoseklus. Šiame kontekste galima teigti, kad žmogaus teisę į švarų geriamą vandenį virsta tarptautinės paprotinės teisės dalimi.

2.4. Žmogaus teisė į vandenį kaip paprotinės teisės norma

Suvokiant, kad tarptautinėse sutartyse, tiesiogiai išreikšta ar išvestinė iš sutarties normų, žmogaus teisę į švarų geriamą vandenį, yra privaloma tik sutarties Šalims, todėl labai svarbu atsakyti, ar žmogaus teisę į vandenį yra tapusi tarptautinės paprotinės teisės dalimi? Jeigu ši teisė yra paprotinės teisės dalis ji tampa privaloma šalims, kurios nėra įsipareigojusios tarptautinėse sutartyse. Tačiau yra išimtis, paprotinės teisės norma nebus taikoma nuolat prieštaraujantiems / arba nuolatiniams konkrečios normos priešininkams.¹⁶⁷ Ši taisyklė reiškia, kad valstybė, kuri atkakliai prieštarauja paprotinės teisės normai visose jos formavimosi į paprotinę teisės normą

¹⁶³ General comment No. 36, Article 6: right to life, CCPR /C/GC/36, adopted in 3 September 2019 by Human Rights Committee, žiūrėta 2023 m. kovo 12 d., <https://digitallibrary.un.org/record/3884724>

¹⁶⁴ *Ibid*, p-5.

¹⁶⁵ United Nations Treaty Collection, UN, žiūrėta 2023 m. kovo 12 d., https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&clang=en

¹⁶⁶ Ashley Otilia Nemeth, *op. cit.*

¹⁶⁷ Ndjodi Ndeunyema, *Unmuddying the Waters: Evaluating the Legal Basis of the Human Right to Water under Treaty Law, Customary International Law, and the General Principles of Law*, Michigan Journal of International Law 41, no. 3 (2020): p-472.

stadijose, nebus šios taisyklės saistoma, tol kol nuosekliai palaikys savo prieštaravimą.¹⁶⁸ Pažymėtina, kad tarptautinė politinė bendruomenė 2015 m. JT GA sesijos metu išdiskutavo ir pritarė tolimesniam šios taisyklės taikymui.¹⁶⁹ Vis dėlto jeigu žmogaus teisė į švarų geriamą vandenį yra paprotinė teisės dalis, tai minėta taisyklė nesumažina rezultato svarbumo, nes globaliu mastu ji yra praktinė išimtis, o ne globalus reiškinys.

Analizuojant teiginį, kad žmogaus teisė į vandenį yra / arba tampa tarptautinės paprotinės teisės dalimi, yra reikalinga akcentuoti teorinius tarptautinės normos virsmo tarptautiniu papročiu aspektus.

Tarptautinio Teisingumo Teismo statute 38 str. apibrėžiama trys pagrindiniai tarptautinės teisės šaltiniai: tarptautinės sutartys; tarptautiniai papročiai, kaip įrodymai visuotinės praktikos, pripažintos teisinės normos; bei civilizuotų tautų pripažinti, bendrieji teisės principai.¹⁷⁰ Teisės mokslų profesorius dr. Vilenas Vadapalas aiškindamas nuostatas, apibrėžiančias tarptautinį paprotį, pabrėžia „du sudėtinius elementus, 1) „visuotinė praktika“ reiškia tam tikrų faktų, elgesio (veiksmų ar neveikimo) ir pan. pasikartojimą, pastovumą; 2) tokios praktikos „pripažinimas teisine norma“ reiškia, kad valstybės ne vien tik laikosi tam tikrų įprastinių taisyklių, <...>, bet aiškiai ir reiškia savo įsitikinimą (opinio juris), kad tokia taisyklė yra privaloma.“¹⁷¹ Taip pat dr. Vadapalas akcentuoja tarptautinio papročio aiškinimą Tarptautinis Teisingumo teismo teisminėje praktikoje „keturių sąlygų visuma gali liudyti papročio susiformavimą: nuostata yra teisinė norma; ji neturi išlygų; dalyvavimas konvencijoje yra „platus ir reprezentatyvus“; norma atspindi bendrą praktiką, kurios laikosi ypač suinteresuotos ją taikyti valstybės. Nereikėtų ieškoti „vienbalsiškumo“, <...> Jeigu visų regionų valstybių vyraujanti dauguma pripažįsta tam tikrą teisinę normą, tai vienos ar keleto valstybių neigiama pozicija praranda savo reikšmę.“¹⁷² Tuo tarpu teisės mokslų profesorius dr. Stephan'as Talmon'as, pažymi, kad nėra apibrėžtos metodologijos, kuri įvardintų sąlygas dėl normos tapimo paprotinės teisės dalimi. „Kol nėra taisyklių apibrėžiančių kaip norma tampa papročiu, visada kils klausimų nustatinėjant ar žmogaus teisė į vandenį yra paprotinės teisės dalis“.¹⁷³

¹⁶⁸ Olufemi Elias, *Persistent Objector*, Max Planck Encyclopedias of International Law, (Rüdiger Wolfrum ed., 2012,) p-37.

¹⁶⁹ „Report of the International Law Commission, Sixty-seventh session (4 May-5 June and 6 July-7 August 2015)“, A/70/10, UN, žiūrėta 2023 m. kovo 13 d., <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/180/57/PDF/G1518057.pdf?OpenElement>

¹⁷⁰ „Statute of the International Court of Justice“, International Court of Justice, žiūrėta 2023 m. kovo 13 d., <https://www.icj-cij.org/statute>

¹⁷¹ Vilenas Vadapalas, *supra note*, 65: 120.

¹⁷² *Ibid.*

¹⁷³ Ndjodi Ndeunyema, *supra note*. 167: 481.

Mokslinės ir teisinės bendruomenės nariai: dr. Rhett'as Larson'as, dr. Rebeka Bates, dr. Jimena Murillo, dr. Pierre Thielborger's ir kiti, vadovaudamiesi Šalių praktika, nacionaline ir tarptautine teisine jurisprudencija, įvairių organizacijų vykdoma veikla, teigia, kad žmogaus teisė į švarų geriamą vandenį yra pasiekusi tarptautinės paprotinės normos statusą.¹⁷⁴ Juk išdiskutuota, kad kiekvieno žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį yra išvestinė aukščiausios galios žmogaus teisės ginančiuose tarptautiniuose teisės aktuose; tiesiogiai reglamentuojama kontinentinėse daugiašalėse ar kitokio pobūdžio tarptautinėse sutartyse; aiškiai apibrėžta tarptautiniuose *soft law* šaltiniuose; tiesiogiai kodifikuota šalių konstitucijose ar nacionaliniuose įstatymuose¹⁷⁵ todėl visa tai leidžia teigti, žmogaus teisės į vandenį yra nuosekli tarptautinėje bendruomenėje nusistovėjus teisine norma, kuri tapo paprotinės teisės dalimi.

Tačiau teisinėje bendruomenėje vieningo pritarimo nėra. Dr. McCaffrey akcentuoja, kad nepaisant to, kad daugelis valstybių pritaria žmogaus teisę į vandenį pripažinti paprotine norma „ši teisė kildinama iš neprivilomojo pobūdžio teisės aktų <...> Nepaisant kiek dėmesio ši teisė susilaukė JT dokumentuose, mokslinėje literatūroje, teismų praktikoje, ji turi būti pripažinta autoritetingo ir visuotinai pripažinto teisės šaltinio, kaip nauja visuotinai privaloma žmogaus teisė. <...> Kol tai nėra įvykę, ir kol, kai kurios, tarptautinėje bendruomenėje svarbios valstybės, nepritarė šios teisės egzistavimui, darytina išvada, kad ši teisė nėra paprotinės teisės dalis.“¹⁷⁶ Šiame kontekste, reikalinga pažymėti, kad 2010 m. JT GA priėmė rezoliuciją, kuria pripažino, kad žmogaus teisę į švarų geriamą vandenį yra sudėtinė žmogaus teisių grupės dalis. Rezoliucijos priėmimas vyko balsavimo būdu, kurio metu tokios šalys kaip Jungtinės Amerikos Valstijos, Kanada, Danija, Japonija, Nyderlandai, Švedija, Jungtinė Karalystė nuo balsavimo susilaikė.¹⁷⁷ Iš 192 šalių, turėjusių balsavimo teisę, 122 šalys balsavo teigiamai, 41 šalis nuo balsavimo susilaikė ir 29 šalys balsavime nedalyvavo.¹⁷⁸

Nors JT GA priimamos rezoliucijos yra neįpareigojančio pobūdžio, bet bendras sutarimas tarp valstybių priimant dokumentą yra labai svarbus. Prieš pasirašant rezoliuciją, vyksta ilgos diskusijos dėl „kiekvieno žodžio projekte“. ¹⁷⁹ Esant bendram sutarimui, rezoliucija priimama be balsavimo, jeigu nors viena šalis nepritaria rezoliucijos nuostatai / ar nuostatoms yra vykdoma

¹⁷⁴ *Ibid* p-475.

¹⁷⁵ Mara Tignino; Oyku Irmakkesen, "Water in Peace Operations: The Case of Haiti," *Review of European, Comparative & International Environmental Law* 29, no. 1 (April 2020):p-39.

¹⁷⁶ Stephen C. Mc.Caffrey, *supra* note, 92: 231.

¹⁷⁷ Matthew P. Moschell, *Governing the Right to Water*, *Journal of Transnational Law & Policy* 29 (2019-2020): p-215.

¹⁷⁸ „The human right to water and sanitation : resolution / adopted by the General Assembly, voiting note“, UN Digital Library, žiūrėta 2023 m. kovo 13 d., <https://digitallibrary.un.org/record/687112?ln=en>

¹⁷⁹ Model United Nations, UN, žiūrėta 2023 m. kovo 13 d., <https://www.un.org/en/model-united-nations/how-decisions-are-made-un>

balsavimo procedūra. Reikalinga surinkti daugumos balsus „už“ ir dokumentas yra priimamas.¹⁸⁰ Taigi bendras susitarimas, esant tiek daug šalių narių, ypač svarbu, nes nuo to priklauso kuo platesnis sprendimų priėmimas bei efektyvesni rezultatai.

2010 m. JT GA vykęs balsavimas dėl rezoliucijos priėmimo parodė stipriųjų ekonominių valstybių bendrą susilaikymą dėl žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį pripažinimo. Žinoma, reikalinga pastebėti, kad susilaikymas nėra balsavimas „prieš“. Bet čia jau kyla daug spėlionių ir prielaidų. Todėl tenka sutikti su profesoriumi dr. McCaffrey, kad jei aukščiausia tarptautines žmogaus teises atstovaujanti institucija priimtų naują įpareigojančią sutartį, kurioje aiškiai būtų išbrėžta žmogaus teisė į švarų geriamą vandenį, pabaigtų dviprasinės spekuliacijos. Bei to užtektų šią normą pripažinti paprotinės teisės dalimi.¹⁸¹ Kas reiškia, kad tai būtų veiksnus įpareigojantis tarptautinės teisės šaltinis ne tik sutarties Šalims narėms iki ir po to, kol jos ratifikuotų naująją sutartį, įtrauktų į savo nacionalinę teisę bei įsipareigotų sutarties nuostatų vykdymui, bet ir kitoms valstybėms, neįsipareigojusioms sutartimi.

Tarptautinės teisės profesorė dr. Inga Winkler iš Austrijos, taip pat prieštarauja, kad žmogaus teisė į švarų geriamą vandenį yra tarptautinės paprotinės teisės norma. Profesorė pritaria, kad ši norma daug pažengus link pripažinimo tokia būti, bet irgi akcentuoja, kaip svarbu įtraukti neįpareigojančių rezoliucijų nuostatas į tarptautines sutartis. Rezoliucijų idėjos kodifikuotos tarptautinėse sutartyse įgaus kitą galią ir nebebus ribojamos.¹⁸²

Teisės mokslų profesorius dr. Ndjodi Ndeunyema'as akcentuoja valstybių praktikos svarbą sprendžiant, ar žmogaus teisė į vandenį yra paprotinės teisės dalis.¹⁸³ Analizuojant šalių praktiką reikalinga atsižvelgti į šalių konstitucines bei kitas teisės normas, teismų sprendimus, nuoseklią diplomatinę praktiką bei sutartinius įsipareigojimus.¹⁸⁴ Šiame kontekste reikalinga pažymėti, kad 28-iose pasaulio šalių konstitucijose (iš 191) yra aiškiai reglamentuojama žmogaus teisė į vandenį.¹⁸⁵ Vadovaujantis nacionaline teismų praktika galima teigti, kad kitų šalių konstitucijose (91 proc.) taip pat reglamentuojama žmogaus teisė į vandenį, „išplaukianti“ iš kitų žmogaus teisių.¹⁸⁶ Šiame kontekste reikalinga akcentuoti, kad pavyzdžiui Meksikos (1917 m.), Urugvajaus (1967 m.), Ugandos (1995 m.), Pietų Afrikos Respublikos (1996 m.), Demokratinės

¹⁸⁰ *Ibid.*

¹⁸¹ Stephen C. McCaffrey, *supra note*, 92.

¹⁸² Inga Winkler, *The Human Right to Water: Significance, Legal Status and Implications for Water Allocation*, (2012): p-96.

¹⁸³ Ndjodi Ndeunyema, *supra note*. 167: 477.

¹⁸⁴ *Ibid*, 476.

¹⁸⁵ Margaret L. Satterthwaite, *The Right to Water and Sanitation*, (Oxford Handbooks, 2023):9, <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780197550021.013.59>

¹⁸⁶ Margaret L. Satterthwaite, *supra note*, 186: 12.

Kongo Respublikos (2006 m.), Kenijos (2010 m.), Maroko (2011 m.), Zimbabvės (2013 m.)¹⁸⁷ ir kitų valstybių konstitucijose tiesiogiai reglamentuojama žmogaus teisė į vandenį, tačiau nevisose šalyse įgyvendinama ši teisė. Ir atvirkščiai, šalyse, kur konstitucija neapibrėžia žmogaus teisės į vandenį, ši teisė gali būti pakankamai gerai įgyvendinama. Pavyzdžiui Jungtinių Amerikos Valstijų, Kanados, Australijos konstitucijos jokia forma nereglamentuoja žmogaus teisės į vandenį,¹⁸⁸ bet žmonių aprūpinimas švariu geriamu vandeniu siekia nuo 97 iki 99 proc.¹⁸⁹ Kitoks pavyzdys yra Bolivijoje. Šalie konstitucijoje aiškiai reglamentuojama žmogaus teisė į vandenį bei formuojama vienoda ir pozityvi teisminė praktika, tačiau prieiga prie švaraus geriamo vandens šalyje yra skurdi. Tai ypač jaučiama nepasiturinčių ir marginalizuotų grupių tarpe.¹⁹⁰ Indijoje žmogaus teisė į vandenį yra išvestinė teisė. Teismai šią teisę kildina iš žmogaus teisės į gyvybę, tačiau dėl valstybės korumpuotai ir netinkamai vykdomos politikos tik apie 50 proc. šalies gyventojų turi prieigą prie švaraus geriamo vandens.¹⁹¹

Taigi šiame kontekste reikalinga pažymėti, kad kai kurių šalių vykdoma vidaus politika neatitinka jų teisės aktuose skelbiamų vertybių. Vandens politika nėra įgyvendinama nuosekliai. Nepakankama šalių praktika, leidžia daryti prielaidą, kad žmogaus teisė į švarų geriamą vandenį nėra paprotinė teisės norma. Dr. Ndjodi Ndeunyema'as teigia „kai vienos šalys pripažįsta žmogaus teisę į vandenį, kitos šalys elgiasi taip, lyg tokios teisės nebūtų, <...> teisė į vandenį kaip paprotinės teisės dalis išlieka tik idėja. Geriausiu atveju ši teisė yra įgijusi *statu nascendi*, kada taisyklė yra atsirandanti, bet dar nėra pilnai kristalizavusi į paprotinės teisės normą.¹⁹²“ Teisės kritikas akcentuoja, kad visuotinė šalių praktika, dar nėra pakankamai pasikartojanti ir pastovi. Pripažįsta, kad egzistuojantis stiprus valstybių palaikymas bei aiškiai reiškiami įsitikinimai (lot. *opinio juris*), kad tokia taisyklė yra privaloma tikrai yra reikšmingas, nes „neįpareigojančio pobūdžio dokumentai, išreiškiantys tokį šalių požiūrį, bus labai svarbūs ateityje, lemiant normatyvinį, tarptautinėmis sutartimis paremtą, žmogaus teisės į vandenį aiškinimą bei įgyvendinimą.“¹⁹³

Apibendrinant visą skyrių galima teigti, kad kiekvieno žmogaus teisė į švarų geriamą vandenį yra reglamentuojama įpareigojančio ir neįpareigojančio pobūdžio teisės aktuose. Tai kad nuo šios teisės pripažinimo 2010 m. jau yra svarstoma ar tai nėra paprotinės teisės norma, leidžia teigti, kad ši teisė įsitvirtinusi tarptautinėje teisinėje sistemoje. Deja, norma dar nėra tapusi

¹⁸⁷ Pedi Obani; Joyeeta Gupta, *The Evolution of the Right to Water and Sanitation: Differentiating the Implications*, Review of European, Comparative & International Environmental Law 24, no. 1 (2015): 34.

¹⁸⁸ Margaret L. Satterthwaite, *op.cit.*

¹⁸⁹ WHO, JMP, UNICEF, *supra note*, 151.

¹⁹⁰ Margaret L. Satterthwaite, *op.cit.*

¹⁹¹ WHO, JMP, UNICEF, *op. cit.*

¹⁹² Ndjodi Ndeunyema, *supra note*. 167.

¹⁹³ *Ibid.*

paprotinės teisės dalimi dėl šalių visuotinės praktikos stokos bei aiškios metodologijos nebuvimo, kuri aiškiai apibrėžtų normos tapimo paprotine sąlygas.

Po 2010 m. pripažinimo, jog žmogus turi teisę į švarų geriamą vandenį, tarptautinės sutarties nebuvimas, kuri aiškiai apibrėžtų šią teisę, leidžia kai kurioms valstybėms interpretuoti normas joms palankia linkme. Tačiau čia reikia pripažinti, kad tai nereiškia, kad prieštaraujančios šalys neigia žmogaus teisę į švarų geriamą vandenį. Tiesiog kol žmogaus teisė nebus aiškiai apibrėžta tarptautinėje sutartyje, tol visada liks vietos debatams.

3. ŽMOGAUS TEISĖS Į ŠVARŲ GERIAMĄ VANDENĮ PRAKTINIS ĮGYVENDINIMAS

„Kelionė, kuri prasidėjo 1977 m. JT Vandens konferencijoje Mar de Plata, pasiekė savo kelionės tikslą 2010 m., kada Generalinė Asamblėja priėmė rezoliuciją, o Žmogaus teisių komitetas tais pačiais metais ją patvirtino, pripažindami žmogaus teisę į vandenį. Nuo tada tai nebebuvo tik politinis siekis, grindžiamas neįpareigojančio pobūdžio teisinėmis priemonėmis. Pripažinimas įpareigojo užtikrinti žmogaus teisės į vandenį gyvendinimą“.¹⁹⁴ Šia profesoriaus dr. Ved'o Nanda citata, pradedamas skyrius, kuriame bus analizuojama, nuo 2010 m. pasiekta pažanga, iššūkiai bei problematika įgyvendinant žmogaus teisę į vandenį.

Į globalaus masto veiklas, įgyvendinant šią teisę, be sutarties Šalių, pritarusių rezoliucijos priėmimui, įsitraukė JT ir kitos tarptautinės organizacijos, tokios kaip: PSO, FAO, UNICEF, FAO, IFAD, UNEP, WGB, TVF, ILO ir daugelis kitų.¹⁹⁵ Prie siekio „švarus geriamas vanduo visiems“ taip pat prisideda ne pelno siekiančios nevyriausybinės organizacijos, tokios kaip: „Pure Water for the World“ (organizacija veikia Centrinėje Amerikoje ir Karibų regione), „Blood: Water“ (organizacija veiklą vykdo Afrikos kontinente), „LifeWater International“ (organizacija veiklą vykdo rytų Afrikos kontinente bei pietryčių Azijoje), „Safe Water Network“ (organizacija veiklą vykdo Ganoje bei Indijoje), „The Last Well“ (organizacija veiklą vykdo Libijoje) ir daugelis kitų.¹⁹⁶ Taigi įgyvendinant žmogaus teisę į vandenį yra vykdoma globali veikla, nes tik bendras valstybės ir organizacijų darbas sumažins globalios problemos mastą bei leis įgyvendinti žmogaus teisę į švarų geriamą vandenį.

3.1. Žmogaus prieigos prie švaraus geriamo vandens statistiniai duomenys

2015 m. pradėtas įgyvendinti ambicingas JT projektas „Keiskime mūsų pasaulį: Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 metų“. Kaip minėta ankstesniame skyriuje, projekto vienas iš tikslų yra „6.1. Iki 2030 metų pasiekti, kad visiems būtų užtikrintos visuotinės ir lygiateisės galimybės gauti saugų ir prieinamą geriamąjį vandenį.“¹⁹⁷ 2021 m. JT parengė atskaitą, kurioje pateikiami penkerių metų veiklos rezultatai, įvertinta esama padėtis, aptariami nauji darbai, bei pažangesni darbotvarkės įgyvendinimo pasiūlymai.

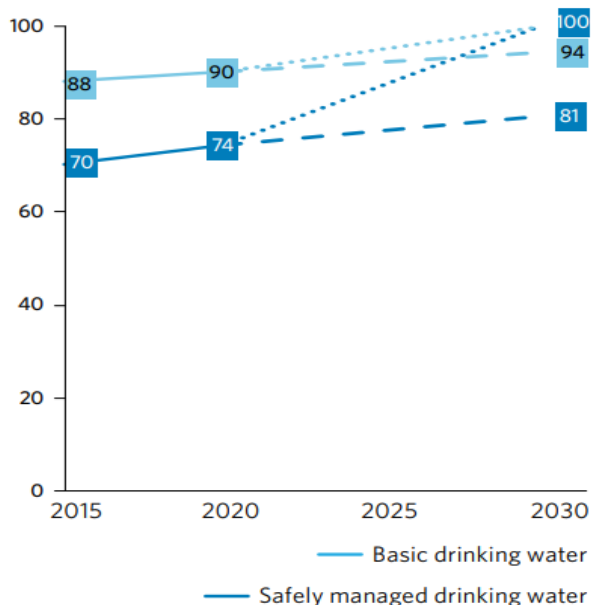
¹⁹⁴ P. Nanda, *supra note*, 50: 26.

¹⁹⁵ *Ibid.*

¹⁹⁶ „Non profit water organizations that make clean water a reality“, *classy.org.*, žiūrėta 2023 m. kovo 15 d., <https://www.classy.org/blog/5-nonprofits-make-clean-water-global-reality/>

¹⁹⁷ Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija, *supra note*, 157.

5. paveikslas. Pasaulinis švaraus geriamo vandens prieinamumo pokytis nuo 2015 m. iki 2020 m., bei planuojamas pokytis iki 2030 m.¹⁹⁸

Šaltinis: UN Water, Facts and Figures¹⁹⁹

Atsižvelgiant į pateiktą diagramą, pažymėtina, kad 2015 m. 30 proc. pasaulio populiacijos neturėjo prieigos prie švaraus geriamo vandens. Tuo tarpu iki 2020 m. šis rodmuo sumažėjo 4 proc., taigi papildomai 2 milijardams žmonių įgyvendinta prieiga prie švaraus geriamo vandens. Šis procentas paskaičiuotas įvertinus globalų populiacijos padidėjimą nuo 2000 m. iki 2020 m., nuo 6.1 iki 7.8 milijardo žmonių. Taigi 26 proc., vis dar neturi prieigos prie švaraus geriamo vandens, o tai yra dar 2 milijardai žmonių. Dėl detalesnio situacijos aiškumo, reikalinga pažymėti, kad 2 milijardus sudaro²⁰⁰:

- 1,2 milijardai žmonių, kurie turi prieigą prie bazinio lygmens vandens²⁰¹ (bazinis vandens lygis – geriamas vanduo tiekiamas iš, galimai nuo cheminių medžiagų ir fekalijų apsaugoto, vandens šaltinio. Fiziškai vandens šaltinis yra nutolęs nuo gyvenamosios vietos iki 30 min. kelio pirmyn ir atgal atstumu, įskaitant stovėjimą eilėje dėl vandens²⁰²);

¹⁹⁸ „The Sustainable Development Goals Report 2022“, UN, žiūrėta 2023 m. kovo 15 d., <https://unstats.un.org/sdgs/report/2022/>

¹⁹⁹ „UN Water“, UN, žiūrėta 2023 m. kovo 15 d., <https://www.unwater.org/water-facts/human-rights-water-and-sanitation>

²⁰⁰ WHO, JMP, UNICEF, *supra note*, 151: 7

²⁰¹ „Drinking water“, WHO/UNICEF JMP, žiūrėta 2023 m. kovo 15 d., <https://washdata.org/monitoring/drinking-water>

²⁰² *Ibid*

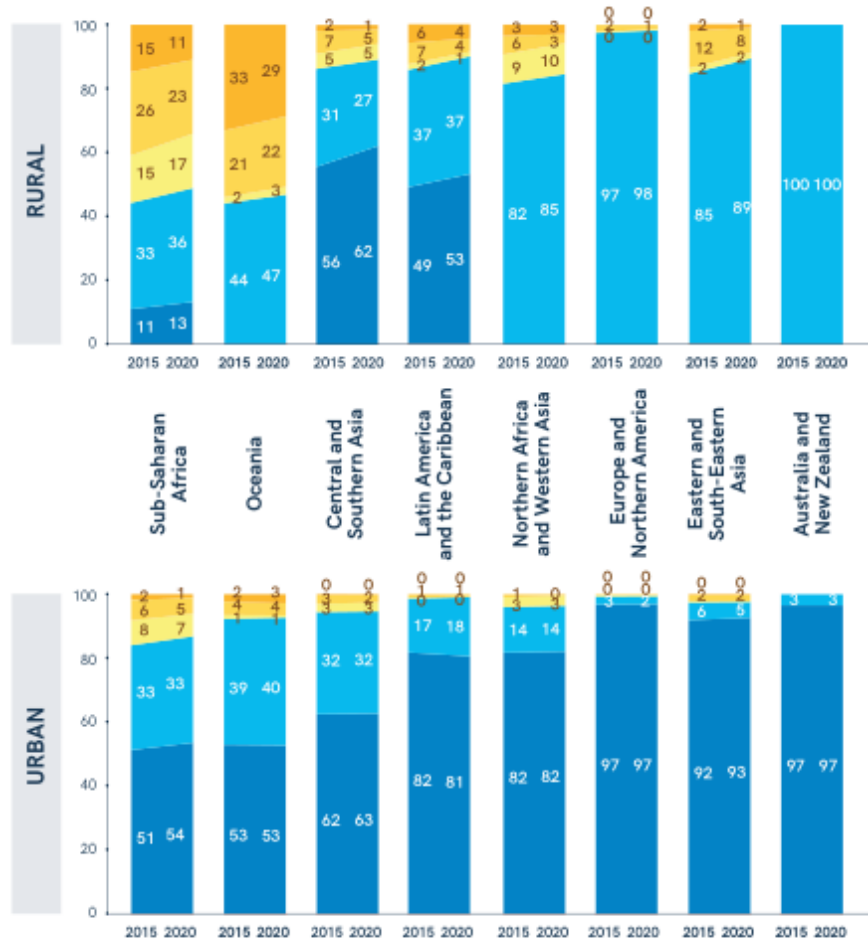
- 282 milijonai žmonių, kurie turi prieigą prie, galimai nuo cheminių medžiagų ir fekalijų apsaugoto, vandens šaltinio. Fiziškai vandens šaltinis yra pasiekiamas tolimesniu nei 30 min. atstumu;

- 367 milijonai žmonių vartoja vandenį iš šulinio ar kito šaltinio, neapsaugoto nuo cheminių medžiagų ir fekalijų;

- 122 milijonai žmonių vartoja vandenį tiesiai iš užės, upelio, užtvankos, ežero, tvenkinio, kanalo ar drėkinimo kanalo.²⁰³

Taip pat diagramoje pateikta augimo skalė rodo, kad norint iki 2030 m. pasiekti tikslą, kad kiekvienas žmogus turėtų prieigą prie švaraus geriamo vandens, pažangą reikia spartinti keturis kartus. Progresą vykdant dabartiniu tempu, 2030 m. apie 1.6 milijardai žmonių neturės prieigos prie švaraus geriamo vandens.

6. paveikslas. Regioninis švaraus geriamo vandens įvertis miesto ir kaimo vietovėse 2015–2020 (%)²⁰⁴

²⁰³ WHO, JMP, UNICEF, *supra note*, 151.

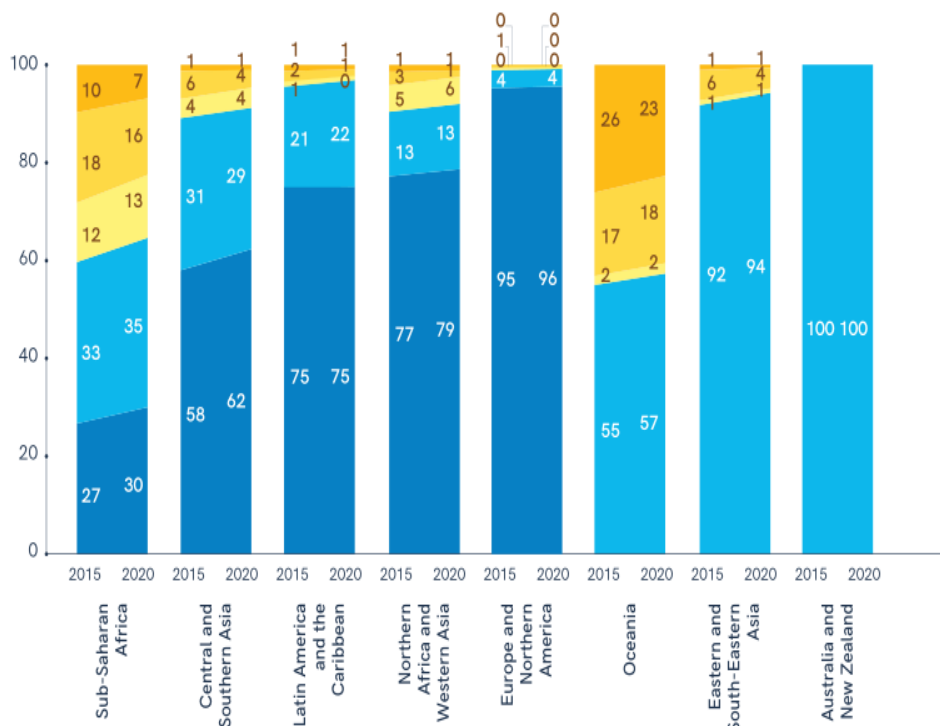
²⁰⁴ *Ibid.*

	Saugus vanduo – tiekiamas iš vandens šaltinio, apsaugoto nuo cheminių medžiagų ir fekalijų. Geriamo šaltinio prieiga yra gyvenamosiose patalpose.
	Bazinis vanduo – tiekiamas iš vandens šaltinio, galimai apsaugoto nuo cheminių medžiagų ir fekalijų. Fiziškai vandens šaltinis yra pasiekiamas nuo gyvenamosios vietos ne tolimesniu nei 30 min. kelio pirmyn ir atgal atstumu, įskaitant stovėjimą eilėje dėl vandens.
	Vanduo tiekiamas iš vandens šaltinio, galimai apsaugoto nuo cheminių medžiagų ir fekalijų. Fiziškai vandens šaltinis yra pasiekiamas tolimesniu nei 30 min. kelio pirmyn ir atgal atstumu.
	Vanduo iš šulinio ar kito šaltinio, neapsaugoto nuo cheminių medžiagų ir fekalijų.
	Vanduo tiesiai iš užės, upelio, užtvankos, ežero, tvenkinio, kanalo ar drėkinimo kanalo.

Šaltinis: UN Water, Facts and Figures²⁰⁵

6 paveikslėlyje pateikti duomenys leidžia teigti, kad prieinamumas prie švaraus geriamo vandens kaimo vietovėse išlieka žemesnis (60 proc.) nei miestuose (86 proc.). Tačiau kaimo vietovėse per penkerius metus pasiekta didesnė pažanga. Kaimuose pasiektas pokytis yra 7 proc., tuo tarpu miestuose – 1 proc.²⁰⁶ Statistika rodo, kad didžiausia pažanga įgyvendinant žmogaus prieigą prie švaraus geriamo vandens yra pasiekta Afrikoje (į pietus nuo Sacharos). Čia net 54 proc. išaugo vandens prieinamumas miesto teritorijose ir 13 proc. kaimo teritorijose.

7. paveikslas. Bendras regioninis švaraus geriamo vandens įvertis 2015–2020 (%)²⁰⁷

Šaltinis: UN Water, Facts and Figures²⁰⁸

²⁰⁵ „UN Water“, *supra note*, 191.

²⁰⁶ WHO, JMP, UNICEF, *supra note*, 151: 16.

²⁰⁷ *Ibid.*

²⁰⁸ „UN Water“, *op. cit.*

Vis dėto pietinė Afrikos dalis (šalys: Centrinė Afrikos Respublika, Etiopija, Demokratinė Kongo Respublika, Čadas, Kamerūnas ir kitos) išlieka labiausiai pažeidžiama, nes apie 36 proc. gyventojų vartoja vandenį žemesnį nei bazinio lygio.

Deja, bet vienas pagrindinių rodiklių trukdančių detaliau įvertinti pažangą (6 ir 7 paveikslėliai) yra duomenų trūkumas. JMP valdo 234 duomenų bazes, esančias skirtingose valstybėse bei jų teritorijose.²⁰⁹ Programa pagal patvirtintą metodiką susistemina duomenis, kuriuos pateikia šalys. Norint kuo išsamiau įvertinti konkrečius rodiklius, reikalinga itin detali bei tinkamai pateikta informacija. 2020 m. kompleksinį įvertį buvo galima atlikti tik iš 138 šalių pateiktos, išsamios, pagal JMP metodiką prašomos, informacijos. Tuo tarpu dėl duomenų trūkumo Okeanijos regiono, Indijos, Kinijos, dauguma Afrikos valstybių perteikti duomenys nėra išsamūs.²¹⁰

Apibendrinant esamą globalią situaciją dėl žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį įgyvendinimo, galima teigti, kad per penkerius metus pasiekta 4 proc. pažanga yra nepakankama. Egzistuoja didelė atskirtis tarp pietų Afrikos regiono ir Europos. Afrikos regione švaraus geriamo vandens prieinamumas 30 proc. ir net 7 proc. gyventojų geria vandenį tiesiai iš galimai užterštų paviršinių vandenų. Tuo tarpu Europoje 98 proc. populiacijos naudoja švarų geriamą vandenį, ir 0 proc. geria vandenį iš upelio. Tada natūraliai kyla klausimas, tai kodėl 2010 m. pripažinus, kad žmogus turi teisę į švarų geriamą vandenį, vis dar du milijardai žmonių negali šios teisės įgyvendinti? Atsakymas, kuris atrodo logiškai paprastas, bet kurio įgyvendinimas, labai sudėtingas, susidėlioja iš dr. Michael'io Tiboris teiginių. „Vandens suvartojimas yra vietinis reiškinys <...> vandens normų rodikliai labai mažai keičiasi nuo to, kaip viena šalis, esanti toli nuo kitos, naudoja savo vandens išteklius. Trumpiau prausdamasis po dušu paremsiu Jungtinių Valstijų nacionalinę politiką, bet nepadidinsiu vandens lygio Jemene. Bet koks egzistuojantis nacionalinis vandens perteklius negali būti paprastai ir lengvai perkeltas į tolimas vietas tiems kam jo trūksta“.²¹¹ Tikrai nenorima pasakyti, kad nereikia nieko daryti, nes greičiausiai nieko nebus galima padaryti. Tiesiog akcentuojama, kad problema yra konkrečios nacijos teritorijoje, kuri gali būti išsprendžiama paremiant tarptautiniais teisės įrankiais, ir kurios sprendimui reikalingi milžiniški finansiniai resursai.

²⁰⁹ „State of the world's drinking water: an urgent call to action to accelerate progress on ensuring safe drinking water for all“, World Health Organization 2022, ISBN 978-92-4-006081-4, p-47. <https://washdata.org/reports/state-worlds-drinking-water>

²¹⁰ WHO, JMP, UNICEF, *supra note*, 151: 5.

²¹¹ Michael Tiboris, *supra note*. 41: 934

3.2. Žmogaus teisės į vandenį praktinio įgyvendinimo problematika

Dr. Michaelis Tiboris akcentuoja, kad sudėtinga įgyvendinti žmogaus teisę į vandenį, nes yra nevienodos suverenių šalių ekonominės galimybės, skirtingos valstybių teisinės sistemos, iš esmės neįpareigojančiomis normomis paremta tarptautinė teisinė sistema ir platus tinklas nevalstybinių korporacijų, kuris sąlygoja didelį poveikį vandens ištekliams.²¹²

Pateikti statistiniai duomenys leidžia teigti, kad kai kurioms valstybėms suderinti ekonominius interesus, įsipareigojimus piliečiams, nepažeisti vandens tiekėjų teisių nėra paprasta. Be to skirtingos suverenos valstybės, minėtus poreikius, dėlioja skirtinga prioriteto tvarka.²¹³

Pažymėtina, kad pagrindinė pareiga aprūpinti piliečius švariu geriamu vandeniu išlieka valstybių valdžios organams. Tačiau Dr. Michaelis Tiboris išskiria ir tarptautines korporacijas kaip dalinai atsakingas už žmogaus teisės į vandenį realizavimą.²¹⁴ Pasak jo „tipiniais veikiančiais nacionalinės teisės mechanizmais yra sunku sukontroliuoti tarptautines korporacijas dėl jų tarptautinio statuso“.²¹⁵ Auganti populiacija, kylanti ekonomika, didėjantys poreikiai paskatino spartų korporacijų plėtimąsi. Pastarosios produkcijos gavybai suvartoja milžiniškus kiekius vandens. Kaip pavyzdį galima pateikti nuo 2017 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose, prie Mičigano ežero (Vinskonsino valstija), veikiančią Taivano korporaciją „Foxconn“. Organizacija kiekvieną dieną (LSD ekranų gamybai) sunaudoja apytiksliai 27 milijonus litrų vandens iš Mičigano ežero. Įmonė per nuotekų valymo įrenginius gražina į ežerą 16.5 milijonų vandens. Kadangi ežero vanduo kas metus atsinaujina tik 1 proc., yra baiminamasi, kad ateityje, lašas po lašo ir ežero neliks.²¹⁶ Beje, „Foxconn“ yra viena didžiausių elektronikos korporacijų veikiančių ir šalyse, kur valymo įrenginių politika nėra tokia griežta kaip Jungtinėse Valstijose, tokiose kaip Kinija, Vietnamas, Brazilija, Meksika, Indija.²¹⁷

Pagrįsta baimė dėl taršos bei vandens išteklių mažėjimo, skatina prieš korporacinius ir prieš privatizacinius judėjimus, kurie savo ruožtu priverčia valstybes imtis griežtesnės korporacijų veiklos kontrolės ir tuo pačiu padeda įgyvendinti žmogaus teises į vandenį.²¹⁸ Tai pat JT ir kitos tarptautinės organizacijos rengia šviečiamosios programas, skatinančias atsakingai plėtoti tarptautinį verslą ir pan. Tačiau tokie ir panašūs metodai veikia pažangiose valstybėse, tuo tarpu

²¹² Michael Tiboris, *supra note*. 41:934.

²¹³ Matthew P. Moschell, *supra note*, 177: 202.

²¹⁴ Michael Tiboris, *op.cit.*p-932.

²¹⁵ Michael Tiboris, *op.cit.*

²¹⁶ „The Impact a Wisconsin's LSD Plant May Have on the Great Lakes Is Not Crystal Clear“, NRDC (2018), <https://www.nrdc.org/stories/impact-wisconsin-lcd-plant-may-have-great-lakes-not-crystal-clear>

²¹⁷ *Ibid.*

²¹⁸ Michael Tiboris, *op.cit.*

ekonomiškai silpnose šalyse dėl milžiniškų ekonominių investicijų, įvairių kultūrinių, socialinių ar kitokių interesų šie metodai nėra veiksnūs.

Toliau skyriuje apžvelgsime Afrikoje ir Europoje taikomą politiką dėl žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį įgyvendinimo. Yra tikslinga analizuoti ir lyginti šių kontinentų situaciją dėl esančio didelio skirtumo įgyvendinant šia teisę.

3.2.1. Žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį įgyvendinimo Afrikos kontinente analizė

Kontinentas, kurio po kolonijinis palikimas yra neveiksnių politinės institucijos, išnaudojimu paremti prekybiniai santykiai, neadekvačios socialinės paslaugos, deja, bet mažai išlieka pasikeitęs nuo kolonijinių laikų. Institucijos, kurios buvo įsteigtos kolonializmo laikais, tuo pačiu principu veikia iki šiolei, kurdamos Afrikos elitui palankius įstatymus.²¹⁹

Afrikos kontinentui išsivadavus iš kolonizavimo Pietų Afrikos Respublika, Sudanas, Demokratinė Kongo Respublika, Čadas, Kamerūnas ir daugelis kitų valstybių priėmė savo šalies konstitucijas.²²⁰ Priimtose šalių konstitucijose buvo reglamentuojama, kad „kolonijinės sistemos įstatymai galios tol kol nebus pakeisti kitais“.²²¹ Dar ir dabar teisinė bazė yra kuriama institucijų, kurios vis dar yra priklausomos nuo neokolonializmo sistemos. Taigi socialinė ir ekonominė nelygybė vyrauja ir aprūpinant žmogų švariu geriamu vandeniu.²²²

Tarptautinė Afrikos kontinento sutartis, kurioje reglamentuojama išvestinė žmogaus teisė į vandenį, yra Afrikos žmogaus bei tautų teisių chartija (1981 m.). Tačiau tik 2010 m. Afrikos žmogaus ir tautų teisių komisija pripažino, kad žmogaus teisė į vandenį yra kodifikuota šiame dokumente. Be to, kad buvo vėluojama pripažinti šią teisę, komisija vadovavosi ne tarptautine pozicija (Komentaro Nr. 15 nuostatomis), bet taikė savo teisinį aiškinimą. Valstybių pareigą, užtikrinti minimalius standartus, reikalingus žmogaus gerovei, įskaitant ir švaraus geriamo vandens prieinamumą, kildino iš ekonominių, socialinių ir kultūrinių žmogaus teisių grupei priklausančių teisių, ginančių žmogaus teisę į sveikatą.²²³

Teisininkė Erin'a Pervis chartijos naudą, siekiant įgyvendinti žmogaus teisę į švarų geriamą vandenį, apibrėžia kaip „kontraversiška“.²²⁴ Autorė akcentuoja, kad dokumente teisių grupės: pilietinės ir politinės žmogaus teisės; ir ekonominės, socialinės ir kultūrinės žmogaus

²¹⁹ Erin Pervin, *Undoing the Inheritance: Building a Legal Response to Water Insecurity in Africa*, Windsor Review of Legal and Social Issues 41 (2020): p-111.

²²⁰ „Time line of Constitutions, Africa“, Constitutute, žiūrėta 2023 m. kovo 26 d. <https://www.constituteproject.org/countries/Africa?lang=en>

²²¹ Erin Pervin, *op. cit.* p-121

²²² *Ibid*

²²³ *Ibid.*

²²⁴ *Ibid.*

teisės neturi atskirties, jos neatsiejamos viena nuo kitos, tarpusavyje susijusios ir viena kitą papildančios. Tai leidžia teigti, kad aiškinant, šiame dokumente apibrėžtų teisių taikymą, rezultatus lemia vaizduotė bei politinė valia.²²⁵

Analizuojant Afrikos kontinento valstybių nacionalinę teisę reikalinga pažymėti, kad 2015 m. duomenimis iš 39 Afrikos valstybių, 29 šalys žmogaus teisę į vandenį yra kodifikavusios konstitucijose.²²⁶ Ir beje tai padarė daug anksčiau nei Afrikos žmogaus ir tautų teisių komisija pripažino išvestinę žmogaus teisę į vandenį, tačiau per daug vėlai atsižvelgiant į problemos mastą. Pavyzdžiui Pietų Afrikos Respublika konstitucinę teisę į vandenį įteisino 1996 m. Iki tada šalyje trūkstamas vanduo buvo tiekiamas vadovaujantis apartheido politika. Remiantis šia politika vandens tiekimas buvo skirstomas netolygiai, prioritetą teikiant baltajai rasei. 1996 m. priimta konstitucija įteisino kiekvieno žmogaus teisę į vandenį. Taigi tik XX a. pabaigoje buvo uždrausta valstybinė rasinė diskriminacijos ir segregacijos politika. Nors keturių rasių (baltieji, spalvotieji / arba maišytoji rasė, visi juodieji Afrikos gyventojai ir azijiečiai) skirstymo politikos nebeliko, bet segregacija išliko giliai įsitvirtinusi visuomenėje ir tęsiasi *de facto*.²²⁷ Nors kaip pažymi Erin'a Pervin „Konstitucinė, ar netgi įstatyminė, žmogaus teisė į vandenį gal ir neužtikrina vandens apsaugos, bet tai stiprus įrankis padedantis ištaisyti kolonijinės praeities neteisybę.“²²⁸

Kadangi kontinente pakankamai vėlai priimti aukščiausios galios teisės aktai arba jie interpretuojami vadovaujantis skirtingais nei tarptautinėje bendruomenėje teisiniais argumentais, yra suprantama, kad ir žemesnio lygmens teisės aktai bus skirtingai interpretuojami ir įgyvendinami. Žemesnio lygmens teisės aktai konkretizuoja vandens administravimą, kokybę, minimalias normas, bei įgyvendina jas. „Kad tokia teisinė bazė būtų tikrai naudinga yra reikalingos stiprios ir atsakingos institucijos, <...> neapibrėžtos arba netinkamai apibrėžtos institucijų pareigos vandens sektoriuje; geranoriškos strategijos neįgyvendinamos dėl finansų, patirties, kitų išteklių trūkumo; vandens infrastruktūros nebuvimas, ypač kaimo vietovėse; prastas koordinavimas ir netgi prieštaringas požiūris į vandens kokybės gerinimą“²²⁹ taigi šios priežastys lemia, kad įstatymo norma lieka neįgyvendinta. Deja, bet tai nėra gyva teisė, kuri padėtų įgyvendinti žmogaus teisę į švarų geriamą vandenį.

Įpareigojančių JT tarptautinių sutarčių kontekste, būtent Afrikos kontinento pavyzdys parodo, kaip svarbu priimti privalomojo pobūdžio teisės aktus. Kontinentas, kurio 90 proc. teritorijos iki XX a. vidurio priklausė kolonistams,²³⁰ yra nepajėgus savarankiškai užtikrinti

²²⁵ Erin Pervin, *supra note*, 219: 127.

²²⁶ *Ibid.*

²²⁷ „Apartheid, social policy“, Britannica, žiūrėta 2023 m. kovo 18 d., <https://www.britannica.com/biography/Hendrik-Frensch-Verwoerd>

²²⁸ Erin Pervin, *op cit.*, 133.

²²⁹ *Ibid.*

²³⁰ Petras Tomkus, „Afrikos istorija“, visuotinė lietuvių enciklopedija, <https://www.vle.lt/straipsnis/afrikos-istorija/>

žmonėms švaraus geriamo vandens. Rekomendacinio pobūdžio dokumentai veikia ten, kur yra geranoriška valia juo taikyti ir įgyvendinti. Daugumoje Afrikos valstybių gera valia pradingsta korupcijos, prietarų, išsisknijusios neteisybės, diskriminacijos, išnaudojimo gniaužtuose.

3.2.2. Žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį įgyvendinimo Europos Sąjungoje analizė

Atsižvelgiant į Europos žemyno statistiką, matome, kad 98 proc. žmonių turi prieigą prie švaraus geriamo vandens.²³¹ Iš 44 Europos žemyno valstybių 27 šalys priklauso ES.²³²

ES šalių statistiniai duomenys procentais dėl prieigos prie švaraus geriamo vandens²³³:

- 100 proc. – Malta, Graikija, Ispanija, Kipras, Suomija, Švedija, Vokietija, Nyderlandai, Belgija

- 99 proc. – Austrija, Liuksemburgas, Portugalija, Prancūzija, Slovakija, Čekija
- 98 proc. – Bulgarija, Lenkija, Slovėnija
- 97 proc. – Airija
- 96 proc. – Danija, Estija, Italija, Latvija
- 95 proc. – Lietuva
- 91 proc. – Vengrija
- 82 proc. – Rumunija
- Nėra duomenų – Kroatija

Tuo tarpu kitų Europos žemyno šalių, ne ES, statistiniai procentai svyruoja nuo 70 iki 100 proc. Paminėtini keli pavyzdžiai (proc.): Albanija – 71, Moldova – 74, Serbija – 75, Rusija – 76, Makedonija – 77; Bosnija ir Hercegovina – 85, Šveicarija – 91, Baltarusija – 93, Jungtinė Karalystė – 100.²³⁴

Šiame kontekste galima pastebėti, kad skirtumas tarp ES valstybių ir jai nepriklausančių yra ženklus. Pagrindinė priežastis, kad ES geriamo vandens politika yra sureguliuota privalomojo pobūdžio teisės aktais. Direktyva 98/83/EB (netekusi galios) ir direktyva (ES) 2020/2184 padėjo / padeda įgyvendinti SDG 6 išskeltus tikslus bei užtikrinti žmogaus teisę į švarų geriamą vandenį.

Kitas svarbus elementas, reikalingas užtikrinti žmogaus teisę į švarų geriamą vandenį yra finansinė parama. ES užtikrina ekonominę pagalbą šalims narėms, kurios nepajėgia įgyvendinti bendrų tikslų. Sanglaudos fondas (angl. *Cohesion Fund*) ir Europos regioninės plėtros fondas

²³¹ WHO, JMP, UNICEF, *supra note*, 151.

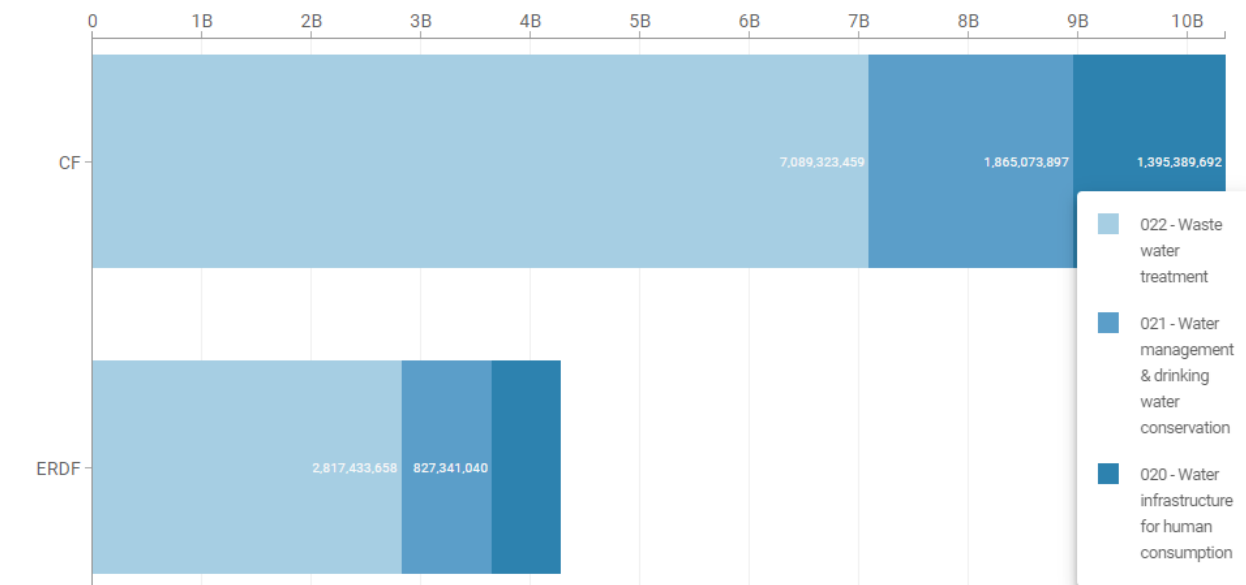
²³² „Šalių profiliai“, Europos Sąjunga, žiūrėta 2023 m. kovo 19 d., https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/country-profiles_lt

²³³ WHO, JMP, UNICEF, *supra note*, 151: 17.

²³⁴ WHO, JMP, UNICEF, *supra note*, 151.

(angl. *European Regional Development Fund*) yra pagrindiniai, investicijų į vandens politiką, šaltiniai.²³⁵

8. paveikslas. Sanglaudos fondo (CF) ir Europos regioninės plėtros fondo (ERDF) lėšos, suplanuotos vandens politikai įgyvendinti 2014–2020 m.²³⁶

Šaltinis: europa.eu, data²³⁷

Taigi ES bendra suma skirta vandens politikai apytiksliai yra 1.40 milijardai eurų. Pažymėtina, kad suplanuotos fondų lėšos turi būti panaudotos iki 2023 m. pabaigos.²³⁸

Apibendrinant pateiktus duomenis bei informaciją, galima teigti, kad didžiojoje Europos žemyno dalyje veikianči ES vandens politika, paremta: gera valia, tarptautinio privalomojo pobūdžio teisės aktais, ir skiriamu milžinišku finansavimu, atsižvelgiant į konkrečius kiekvienos šalies poreikius, pasiekė akivaizdžius rezultatus dėl žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį užtikrinimo.

Reikalinga pažymėti kad, privalomojo pobūdžio finansavimo svarbą, globalaus masto problemai spręsti, pabrėžia ir teisinė, mokslinė bendruomenė. Dr. McCaffrey akcentuoja: „reikalingi tarptautiniai įpareigojimai, kurie nustatytų technologinę ir ekonominę pagalbą šalims, kurioms reikia padėti, įgyvendinti žmogaus teisę į vandenį“.²³⁹ Dr. Michael'is Tiboris taip pat

²³⁵ „EU investment in clean water“, europa.eu., žiūrėta 2023 m. kovo 20 d. <https://cohesiondata.ec.europa.eu/stories/s/In-profile-EU-investments-in-clean-water/4p6c-nzcb>

²³⁶ *Ibid.*

²³⁷ *Ibid.*

²³⁸ *Ibid.*

²³⁹ Jennifer L. Harder, *supra note*, 64: 3.

akcentuoja bendrus finansinius įsipareigojimus, pasak jo „saugaus vandens užtikrinimas turėtų būti teisinis įsipareigojimas, o ne labdaros reikalas.“²⁴⁰

Suprantama, kad finansinės pagalbos prievolė tai nėra dabar sugalvota panacėja globaliai problemai spręsti. 2002 m. Komentare Nr. 15, skirsnyje 34 reglamentuojama „atsižvelgiant į turimus resursus, Šalys turi padėti kitoms šalims realizuoti žmogaus teisę į vandenį, pavyzdžiui tiekiant trūkstamą vandenį, suteikiant finansinę ir techninę paramą, bei teikdamos prašomą pagalbą. <...> Ekonomiškai išsivysčiusios šalys turi ypatingą pareigą ir atsakomybę padėti besivystančioms šalims.“²⁴¹ Tačiau, reikalinga prisiminti, kad tai rekomendacinio pobūdžio tarptautinis teisės aktas ir bendro privalomo sprendimo dėl finansavimo dar nėra.

Žmogaus teisės pripažinimas paprotine tarptautinės teisės norma padėtų pašalinti trikdžius, kylančius dėl esamų skirtingų vandens valdymo schemų, ir galiausiai padėtų taip pat sprendžiant globalios vandens krizės klausimus.²⁴² Taigi teisinė mokslinė bendruomenė ypač akcentuoja būtinumą priimti aukščiausius žmogaus teisės ginančius privalomojo pobūdžio tarptautinius teisės aktus, arba pripažinti žmogaus teisę į vandenį paprotine tarptautinės teisės norma. Dabartiniai tarptautinei teisės šaltiniai negali išspręsti problemos iš esmės. Reikalingi privalomojo pobūdžio teisiniai instrumentai, kurie įgalintų įmones „identifikuoti, įvertinti, išvengti, nutraukti, sušvelninti, stebėti, pranešti, paaiškinti, priimti sprendimus ištaisyti galimą arba esamą poveikį žmogaus teisėms“.²⁴³

²⁴⁰ Michael Tiboris, *supra note*.41: 930.

²⁴¹ UN, *supra note*, 54.

²⁴² Matthew P. Moschell, 2015 177: 201

²⁴³ Naho Mirumachi, Aleksandra Duda, Jagoda Gregulska, Joanna Smętek „The Human Right to Drinking Water: Impact of large-scale agriculture and industry“, European Parliament, EU (2021): p-17.

IŠVADOS

1. XX a. antroje pusėje ženkliai išaugus vandens išteklių poreikiui, kurį iki šių dienų sąlygoja auganti populiacija, klimato kaita, besivystanti pramonė, kariniai konfliktai, netinkami ekonominiai ir politiniai sprendimai, pasaulis susiduria su gyvybiškai svarbaus vandens trūkumu. Siekiant apsaugoti labiausiai vandens stokojančius žmones, bei norint išvengti kylančių problemos mastų 1977 m. tarptautinėje bendruomenėje Argentinoje paskelbta mintis, kad teisė į vandenį yra žmogaus prigimtinė teisė. Teisinės diskusijos dėl šios teisės pripažinimo užtruko ilgai. Žmogaus teisė į švarų geriamą vandenį tarptautinėje bendruomenėje buvo pripažinta tik 2010 m.

2. 2 milijardai žmonių vis dar neturi prieigos prie švaraus geriamo vandens. Priežastys sąlygojančios šios teisės įgyvendinimo praktines problemas: nevienodos suverenių šalių ekonominės galimybės, skirtingos valstybių teisinės sistemos, iš esmės neįpareigojančiomis normomis paremta tarptautinė teisinė sistema ir platus tinklas nevalstybinių korporacijų, kuris sąlygoja didelį poveikį vandens ištekliams.

3. Užtikrinti valstybės piliečiams teisę į švarų geriamą vandenį yra nacionalinės valdžios pareiga. Tarptautiniuose dokumentuose apibrėžiama valstybės pareiga *gerbti*, pareiga *apsaugoti ir* pareiga *įgyvendinti* žmogaus teisę į vandenį. Tai reiškia, kad įvairių ekstremalių (ir ne tik) situacijų metu valstybė privalo bent minimaliai užtikrinti žmogui prieigą prie švaraus geriamo vandens. Taip pat šalys turi proporcingai siekti pilnavertiško, kiekvieno piliečio teisės į vandenį, įgyvendinimo, neleidžiant trečiosioms šalims trukdyti užtikrinant žmogaus teisę į vandenį. Tačiau dėl skirtingų ekonominių, politinių, socialinių, kultūrinių veiksnių ne visos šalys yra pajėgios įgyvendinti šią teisę. Todėl tarptautiniai įpareigojantys teisės aktai yra lemiamas instrumentas, užtikrinantis žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį įgyvendinimą. Deja, dabartiniai tarptautiniai teisės šaltiniai negali išspręsti problemos iš esmės.

4. Aukščiausių institucijų, atsakingų už žmogaus teisių gynimą, tarptautiniuose privalomojo pobūdžio teisės aktų normose, yra netiesiogiai reglamentuojama kiekvieno žmogaus teisė į švarų geriamą vandenį, o normų, tiesiogiai apibrėžiančių kiekvieno žmogaus teisę į švarų geriamą vandenį, nėra. Privalomojo pobūdžio teisės aktuose žmogaus teisė į vandenį yra išvestinė teisė, todėl minėtos teisės neapibrėžtumas sukuria sąlygas skirtingam teisės normų interpretavimui. Nes ne visa tarptautinė bendruomenė sutinka, kad žmogaus teisė į vandenį tai nėra naujai atsiradusi teisė, o veikiau, globalių pokyčių paskatintos, fundamentalios žmogaus teisės vėlyvas suvokimas. Todėl yra reikalinga tarptautinė sutartis, kurioje būtų aiškiai apibrėžtos pareigos, identifikuoti vykdytojai, nustatyta kontrolės bei žalos atlyginimo sistema.

5. Ekonomiškai išsivysčiusios šalys turi ypatingą pareigą ir atsakomybę padėti besivystančioms šalims. Kadangi nėra privalomų tarptautinės teisės instrumentų ši šalių pareiga tampa gera valia paremtos labdaringos paramos veikla. Privalomo pobūdžio tarptautinės teisės šaltiniai įpareigotų vandens infrastruktūros vystymą, monitoringą, mokesčių dėl vandens sąnaudų optimizavimą, bendrų vandens fondų kūrimą, stiprių ekonominių valstybių įsipareigojimą ir kita. Atlikus analizę tarp Afrikos kontinento ir Europos dėl egzistuojančios didelės atskirties naudojant švarų geriamą vandenį, nustatyta kad, didžioji dalis Europos žemyno šalių (ES šalys) įgyvendina privalomojo pobūdžio teisės aktus bei finansiškai yra remiamos bendrų finansinių fondų. Todėl galima patvirtinti, kad lemiamas veiksnys dėl žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį užtikrinimo, yra bendrai įgyvendinama, privalomojo pobūdžio tarptautiniais teisės aktais paremta, politika.

6. Žmogaus teisės pripažinimas paprotine tarptautinės teisės norma padėtų sparčiau įgyvendinti žmogaus teisę į vandenį bei padėtų pašalinti trikdžius, kylančius dėl esamų skirtingų vandens valdymo schemų. Tarptautinis paprotys įpareigotų šalis, kurios nėra narės sutarčių, tiesiogiai ar netiesiogiai reglamentuojančių žmogaus teisės į vandenį, spręsti globalios vandens krizės klausimus.

7. Tačiau tik teisės aktuose reglamentuojama, o praktikoje teismuose mažai ginama žmogaus teisė į vandenį nėra tapusi paprotinės teisės norma. Norma dar nėra tapusi paprotinės teisės dalimi ne tik dėl šalių visuotinės praktikos stokos, bet ir aiškios metodologijos nebuvimo, kuri aiškiai apibrėžtų normos tapimo paprotine sąlygas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai:

1. „Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses“, Adopted by the General Assembly of the United Nations on 21 May 1997, UN, žiūrėta 2023 m. kovo 2 d., https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf
2. General Comment No. 36, Article 6: right to life, CCPR /C/GC/36, adopted in 3 September 2019 by Human Rights Committee, žiūrėta 2023 m. kovo 12 d., <https://digitallibrary.un.org/record/3884724>
3. General Comment No. 15 (2002) „The right to water (arts. 11 and 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)“, UN Committee on Economic, Social and Cultural rights (E/C.12/2002/11), žiūrėta 2023 vasario 28 d. <https://digitallibrary.un.org/record/486454>
4. General Recommendation on Article 14 of CEDAW Rural Women , UN, žiūrėta 2023 m. kovo 2 d. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CEDAW/30thAnniversaryCEDAW/GeneralRecommendationOnArticleNaelaGabr.pdf>
5. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2020/2184 2020 m. gruodžio 16 d. dėl žmonėms vartoti skirto vandens kokybės, EUR-lex, žiūrėta 2023 m. kovo 19 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:32020L2184>
6. „Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims“, TAR, žiūrėta 2023 m. vasario 28 d., <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=TAR.8AA8BB1C3C27>
7. „Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolas“, LRS, žiūrėta 2023 m. kovo 2 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.335882>
8. „Keiskime mūsų pasaulį: Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 metų“, Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 2015 m. rugsėjo 25 d. rezoliucija. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija. Žiūrėta 2023 m. kovo 11 d., <https://am.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/es-ir-tarptautinis-bendradarbiavimas/darnus-vystymasis/darnus-vystymasis-ir-lietuva/jt-darbotvarke-2030-darnaus-vystymosi-tikslai-ir-kiti-tarptautiniai-susitarimai>
9. „Statute of the International Court of Justice“, International Court of Justice, žiūrėta 2023 m. kovo 13 d., <https://www.icj-cij.org/statute>
10. „Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas“, LRS, žiūrėta 2023 m. vasario 20 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.174850>

11. „Tarpautinis pilietinių ir politinių teisių paktas“, TAR, žiūrėta 2023 m. vasario 20 d., <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=TAR.261D576EDC40>
12. „The human right to water and sanitation“, Resolution adopted by the General Assembly on 28 July 2010, 64/292. UNITED. Žiūrėta 2023 m. sausio 23 d., <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/479/35/PDF/N0947935.pdf?OpenElement>
13. „Mar de Plata action plan“ resolution adopted by United Nation Water conference in 1977, <https://digitallibrary.un.org/record/724642>
14. „Ministerial declarationan urgent call for decisive action on water“, 8th World Water Forum, žiūrėta 2023 m. kovo 11 d., <http://8.worldwaterforum.org/en/news/ministerial-declaration-seeking-decisive-action-water>
15. „Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights“, Adopted by the General Assembly on 10 December 2008, UN, žiūrėta 2023 m. kovo 9 d., https://treaties.un.org/doc/source/docs/A_RES_63_117-Eng.pdf
16. Report of the International Law Commission, Sixty-seventh session (4 May-5 June and 6 July-7 August 2015)“, A/70/10, UN, žiūrėta 2023 m. kovo 13 d., <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/180/57/PDF/G1518057.pdf?OpenElement>
17. Resolution adopted by the General Assembly on 28 July 2010, „64/292 The human right to water and sanitation“, žiūrėta 2023 m. vasario 28 d. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/479/35/PDF/N0947935.pdf?OpenElement>
18. Resolution adopted by the General Assembly on 17 December 2015, 70/169, „The human rights to safe drinking water and sanitation“, United Nations Digital Library, Žiūrėta 2023 m. kovo 10 d., <https://digitallibrary.un.org/record/821067?ln=en>
19. Resolution adopted by the Human Rights Council on 6 October 2010, „15/9 Human rights and access to safe drinking water and sanitation“, žiūrėta 2023 m. vasario 28 d., <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/166/33/PDF/G1016633.pdf?OpenElement>
20. United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janerio, Brazil, 3 to 14 June 1992, *AGENDA 21*, UN, žiūrėta 2023 m. kovo 11 d. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=LT>
21. „Vaiko teisių konvencija“, priimta Generalinės Asamblėjos 44/25 rezoliucija pagal Trečiojo komiteto pranešimą (A/44/736 ir Corr. 1), LRS, žiūrėta 2023 m. kovo 2 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19848>

22. „Visuotinė žmogaus teisių deklaracija“, Generalinės Asamblėjos priimta ir paskelbta 1948 m. gruodžio 10 d. rezoliucija 217 A (III)“. TAR. Žiūrėta 2023 m. vasario 17 d., <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=TAR.181EDAC3A371>
23. „1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija dėl elgesio su karo belaisviais“, TAR, žiūrėta 2023 m. kovo 2 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.106268?jfwid=q86m1vvnq>
24. „1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijos dėl civilių apsaugos karo metu“, LRS, žiūrėta 2023 m. kovo 2 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.106269?jfwid=>
25. „1998 m. lapkričio 3 d. Tarybos Direktyva 98/83/EB dėl žmonėms vartoti skirtos vandens kokybės“, EUR-lex, žiūrėta 2023 m. kovo 19 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A31998L0083>

Internetinis tinklalapis:

26. „Afghanistan: wash on the brink“, UNICEF, p - 3, žiūrėta 2023 m. vasario 21 d. <https://www.unicef.org/media/118356/file/%20UNICEF%20Afghanistan%20WASH%20on%20the%20Brink%202022.pdf>
27. „Background of the International Covenant on Civil and Political Rights and Optional protocols“, Human rights Committee, UN, žiūrėta 2023 m. vasario 20 d., <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/ccpr/background-international-covenant-civil-and-political-rights-and-optional-protocols>
28. „Background to Covenant“, UN, žiūrėta 2023 m. kovo 9 d., <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cescr/background-covenant>
29. „Challenges and Innovations: Current and Future States of Water Affordability“, UNC Environmental Finance Center, žiūrėta 2023 m. kovo 8 d., <https://efc.web.unc.edu/2019/04/22/challenges-and-innovations-current-and-future-states-of-water-affordability/>
30. „Climate Change and Water“, World Meteorological Organization, žiūrėta 2023 m. vasario 22 d. <https://public.wmo.int/en/resources/world-meteorological-day/previous-world-meteorological-days/climate-and-water/climate-change-water>
31. „Drinking water – essential quality standards (until 2023)“, EUR-lex, žiūrėta 2023 m. kovo 19 d., <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/drinking-water-essential-quality-standards-until-2023.html>
32. „Drinking water“, WHO/UNICEF JMP, žiūrėta 2023 m. kovo 15 d., <https://washdata.org/monitoring/drinking-water>

33. „General recommendations made by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women“, UN Women, žiūrėta 2023 m. vasario 28 d., <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm>
34. „High level international conference on international decade for action „Water for sustainable development“ 2018-2028, žiūrėta 2023 m. kovo 11 d. https://dushanbewaterprocess.org/wp-content/uploads/2021/12/outcome_document-original.pdf
35. „International Covenant on Civil and Political Rights“, Human right instruments, UN, žiūrėta 2023 m. vasario 20 d., <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>
36. „International Decade of Action „WATER FOR LIFE 2005-2015“, United Nations Department of Economic and Social Affairs, žiūrėta 2023 kovo 7 d., https://www.un.org/waterforlifedecade/human_right_to_water.shtml
37. „IPCC Six Assessment Report: Impacts, Adaptation and Vulnerability“. IPCC. Žiūrėta 2023 m. sausio 24 d., <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/>
38. „EU investment in clean water“, europa.eu., žiūrėta 2023 m. kovo 20 d. <https://cohesiondata.ec.europa.eu/stories/s/In-profile-EU-investments-in-clean-water/4p6c-nzcb>
39. „Kaip ir kokie miškai gali kovoti su klimato kaita?“, Vilniaus universitetas, žiūrėta 2023 m. vasario 22 d., <https://naujienos.vu.lt/kaip-ir-kokie-miskai-gali-padeti-kovoti-su-klimato-kaita/>
40. „Non profit water organizations that make clean water a reality“, classy.org., žiūrėta 2023 m. kovo 15 d., <https://www.classy.org/blog/5-nonprofits-make-clean-water-global-reality/>
41. Pedro Arrojo Agudo, Special Rapporteur on the human rights to safe drinking water and sanitation, UN, Ref.: OL NAM 1/2022, 12 May 2022, <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gId=27022>
42. „Population“, United Nation, žiūrėta 2023 m. vasario 22 d., <https://www.un.org/en/global-issues/population>
43. „Report of the United Nations Water Conference, Mar del Plata, 14-25 March 1977“, United Nations Digital Library, žiūrėta 2023 m. sausio 23 d., <https://digitallibrary.un.org/record/724642>
44. „Syria water crisis: Up to 40 % less drinking water after 10 years of war“, International Committee of Red Cross, žiūrėta 2023 m. vasario 21 d. <https://www.icrc.org/en/document/syria-water-crisis-after-10-years-war>
45. „Sources of international law“, Diakonia International Humanitarian law center, žiūrėta 2023 m. vasario 17 d., <https://www.diakonia.se/ihl/resources/international-law/sources-of-international-law/>

46. „Šalių profiliai“, Europos Sąjunga, žiūrėta 2023 m. kovo 19 d., https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/country-profiles_lt
47. „Tarptautinis politinių ir pilietinių teisių paktas“, Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, žiūrėta 2023 m. vasario 20 d., <https://tmde.lrv.lt/lt/veiklos-irtyrys-1/tarptautinis-bendradarbiavimas/tarptautinis-pilietiniu-ir-politiniu-teisiu-paktas>
48. „These countries are the most at risk from a water crisis“, Bloomberg, žiūrėta 2023 m. vasario 21 d. <https://www.bloomberg.com/graphics/2019-countries-facing-water-crisis/>
49. „The development of water abstraction since 1990’s“, European Environment Agency, žiūrėta 2023 m. vasario 23 d., https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/daviz/water-abstractions-for-irrigation-manufacturing-3#tab-chart_1
50. „The European Union, What it is and what it does“, EU, žiūrėta 2023 m. kovo 19 d. <https://op.europa.eu/webpub/com/eu-what-it-is/en/>
51. „The Impact a Wisconsin LSD Plant May Have on the Great Lakes Is Not Crystal Clear“, NRDC (2018), <https://www.nrdc.org/stories/impact-wisconsin-lcd-plant-may-have-great-lakes-not-crystal-clear>
52. „The Sustainable Development Goals Report 2022“, United Nations, žiūrėta 2023 m. sausio 23 d., <https://unstats.un.org/sdgs/report/2022/>
53. „Time line of Constitutions, Africa“, Constitutute, žiūrėta 2023 m. kovo 26 d. <https://www.constituteproject.org/countries/Africa?lang=en>
54. „Universal Declaration Of Human Rights“, United Nations, žiūrėta 2023 m. vasario 17 d., <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
55. „UN World Water Development Report 2019“, United Nations, žiūrėta 2023 m. kovo 7 d., <https://www.unwater.org/publications/un-world-water-development-report-2019>
56. „Water supply, sanitation and hygiene monitoring“, World Health Organization, žiūrėta 2023 m. sausio 23 d., <https://www.who.int/teams/environment-climate-change-and-health/water-sanitation-and-health/monitoring-and-evidence/wash-monitoring>
57. „Water resources of Europe“, WISE freshwater_Freshwater information system for Europe, žiūrėta 2023 m. vasario 23 d., <https://water.europa.eu/freshwater/europe-freshwater/freshwater-themes/water-resources-europe>
58. „Water use and stress“, Our World in Data, žiūrėta 2023 m. vasario 22 d., <https://ourworldindata.org/water-use-stress>
59. „Water use in industry“, Eurostat, žiūrėta 2023 m. vasario 22 d., https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Water_use_in_industry#Water_use_in_industry

60. „World War II: causes and timeline“, History, žiūrėta 2023 m. vasario 17 d., <https://www.history.com/topics/world-war-ii>

61. „10 countries with water stress and scarcity“, Concern Worldwide US, žiūrėta 2023 m. vasario 21 d. <https://www.concernusa.org/story/countries-with-water-stress-and-scarcity/>

Moksliniai šaltiniai:

62. Ashley Otilia Nemeth, *Privatizing the Provision of Water: The Human Right to Water in Investment-Treaty Arbitration*, New York University Law Review 97, no. 2 (May 2022): 751-797.

63. Christopher Matthews, *Livestock a major threat to environment*, Food and Agriculture Organization of the United Nations (Newsroom :News stories :2006), <http://www.abolitionistapproach.com/media/links/p90/environmental-disaster.pdf>

64. David Lark, *Advancing the Human Rights to Water and Sanitation under International Law: Human Rights vs. Investor Rights*, LawNow 45, no. 4 (March/April 2021): 37-37.

65. „Guidelines for drinking water quality“, World Health Organization, ISBN 978-92-4-004506-4 (electronic version), <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/352532/9789240045064-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=29>

66. Erin Pervin, *Undoing the Inheritance: Building a Legal Response to Water Insecurity in Africa*, Windsor Review of Legal and Social Issues 41 (2020): 105-144.

67. Inga Winkler, *The Human Right to Water: Significance, Legal Status and Implications for Water Allocation*, (2012): 1-376.

68. Jennifer L. Harder, *The Human Right to Water: Turning Principles Into Action*, The University of the Pacific Law Review/ Vol.50, (2018): 1-12.

69. Jolita Miliuvienė, *Soft Law įtaka konstitucinės jurisprudencijos raidai*, (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, Vilnius 2020) https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/17046/Disertacija_Miliuvien%C4%97.pdf?sequence=1&isAllowed=y

70. Jorge Martinez, *Too Many Humans, Dwindling Resources, and Not Enough Space*, Environmental and Earth Law Journal 6 (2016): 108-130.

https://heinonlineorg.skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?public=true&handle=hein.journals/earjujo6&div=5&start_page=108&collection=usjournals&set_as_cursor=3&men_tab=srchresults

71. Laurence Boisson de Chazournes, Professor of International Law, University of Geneva, Christina Leb and Mara Tignino, *International law and freshwater*, (MPB Books group, UK, 2013, ISBN: 978 1 78100 508 8), p. 69.

72. „Legal Resources of the Right to Water and Sanitation“, Right to Water and Sanitation Programme CENTRE ON HOUSING RIGHTS AND EVICTIONS January 2008, ISBN 92-95004-11-6: 1-330.
73. Maik Gorsboth, Ester Wolf, *Identifying and addressing Violations of the Human Right to Water Applying the Human Rights Approach*, Brot für die Welt (Bread for the World), Germany (2008): 1-20, <https://www.aaas.org/sites/default/files/s3fs-public/violations-of-the-Human-Right-to-Water.pdf>
74. Malgosia Fitzmaurice, "The Human Right to Water," *Fordham Environmental Law Review* 18, no. 3 (2007): 537-586, https://heinonline-org.skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?public=true&handle=hein.journals/frdmev18&div=23&start_page=537&collection=usjournals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults
75. Mara Tignino; Oyku Irmakkesen, "Water in Peace Operations: The Case of Haiti," *Review of European, Comparative & International Environmental Law* 29, no. 1 (April 2020):33-43.
76. Margaret L. Satterthwaite, *The Right to Water and Sanitation*, (Oxford Handbooks, 2023):9, <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780197550021.013.59>
77. Margot Hurlbert, *Access and Allocation: Rights to Water, Sanitation and Hygiene*, *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics* 20, no. 2 (June 2020): 339-358.
78. Matthew P. Moschell, *Governing the Right to Water*, *Journal of Transnational Law & Policy* 29 (2019-2020): 199-224.
79. M. Glen Johnson, Janusz Symonides, *The Universal Declaration of Human Rights: a history of its creation and implementation 1948-1998*, (UNESCO: 1998, ISBN92-3-103513-4), <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000114488>
80. Michael Tiboris, *Against the human right to water?*, *Human Rights Quarterly* 41, November 2019, p-923.
81. Midona Dapkienė, Renė Kustienė, *Vandens išteklių naudojimas*, (Lietuvos žemės ūkio universitetas, 2008, ISBN 978-9955-896-33-3), p-17.
82. Naho Mirumachi, Aleksandra Duda, Jagoda Gregulska, Joanna Smętek „The Human Right to Drinking Water: Impact of large-scale agriculture and industry“, *European Parliament, EU* (2021): 1-63.
83. Ndjodi Ndeunyema, "Unmuddying the Waters: Evaluating the Legal Basis of the Human Right to Water under Treaty Law, Customary International Law, and the General Principles of Law," *Michigan Journal of International Law* 41, no. 3 (2020): 455-490.

84. Norbert Brunner, Vijay Mishra, Ponnusamy Sakthivel, Markus Starkl and Christof Tschohl, *The Human Right to Water in Law and Implementation*, laws ISSN 2075-471X (2015): 414-438, <https://www.mdpi.com/2075-471X/4/3/413>
85. Pedi Obani; Joyeeta Gupta, "The Evolution of the Right to Water and Sanitation: Differentiating the Implications," *Review of European, Comparative & International Environmental Law* 24, no. 1 (2015): 27-39.
86. Petras Tomkus, „Afrikos istorija“, visuotinė lietuvių enciklopedija, <https://www.vle.lt/straipsnis/afrikos-istorija/>
87. P. Nanda, "The Human Right to Water: Challenges of Implementation," *University of the Pacific Law Review* 50, no. 1 (2018): 13-32, <https://heinonline-org.skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?handle=hein.journals/mcglr50&id=17&collection=usjournals&index=>
88. „Progress on household drinking water, sanitation and hygiene 2000-2020, Five years into SDGs“, WHO, JMP, UNICEF (2021):1-83. <https://www.unwater.org/sites/default/files/app/uploads/2021/07/jmp-2021-wash-households-LAUNCH-VERSION.pdf>
89. Sharmila L. Murthy, *The Human Right(s) to Water and Sanitation: History, Meaning, and the Controversy over-Privatization*, *Berkeley Journal of International Law* 31, no. 1 (2013): 89-149.
90. „State of the world’s drinking water: an urgent call to action to accelerate progress on ensuring safe drinking water for all“, World Health Organization 2022, ISBN 978-92-4-006081-4, p-47. <https://washdata.org/reports/state-worlds-drinking-water>
91. Stephen C. Mc.Caffrey, *The Human Right to Water: A Falce Promice?*, *The University of the Pacific Law Review / Vol.47*, (2016): 221-232.
92. „The Human Rights to Water and Sanitation: An annotated selection of international and regional law and mechanisms“, Geneva: WaterLex (2017):1-216, <http://humanright2water.org/wp-content/uploads/2020/03/International-and-Regional-Law-and-Mechanisms.pdf>
93. „The law of the non-navigational uses of international watercourses“, Report of the International Law Commission on the work of its forty-sixth session, UN 2005, žiūrėta 2023 m. kovo 2 d., https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/8_3_1994.pdf
94. „The right to water. Fact Sheet No.35“, United Nations Human Rights, (Printed at United Nations, Geneva, 2010 ISSN 1014-5567), p-3, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/FactSheet35en.pdf>

95. „The World Population Prospects: 2015 revisions“, UN (2015): p-7, https://population.un.org/wpp/Publications/Files/Key_Findings_WPP_2015.pdf
96. Vicente Carlos S. Lo, *Right to Water, Right to Life*, *Ateneo Law Journal* 55, no.4 (2011), 1042-1065.
97. Vilenas Vadapalas, *Tarptautinė teisė*, „Eugrimas“, 2006, ISBN 9955-682-48-5, 58-131.
98. Waseem Ahmad Qureshi, *The Emerging Human Right to Water in International and Domestic Law*, *University of Denver Water Law Review* 21, no. 2 (Spring 2018): 137-168.
99. Waseem Ahmad Qureshi, *Water as a Human Right: A Case Study of the Pakistan-India Water Conflict*, *Penn State Journal of Law and International Affairs* 5, no. 2 (2017): 374-397.

Straipsniai dienraštyje savaitraštyje: online:

100. „Apartheid, social policy“, *Britannica*, žiūrėta 2023 m. kovo 18 d., <https://www.britannica.com/biography/Hendrik-Frensch-Verwoerd>
101. „Coca Cola suspends manufacturing at 3 plants in India“, *The Economic Times*, žiūrėta 2023 m. kovo 9 d., <https://economictimes.indiatimes.com/industry/cons-products/food/coca-cola-suspends-manufacturing-at-3-plants-in-india/articleshow/50941342.cms?from=mdr>
102. „South Asian nations declaration for better sanitation“, *news.lk*, žiūrėta 2023 m. kovo 11 d., <https://www.news.lk/news/world/item/20299-south-asian-nations-declaration-for-better-sanitation>

SANTRAUKA

Magistro baigiamojo darbo tema – teisė į švarų geriamą vandenį tarptautinėje teisėje. XX amžiuje tarptautiniame lygmenyje kilusi diskusija ar žmogaus teisė į švarų geriamą vandenį yra pamatinė žmogaus teisė, nesulaukė vieningos valstybių nuomonės, kas ilgai sąlygojo neapibrėžtumą šios teisės kaip vienos iš esminių žmogaus teisių. Tik 2010 m. Generalinei Asamblėjai pripažinus šią teisę įvyko postūmis žmogaus teisei į švarų geriamą vandenį įgyvendinimui. Magistro baigiamajame darbe atlikus tarptautinių teisės šaltinių analizę, identifikuoti teisės į švarų geriamą vandenį teisinio reglamentavimo ypatumai.

Magistro baigiamojo darbo tikslas: išanalizuoti žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį tarptautinį teisinį reglamentavimą ir atskleisti žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį įgyvendinimo praktines problemas. Siekiant išanalizuoti baigiamojo darbo tikslą, buvo iškelti trys uždaviniai:

1. Supažindinti su žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį pripažinimo tarptautiniame lygmenyje raida.
2. Išnagrinėti žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį teisinį reglamentavimą.
3. Atlikti pripažintos žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį praktinio taikymo analizę Afrikos kontinente ir Europos Sąjungoje, siekiant atskleisti šios teisės praktinių problemų esmę tarptautiniame lygmenyje.

Magistro baigiamąjį darbą sudaro trys dėstomosios dalys. Pirmoje dalyje supažindinama su žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį pripažinimo tarptautiniame lygmenyje raida. Antroje darbo dalyje nagrinėjamas žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį teisinis reglamentavimas. Remiamasi tarptautiniais teisės šaltiniais bei moksliniais straipsniais. Trečioje darbo dalyje analizuojamas pripažintos žmogaus teisės į švarų geriamą vandenį praktinis taikymas Afrikos kontinente ir Europos Sąjungoje, siekiant atskleisti šios teisės praktinių problemų esmę tarptautiniame lygmenyje.

Tyrimo rezultatai parodė, kad žmogaus teisė į vandenį yra egzistuojanti teisė ir plačiai pripažįstama tarptautinėje bendruomenėje. Tačiau šios teisės aiškaus apibrėžtumo nebuvimas privalomojo pobūdžio tarptautiniuose teisės šaltiniuose sąlygoja skirtingą teisės normų interpretavimą. Nesant tarptautinio teisės normų privalomumo, teisės pripažinimas paprotine tarptautinės teisės norma padėtų pašalinti trikdžius, kylančius dėl esamų skirtingų vandens valdymo schemų, ir galiausiai padėtų taip pat sprendžiant globalios vandens krizės klausimus. Deja, norma dar nėra tapusi paprotinės teisės dalimi dėl šalių praktikos stokos, bei aiškios metodologijos nebuvimo, kuri aiškiai apibrėžtų normos tapimo paprotine sąlygas. Tuo tarpu pasaulyje vis dar 2 milijardai žmonių stokoja švaraus geriamo vandens.

SUMMARY

The topic of the master's thesis is legal regulation of Human right to safe drinking water in international law. In the 20th century, the debate about the Human right to water arose in the international community. The idea what the Human right to safe drinking water is fundamental human right did not receive the unanimous opinion between the states. Just in 2010, international community accepted the Human right to safe drinking water. So then, there was a great posturing in order to implement this human right.

In this work, the legal regulation is analysed extensively in the scientific literature. The analysis of international legal sources presented in this master's thesis reveals the particularities of the legal regulation of Human right to safe drinking water. The principal aim of the master's thesis is to analyse the legal framework of Human right to safe drinking water and to reveal its practical problems. For this purpose, three main tasks were set:

1. To familiarize with the development of the recognition of the human right to clean drinking water at the international level.
2. To examine the legal regulation concerning the human right to safe drinking water.
3. To conduct an analysis of the practical application of the recognized human right to clean drinking water on the African continent and the European Union, in order to reveal the essence of the practical problems of this right at the international level.

This master's thesis consists in three parts. The first part introduces the development of recognition of the human right to clean drinking water at the international level. The second part deals with the legal framework for regulation of this right. The third part of the thesis reveals the practical application of the recognized human right to clean drinking water on the African continent and the European Union, in order to reveal the essence of the practical problems of this right at the international level.

The results of the survey showed that the human right to safe drinking water is an existing law and widely recognized in the international community. However, the absence of a clear definition of this law in binding international legal sources leads to different interpretations of legal norms. In the absence of international binding legal norms, the recognition of the law as a norm of customary international law would help to remove the confusion arising from the existing different water management schemes and ultimately help to solve the issues of the global water crisis. Unfortunately, the norm has not yet become a part of customary law due to the lack of practice of the countries, as well as the absence of a clear methodology that would clearly define the conditions for the norm to become customary. Meanwhile, 2 billion people in the world still lack clean drinking water.